

פרשת חוקת

שעורו השבועי של מו"ר שליט"א
ובו דברים חוצבי להבות מהזוה"ק
מוסר ורמזים מפרשת השבוע

מצות מזוזה
נאור הפטרת חוקת

בהוצאת
ישיבת "נהר שלום" מקובלים
תכב"ץ - ירושלים
התשפ"א
להשיג במל: 02-6222560

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו שר התורה ועמוד ההוראה
גאון ישראל ותפארתו
הרועה הנאמן פוסק הדור
ראש ממשלת התורה
מדין הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א
נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

חוברת זו הוקדשה
לעילוי נשמת

הרבנית
שולמית רחל בת מזל ע"ה
נפטרה ז"ך אלול התשע"ט

ת.ג.צ.ב.ה.

שיעור שבועי ממורינו ראש הישיבה שליט"א

פרשת חוקת

התש"פ

מצות עשה – לקבוע מזוזה

מצות עשה לקבוע מזוזה על מזוזת הפתח

מצות עשה לכתוב פרשת שמע ופרשת והיה אם שמוע ולקובעם על מזוזת הפתח דכתיב בהם (דברים ו, ט ופרק יא, ב) "וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך", וכל הזהיר בה יאריכו ימיו ושנותיו דכתיב (שם יא, כא) "למען ירבו ימיכם וימי בניכם" [א].

א. הכל חייבין במזוזה אפילו נשים ועבדים כיון שהיא מצות עשה שאין הזמן גורם לה שתבא, ומתכנין הקמנים לעשות מזוזה לפתחיהן [ב].

ב. יכולות הנשים לקבוע המזוזה בפתח ביתן בברכה אמנם בודאי אינם יכולות לכתוב מזוזה [ג].

ג. יקבענה בימין הנכנס, ואם קבעה בשמאל פסולה אפילו בדיעבד [ד], וצריכה להיות זקופה ארכה לאורך מזוזת הפתח [ה].

עינים והארות

ראיתי בשו"ת שבט הלוי ח"ב (סי' קנח אות ג) שדחה דברי הישועות מלכו, וכתב שאין ספק בזה שמותר לאשה לקבוע המזוזה בעצמה. ע"ש.

ועיין בספר חופה וקידושין (עמ' תקלו') שכתב דמ"מ אם קובעים את המזוזות ברוב עם אין זה מדרכי הצניעות שאשה תקבע מזוזה.

[ד] שו"ע (סי' רפט סעי' ו). בא"ח (שם אות ז) הליכות עולם (ח"ח עמ' רנו).

[ה] שו"ע (סי' רפט סעי' ב). שנאמר "וכתבתם על מזוזות ביתך" ודרשו חכמינו ז"ל דרך ביאתך, וכשאדם עוקר רגליו ללכת, עוקר רגל ימין תחילה. ואין חילוק בדין זה בין אדם רגיל לאיטר יד או רגל (הרמ"א סי' רפט סעיף ב). ומשי"ב שצריך שתהיה זקופה כן פסק מרן שם.

והעתיק לפניך מש"כ בזה מו"ר בהליכות עולם (דף רנו ס"ק מז) וז"ל וכן פסק מרן בשו"ע (סי' רפט סעי' ו) צריכה להיות זקופה ארכה לאורך מזוזת הפתח. וכתב הרמ"א, וכן נהגו. אבל י"א שפסולה בזקיפה, והמדקדקים יוצאים ידי שניהם ומניחים אותה בשיפוע ובאלכסון, וכן נוהגים במדינות אלו וכן ראוי לנהוג. וכתב הש"ך, מ"ש "וכן נהגו", כלומר בשאר מדינות, ובמדינת מלכותו של הבית יוסף. ע"כ. ובביאורי הגר"א (סי' יד) כתב, אבל לענין דינא קי"ל כרש"י. וכמו שפסק ג"כ בשו"ע א"ח (סי' לב סעיף מה) גבי תפלין: צריך שיתן כל פרשה בבית שלה שתהא זקופה מעומד בביתה. ע"כ. וז"ל הגאון בשו"ת הגאונים (שערי תשובה סי' קנו): שמנהג המזוזה לזקופה ולהעמידה כמו הספר תורה, ואם הטילה לרוחב ועשאה כמין נגר פסולה. וז"ל המחזור ויטרי (סי' תקטו): ומניחה זקופה כמו ס"ת בארוננו, וכן פרשו"ת התפלין תוך הבתים שלהם, וכן עמא דבר, ור"ת אומר שתפלין ומזוזות מיושב הם מונחים, אך כל העם נהגו להניחה זקופה כמו ספר תורה בארון הקודש. ע"כ. וע' בשו"ת נודע ביהודה תנינא (האו"ח סי' ד) שכתב, אשר שאל למה נהגו המדקדקים לחוש לדעת רבינו תם במה שנחלק על רש"י בסדר הפרשויות של התפלין, ומניחים ב' זוגות, וכמ"ש בשו"ע (סי' לד), ולמה לא חשו גם לדעתו במה שנחלק על רש"י באופן הנחתן, שלדעת רש"י צריך להניח הפרשויות זקופות בתוך הבתים כמנהגנו, וכמ"ש בשו"ע (סי' לב סמ"ה), והרי לדעת ר"ת צ"ל שוכבות בבתים שלהם, וכמ"ש התוס' מנחות (לג.) ד"ה דעבידא.

[א] ספר המצוות (מצוה טו). שו"ע (יו"ד סי' רפה סעיף א). וכתב הבא"ח (שנה ב' פ' כי תבא הלכה א) והבית נשמר בה' וכמ"ש ה' שומרך, אדם ישן על מטתו בפנים והקב"ה שומרו מבחוץ, ומ"מ לא תהיה כונת האדם בהנחתה בשביל שמירה או שכר עוה"ב, אלא לקיים מצות הבורא יתברך.

ואיתא במסכת עבודה זרה (יא). שלאחר שהתגייר אונקלוס שלח הקיסר חיילים להביאו אך בכל פעם דיבר עימם ולבסוף התגיירו, בפעם האחרונה הזהיר הקיסר את החיילים ששלח שלא לדבר עמו וכו', הגיעו החיילים ופקדו עליו לצאת, כשיצא מביתו הניח ידו על המזוזה, שאלו אותו מה זה, ואמר להם מנהגו של עולם מלך יושב בפנים ועבדיו משמרים אותו מבחוץ, ואילו הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ שנאמר ה' ישמר צאתך והתגייירו ויותר לא שלח הקיסר חיילים, ע"כ.

וכתב הרמב"ם (פרק ו' מהלכות מזוזה הלכה יג): חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביהוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיוותיו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים, אמרו חכמים הראשונים כל מי שיש לו תפלין בראשו וכוורעו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר חונה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם.

[ב] שו"ע (יו"ד סי' רצא סעיף ג). בא"ח (שם).

[ג] שו"ת יביע אומר (ח"ג חלק יו"ד סי' יח אות ג) וכן חזר מו"ר וכתב כן בספר הליכות עולם (ח"ח עמוד רטז סעיף ה). ועיין בהליכות עולם (ח"ח דף ריו במקורות) שכתב וז"ל ומעתה הואיל והאשה הייבת במזוזה יכולה ג"כ לקבוע אותה בעצמה ולברך עליה, הואיל ואין שום מעשה אחריה. דאי לא תימא הכי היאך תוכל לעשות שליח לקבוע לה מזוזה במקומה, מי איכא מידי דאיהו לא מצי עביד ומצי משוי שליח (גיטין כג:). ושו"ר בשו"ת ארץ צבי פרומר (סי' טו) שהביא דברי הישועות מלכו הנ"ל, ופקפק על דבריו, ונוטה להתיר קביעת המזוזה ע"י האשה לעצמה. ע"ש. וכן נראה בשו"ת דעת כהן (סי' קסט). וכן

ד. צריך שיהיה מקום קביעותה על מזוזה ימין הנכנס בתוך החלל של הפתח תחת המשקוף, ובטפח הסמוך לחוץ^[10] ובתחילת שליש העליון של גובה השער^[11], דהיינו תחלק גובה מזוזה הבית לשלשה חלקים ובתחילת שליש העליון מלמטה למעלה שבו שם תניה המזוזה^[12].

ה. שני חדרים הסמוכים זה לזה, אשר לכל אחד יש פתח לרשות הרבים או לחצר, ובקיר המפסיק ביניהם יש גם כן פתח, ונמצא שאינו ניכר איזה צד נחשב ימין כדי לקבוע בו את המזוזה, הולכים בזה אחר "היכר ציר", כלומר שהחדר שנעשו שם הצירים לדלת, דהיינו שהדלת נפתחת לתוכו, הוא נחשב עיקר הבית, וקובעים את המזוזה בצד ימין שנכנסים לתוכו^[13].

ו. אם הניחה למטה משליש העליון הרי היא פסולה וצריך להסירה ולחזור ולקובעה בתחילת שליש העליון וכתב מו"ר הבא"ח שיקבענה בלא ברכה. אמנם מו"ר מופת הדור כתב שיברך לקבוע מזוזה^[14].

ז. אם הפתח גבוה מאד, שאם יניח את המזוזה בשליש העליון היא תהיה גבוהה הרבה מקומת אדם, יניחה דוקא בתחילת שליש העליון ואף על פי שאם יניחה למעלה מבין כתפיו לא יוכל לתת ידו עליהן בכניסתו וביציאתו, כנהוג, אף על פי כן צריך להניחה בתחילת שליש העליון^[15].

ח. אף על פי שמקום קביעת המזוזה הוא בתחילת שליש העליון מלמטה למעלה, מכל מקום אם הניחה יותר למעלה, הרי היא כשרה, ובלבד שתהיה רחוקה מן המשקוף העליון טפח^[16].

ט. עשרה תנאים יש בבית ואחר כך יתחייב הדר בו לעשות לו מזוזה, ואם חסר תנאי אחד מהן פטור מן המזוזה ואלו הן: א. שיהא בו ארבע אמות על ארבע אמות. ב. שיהיה לפתח שני מזוזות. ג. שיהיה לפתח משקוף. ד. שתהיה לבית

עיונים והערות

ובטור (יור"ד ס' רפ"ה), הביא טעם הנחת המזוזה בטפח החיצון, משום שמירה מן המזיקין. ומשמע דנקט טעם זה לעיקר, וכ"כ מדברי האחרונים שם.

[1] גמ' מנחות (לג.) "א"ר זירא אמר רב מתנא אמר שמואל, מצוה להניחה בתחילת שליש העליון, ורב הונא אמר, מגביה מן הקרקע טפח, ומרחיק מן הקורה טפח, וכל הפתח כולו כשר למזוזה. מיתבי, מגביה מן הקרקע טפח, ומרחיק מן הקורה טפח, וכל הפתח כולו כשר למזוזה, דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר, וקשרתם וכתבתם, מה קשירה בגובה, אף כתיבה בגובה. בשלמא לרב הונא, הוא דאמר כר' יהודה, אלא לשמואל דאמר כמאן, לא כר' יהודה ולא כר' יוסי, אמר רב הונא בריה דרב נתן לעולם כרבי יוסי, ומאי תחילת שליש העליון דקא אמר, להרחיקה. שלא להרחיקה מן הקורה של מעלה, יותר משליש.

נמצא דלמאי דנקטינן בשמואל דס"ל כרבי יוסי, לכתחילה יוכל להניח בכל שליש העליון, אלא שיש קפידא מלהניחה למטה משליש העליון. וכן נראה להדיא מדברי פסקי הרי"ד שם.

[2] שו"ע (שם ס' רפט סעיף ב). בא"ח (שם הלכה ו והלכה ז). ואם קשה למדוד עדיף לקובעה יותר גבוה מאשר יותר נמוך שאז לרוב הפוסקים תהיה פסולה. (המזוזה והלכותיה).

[3] שו"ע (ס' רפ"ט סעי' ג), חיי אדם (כלל ט"ו סעי' יח).

[4] יביע אומר (ח"ב חיו"ד סוף סימן י"א), שיחזור ויקבענה בתחילת שליש העליון בלי ברכה וכדעת הבן איש חי, מ"מ בהליכות עולם (ח"ח עמוד רמח סעיף יג), כ' שיקבענה בברכה והלכה כמשנה אחרונה.

[5] הליכות עולם (ח"ח פר' כי תבוא סעיף י"ג ובהערה, ד"ה אולם וד"ה וראיתי) ועיין בש"ך (ס' רפט ס"ק ד') שכתב שכשהפתח גבוה הרבה יניחה כנגד כתפיו ולא למעלה מכתפיו בענין שלא יראנה וכתב זה בשם המרדכי. אמנם להלכה הוא כמו שכתבנו שיעשה תמיד בתחילת שליש עליון.

[6] שו"ע (ס' רפט סעי' ב).

הנה מה שהמדקקים מחמירים לחוש לדעת ר"ת בסדר הפרשיות, הוא מפני שגם רבינו האי גאון ורבינו יוסף טוב עלם ושאר גאונים קיימי בשטתיה, אבל מאי דס"ל שצ"ל שוככות אין לו מסייע משאר גאונים, לכן לא חשו לזה. ע"כ. והרב שערי תשובה א"ח (ס' לב ס"ק סז) הביא דברי הנוב"י, וכתב, ואפשר שבכאן לענין זקיפות בבתיים אפילו ר"ת יודה שכשרות בדיעבד. וע"ע בספר מלאכת שמים (כלל יט בבניה אות ד). ע"ש. ובספר אניה דיונה (הל' תפלין ס' לב דף מג סע"ב) כתב, שמכיון שאנו נוהגים בס"ת שבהיכל ובמזוזות פתחינו שהכל בזקיפה, לא עבדינן תרתי דסתרי להניח הפרשיות שוככות בתפלין. ע"ש. ובאמת שכן המנהג פשוט אצלנו שמניחים את ספרי התורה בארון הקודש זקופים. וכן יש לנהוג במזוזה, וכן מנהג הספרדים וכדברי מרן הב"י. וכן פסק בשו"ת איש מצליח ח"א (חיו"ד ס' לד, דף לט ע"א). ע"ש. הילכך אפילו לפי מנהג האשכנזים שמניחים המזוזה באלכסון, אם מזוזות הפתח צרה ואינה רחבה כדי שיוכל להניח המזוזה באלכסון, יניחה זקופה, ארכה לאורך מזוזות הפתח, וכמ"ש הפתחי תשובה (סק"ט) בשם יד הקמנה, כי גם הרמ"א אינו חולק על מרן, אלא בענין שיוכל לצאת ידי שניהם. ע"ש.

[7] איתא במסכת מנחות (לב:), "ואמר רב יהודה אמר שמואל, מצוה להניחה בתוך חללו של פתח. פשיטא, בשעריך אמר רחמנא. ס"ד אמניא, הואיל ואמר רבא מצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים, כמה דמרחק מעלי, קמ"ל". והיינו שהיתה הוה אמניא, שעדיף מפי להניח מבחוץ לפתח, דומיא מה דעדיף להניח בסיום חלל הפתח כלפי חוץ, (וכגון שחלל הפתח רחב הרבה), קמ"ל דעכ"ז צריך להיות דוקא בחלל הפתח, ולא מבחוץ לו. ועצם דברי רבא להניחה בטפח הסמוך לרה"ר, נמצא שם מילתא בטעמא (בדף לג:), וז"ל "אמר רבא, מצוה להניחה בטפח הסמוך לרה"ר. מאי טעמא, רבנן אמרי כדי שיפגע במזוזה מיד, רב חנינא מסורא אומר כי היכי דתינטריה".

ובפרש"י שם מבואר דהך שמירה היא מן המזיקין, ונראה דמשמע ליה הכי, דמסמך ליה בגמ' שם, עניין השמירה שהקב"ה משמר עבדיו מבחוץ, שלא כמידת בשד ודם, שהעבדים משמרים המלך מבחוץ.

תקרה. ה. שיהיה לו דלתות. ו. שיהיה השער גבוה עשרה טפחים או יותר. ז. שיהיה הבית חול. ח. שיהא עשוי לדירת אדם. ט. שיהא עשוי לדירת כבוד. י. שיהא עשוי לדירת קבע ויג.

י. כשיצא מביתו יניח ידו על המזוזה ויאמר: "ה' ישמור צאתי ובואי לחיים טובים ולשלום מעתה ועד עולם, אל שדי יברך אותי ויתן לי רחמים" ויהי, וטוב שיניח ידו בכל פעם שיוצא ונכנס כמה פעמים ביום [10]. וכתב האר"י ז"ל שיניח אצבעו הנקראת אמה על שם שד"י. וינשקנה, ויתפלל להשם שישמרנו בשם שד"י וחילופו באותיות הסמוכות שאחריו תפ"ה שיצילנו מיצר הרע [11].

עינים והארות

צמח והרמ"ז ואי"ן שישבו לשון זה של הוזהר שהקדים תפילין תחלה) ואתעמף בעיטופא דמצוה ואתי לנפקא מתרעא דביתיה אערע במזוזה רשימא דשמא קדישא בתרעא דביתיה, ארבע מלאכין קדישין מזוונן עמיה ונפקין עמיה מתרעא דביתיה ואופי ליה לביה כנישתא ומכרזי קמיה הבו יקרא לדיוקנא דמלכא קדישא, הבו יקרא לבריה דמלכא, לפרצופא יקרא דמלכא, רוחא קדישא שרייא עליה אכרזי ואמר ישראל אשר כך אתפאר, כדן ההוא רוחא קדישא סלקא לעילא ואסהיד עליה קמיה מלכא קדישא, כדן פקיד מלכא עילאה למכתב קמיה כל אינון בני היכליה כל אינון דאשתמודען קמיה הדא הוא דכתיב ויכתב ספר זכרון לפניו וכו' ולא עוד אלא דקב"ה משתבח ביה ומכרזי עליה בכלהו עלמין חמו מה בריה עבדיה בעולמי, ומאן דיעול קמיה לבי כנישתא כד נפיק מתרעיה ולא תפילין ברישיה וציצית בלבושיה ואומר אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך קב"ה אמר אן הוא מוראי הא סהיד סהדותא דשקרא עכ"ל.

ועוד כתב (שם ס"ק כב) וז"ל כשיצא מביתו מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין לילך לבית הכנסת ינשק המזוזה ויכוין בשם שדי ואחריו שם כה"ת להכניע יצר הרע, ויכוין כי יצר' במילוי יו"ד צדי רי"ש סופי תיבות שדי ואמצע התיבות יו"ד לבטל מחשבות רעות. וכ"כ הרב חיד"א בספר ציפורן שמיר (סימן ב' אות יו"ד), וכן כתב סולת בלולה בעניני התפילין שקודם לסיון כ"ה, שתילי זיתים שם.

וכתב עוד שם בצפורן שמיר וז"ל, ואני נהגתי לומר שדי יצילני מיצר הרע ומכל חמא ומכל לשון הרע (שם נוסף: וכעס ומידות רעות) ומכל צרה יחלין (יחל"ן ראשי תיבות יצר חמא לשון הרע צרה) עני בעניו כדכתיב "והיה שדי בצריך" ויכוין בו: הו"ה מפנים ושדי מבחוץ שהוא פנים דשם כה"ת, ויש מי שכתב שיאמר פסוק שמע ישראל במזוזה, ומועיל מאד עכ"ל.

ואספר לפני הקורא הנכבד שבאחד מן הימים בלומדי בישיבת "פורת יוסף" תכב"ץ, בא מו"ר מרן ראש הישיבה הגאון הגדול כמורה"ר יהודה צדקה וצוק"ל עם מו"ר הגאון הגדול הפוסק הגדול כמורה"ר בן ציון הבא שאול וצוק"ל, וכן כל רבני הישיבה, מו"ר הגאון רבי יוסף עדס וצוק"ל, ומו"ר הגאון ר' יהודה מועלם וצוק"ל, וקרא לכל לומדי הישיבה מקמנם ועד גדולם, ואמר לנו מו"ר ראש הישיבה שאחד מחכמי הישיבה חלם מדוע אין לכם בישיבה מצות "שוית" ה' לנגדי תמיד", וזה דבר נורא שיאמרו כך על תלמידי "פורת יוסף", ואז אמר מו"ר ראש הישיבה כאן בישיבתנו ב"ה יש יראת ה' טהורה והרבה יותר ממקומות אחרים אלא שרוצים לומר לנו בחלום מדוע כאשר אנחנו נכנסים בפתח או יוצאים לא מנשקים המזוזה בכוונה ועושים מצוות אנשים מלומדה כי צריך לחשוב שוית ה' לנגדי תמיד, וכאשר נכנסם יחשוב עתה באתי ללמוד ואסור לי בשום אופן לדבר בבית המדרש, וכאשר יוצא יחשוב האם הגיע הזמן לצאת, האם כדאי לצאת, אולי אפשר להמנע מלצאת החוצה ולהשאר בישיבה, וכן על דרך זה, וכך היה שקיבלו עליהם בישיבה לנהוג כסדר זה.

[10] רמב"ם (שם הלכה א). ערוך השולחן (יו"ד ס' רפו סעיף ב). [11] כתב הרמב"ם (פרק ו' מהלכות מזוזה הלכה יג): חייב אדם להזהר במזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד, וכל זמן שיכנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיוותו בהבלי הזמן, וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים, אמרו חכמים הראשונים (מנחות מג): כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בכנפו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא שהרי יש לו מזכירין רבים והן הם המלאכים שמצילין אותו מלחטוא שנאמר (תהלים לד, ה) חונה מלאך יי' סביב ליראיו ויחלצם. הגה (ס' רפה סעי' ב), בן איש חי (פר' כי תבוא סעי' ג). וכ"כ בקיצור שלחן ערוך (ס' י"א סעי' כ"ד), שכאשר יוצא מביתו ומניח ידו על המזוזה, יאמר: ה' שומרי ה' צילי על יד ימיני, ה' ישמור צאתי ובואי מעתה ועד עולם. וכ' עוד שם, שכשיצא מפתח ביתו וכן כשנכנס, ינשק את המזוזה.

[12] המהרי"ל דיסקין וצ"ל לא נהג להניח את ידו על המזוזה אלא רק להביט בה, מפני שחשש שיבוא חלילה לידי מחיקה.

[13] השם "שדי" בא להורות, שבשעה שברא השם יתברך את העולם אמר "די", שלא יתפשט העולם יותר, וזוה צריך כל יהודי ללמוד לקח, שיאמר גם הוא "די", כלומר: שיסתפק כמה שנתן לו השם יתברך, כמאמר חכמינו: "איהו עשיר – השמח בחלקו". לפיכך נקבעה המזוזה בפתח, כדי שבבואו ובצאתו יקבע בלבו – כפי שמברכים בשעת קביעת המזוזה: "לקבוע מזוזה" – לקבל עול מלכות שמים ועול מצוות ואמירת "די", כלומר: לשמח בחלקו.

הנה כי כן, בבואו אל ביתו ובצאתו החוצה, הוא מניח את ידו על המזוזה, ומקבל על עצמו עול מלכות שמים ועול מצוות והסתפקות כמה שיש לו, כדי שתמיד תהא דעתו פנויה ונתונה להשם יתברך ומצוות תורתנו הקדושה, וממילא יודע הוא כיצד להתנהג תמיד בדרכי הבורא, גם בבית וגם בדרך.

בתיבת "מזוזות" מוצאים אנו את המלים: "זוז מות", כלומר: המוות זז ונדחה. בזכות מצות מזוזה אדם ניצול ממוות, מתן שכרה של מצות מזוזה הוא אריכות ימים, כפי שנאמר בסמוך ל"וכתבתם על מזוזות" – "למען ירבו ימיכם". המדרש מפרש את הפסוק: "בשכבך תשמור עליך" – כלומר, בשכבך עם אבותיך לאחר מאה ועשרים שנה, תשמור עליך מרעה.

ועין עוד בכף החיים סופר (ס' כה ס"ק י"ג) וז"ל ויניח תפילין בביתו. דוקא בביתו כדי שיצא מפתח ביתו בציצית ותפילין. מנן אברהם (ס"ק ג') בשם הוזהר והכוונות, וכן כתב החיד"א בספר מורה באצבע (סימן ג' אות ס"ה), וז"ל הוזהר פרשת ואתחנן (דף רס"ה ע"א), אמר רבי שמעון בשעתא דבר נש אקדים בפלגות ליליא וקם ואשתדל באורייתא עד דנהיר צפרא, בצפרא אנה תפילין ברישיה ותפילין ברשימא קדישא בדרועיה (עין מה שכתבנו באות הקודם בשם מהר"י

- יא. נוהגים לכתוב על המזווה מבחוץ שם "שדי". מפני ששם זה הוא ראשי תיבות: שומר דירת ישראל^[10]. וכותבים אותו כנגד תיבת "והיה" (אם שמוע) שבפנים^[11].
- יב. הבא לקבוע מזווה על פתח הבית, יניחה בנרתיק או בשפופרת של קנה או כסף, לפני קביעתה במזוזת הפתח^[12]. ויכרוך אותה מסוף הפסוק "שמע ישראל"^[13]. ואחר כך יברך "לקבוע מזווה" ויקבענה^[14].
- יג. מותר לתלות מזווה בשרשרת על חלקת צואריו, כשעושה כן מצד אמונה, לשם שמירה, כעין קמיעוכו.
- יד. מצות מזווה היא חובת הדר. ולכן אין ראוי לקבוע מזווה אלא כשמתכוונן להכנס מיד לבית, אחר שמכניס לשם חלק מן הרהיטים וכלי המטה, וכיוצא בהם. ולפני שיקבע את המזווה, יברך, "אקב"ו לקבוע מזווה", ומיד יקבענה, שכל המצות צריך לברך עליהן עובר לעשייתן^[15].
- טו. יכול בעל הבית להזמין את הרב מרא דאתרא ולכבדו שיקבע לו המזווה, ואז על הרב לברך אקב"ו "על קביעת מזווה", ורק כשבעל הבית קובע בעצמו את המזווה מברך "לקבוע" מזווה. וכן בשאר מצות, כגון העושה מעקה לעצמו, מברך אקב"ו "לעשות מעקה", ואם הפועל ישראל עושה מעקה לאחרים, יברך אקב"ו "על עשיית מעקה", וכן כל כיוצא בזה^[16].

עינים והארות

- [10] שו"ע (ס' רפ"ח סעי' ט"ו), דרכי משה (ס' רפ"ח אות ג') בשם הכל בו. הליכות עולם (עמוד ר"ב סעי' ז').
- [11] שו"ע שם. ובי' בס' נתיבי עם (ס' רפ"ח סט"ו), שכן נוהגים בירושלים לכתוב אותו כנגד תיבת והיה, כפסק השו"ע, שכן מפורש בזהר ובכתבי האר"י ז"ל. ועי' בהרמ"א (ס' רפ"ח סעי' ט"ו). ועי' בס' שמירת הגוף והנפש (להרה"ג רבי יוסף יצחק לרנר שליט"א ח"ב סוף עמוד תרכ"ו), שתמה על מנהג העולם לעשות נרתיק שכתוב עליו אות ש' או שדי, שלכאורה צריך לעשות נקב בד' הרמ"א, וכ' שאולי חוששים מתינוקות המסתובבים מטונפים, אך כמובן כל זה לא שייך בבתי מדרשות וכיוצא, גם לא מוסבר מה מרויחים בזה שעושים ש' או אותיות שדי מבחוץ, עיי"ש.
- כתב המור (סוף ס' רפח) וכ"כ הרמ"א (ס' רפח סעי' ט) מלבד שם "שדי" נהגו הסופרים האשכנזים לכתוב על המזווה מבחוץ את התיבות "פוזו במוכסו כוזו", כנגד התיבות "ה' אלקינו ה' שבפסוק שמע ישראל אלו הם האותיות הסמוכות לתיבות "ה' אלקינו ה' בסדר האלף בית, דהיינו לאחר "יהוה", באות האותיות "כוזו", ולאחר "אלהינו", באות האותיות "במוכסו", ושוב לאחר "יהוה" באות האותיות "כוזו". וכתב בספר הליכות עולם (עמ' רכ סעי' ז) ואף על פי שאין הכרח בכתיבה זו (וכבר כתב הבית יוסף שלא נהגו לכתבו), מכל מקום כיון שאין הכתיבה הזאת במזווה עצמה מכפנים, אלא מבחוץ, אינה פוסלת את המזווה. וכיום גם הסופרים הספרדים כותבים תיבות אלו על המזווה מבחוץ, ויש להם על מה שיסמוכו.
- [12] שו"ע (ס' רפח סעי' א). ומשום זה אלי ואנוהו יוהר לעשות הנרתיק יפה ולא פשוט.
- וראוי לכל ירא שמים להדר במצות מזווה ולכבדה, כי הלא היא גדולה ממצות ספר תורה, כי שתי פעמים נשנית אזהרה בתורה על מצות מזווה יותר ממצות "וכתב", שנאמר רק פעם אחת, וכבודה היא להניחה בתוך נרתיק יפה, ולא להשימה בתוך חתיכת קנה וכיוצא. והלא יבוש האדם ויכלם כי לכלי ביתו הוא מחזר לפארם וליפותם אף כי הכל המה, על אחת כמה וכמה במצות מזווה, אשר המלך ה' צבאות כביכול הוא שומר אותנו מבחוץ ואנו עבדיו יושבים מבפנים, ההיפך ממלכי בשר ודם להבדיל כמה אלפי הבדלות, ובזמן הזה בעיר הקדש ירושלים, אומני ישראל אשר בתוכה עושים תיקי מזוזות יפים מאד מעצי זית וזכה ראה וקדש, הן לקדושת מקומם והן להידור מצוה. אלא אם כן יש חשש שכשיעשה יפה יגנבוהו וחי' ישאר הבית בלא מזווה.
- [13] [כ] שו"ע (ס' רפח סעי' יד).
[כא] בא"ח (פרשת כי תבא הלכה ד' וה').
- [14] [כב] הליכות עולם (ח"ח דף רטו הלכה ד). ועין שם במקורות שכתב מו"ר וכן מצינו בירושלמי (פאה פ"א ה"א) דרבי שלח לארמב"ן (שהיה נכרי) מזווה לשמירה. ובשאלת יעב"ץ ח"ב (ס' קכא) למד מזה שמותר ליתן מזווה לנכרי אם יודע הוא שהנכרי ינהג בה מנהג כבוד. וע"ע בספר יפה ללב ח"ה (יו"ד ס' רצא, דף ס ע"ב). ובשו"ת ברית יעקב (האה"ע ס' כד, דף מ ע"ב) בד"ה ואאין. ע"ש. ואין לאסור לתלות המזווה בשרשרת על הצואר, מטעם שאמרו (ברכות כד). והיו חייך תלואים לך מנגד, זה התולה תפלין, וכתב המג"א (ס' מ סק"א) סידורים הקבועים בלוחות שבהם שלשלאות של כסף אסור לתלות אותם בהם. ולא דמי לתפלין שמותר לתלותם בכיסם, דהתם כיסם כלי בפני עצמו הוא, משא"כ כאן שהלוחות מחוברות לסידור. ע"ש. שדוקא לתלות על הכותל יש להמנע, אבל על גוף האדם אין בזה איסור, שהרי המלך היה תולה הס"ת בזרועו, וכמ"ש בסנהדרין (כא): שעושה אותו כמין קמיע ותולהו בזרועו. עכ"ל.
- [15] [כג] הליכות עולם (ח"ח דף ריח הלכה ג'). כן פסק הרמב"ם (סוף פ"ה מהל' תפלין). וכתב מרן החיד"א בברכי יוסף א"ח (ס' יט), כי לכן הנכנס לדור בבית חדש, הן בשכירות (בארץ ישראל) הן בקניה, לא יקבע המזווה קודם שיבא לדור בבית, אלא תיכף כשיבא לדור יברך "לקבוע מזווה", ויקבע המזווה. שהקביעה של המזווה היא המצוה. ובענין זה עיין מה שכתב הגאון הגדול ר' עקיבא איגר (בתשובותיו מהדורא קמא ס' ט) נראה לי שההולך מביתו לעסקיו בשוק שעות הרבה, ופעמים נוסע מעירו על איזה ימים, דלכאורה הדין דכשחזור לביתו יברך על המצוה, דהא בינתיים שלא היה בדירת ביתו – לא היה עליו חובת מזווה, ומתחיל עתה חיוב חדש. ויהיה כמו יוצא מסוכה לעסקיו וחוזר לסוכתו, דמברך, וכמו פשט טליתו על דעת שלא להתעטף בו מיד, שחזור ומברך כשלוכשו... וצריך עיון לדינא. ומוסיף שם, כי לאחר זמן רב בא לידיו הספר "ברכי יוסף" (של החיד"א), שכותב בפשיטות שלא תקנו הכרבה רק על שעת קביעת המזווה, וממילא הנוסע מעירו ואחר כך חוזר לביתו – אינו מברך, ומכל מקום הוא מסיים כי לדינא צריך עיון.
- גם נכדו של רבי עקיבא איגר, הגאון רבי דוד רפפורט, בעל "מקדש דוד" (בספרו "צמח דוד" – הערות על הגרעק"א) מטעים ומבסס את פסקו של ה"ברכי יוסף", שאין צריך לברך בכל פעם (עיין שם בטעמו).
- [16] [כד] הליכות עולם (ח"ח דף רמד הלכה יב).

מז. חובה על כל אדם לבדוק את מזויות הבית פעם אחת בכל שלש שנים ומחצה וכו'. ובדיקה זאת אינה מחמת הסרות ויתירות וכדומה, כי בדיקה זו נעשית כבר לפני שיקבע את המזוזה וכו'. אלא שמא ניטשטש הכתב או נמחק על ידי מים ולחות הכתלים וכדומה, או שמא נגנבה וכו'. וכל אדם חייב לקיים דין זה לבדוק את המזוזה וכו'.

מאמרי הזהר בפרשה

פרשת חקת קע"ט ע"ב

וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר (במדבר י"ט) **זאת חקת התורה אשר צוה יהוה לאמר וגו'. רבי יוסי פתח, (דברים ד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. תא חזי, מלין דאורייתא קדישין אנון, עלאין אנון, מתיקין אנון, רבי יוסי פתח בשבח התורה כדי לפרש מה ההבדל בין זאת חקת התורה לבין זאת התורה ובתחילה יקדים לדבר בשבח התורה: בא וראה דברי התורה קדושים הם מעולם הבריאה, עליונים הם מהיצירה, מתוקים הם מהעשיה. **כְּמַה דְּכַתִּיב** כמו שכתוב (תהלים ט), **הַנְּחַמְדִּים מִזֶּהָב וּמִפָּז רֶב וּמִתּוֹקִים מִדְּבַשׁ וּנְפֹת צוּפִים. מֵאֵן דְּאִשְׁתַּדַּל בְּאוֹרֵייתָא, כְּאֵלוֹ קָאִים כָּל יוֹמָא עַל טוֹרָא דְּסִינַי וְקַבִּיל אוֹרֵייתָא** ולכן מי שמשתדל ועוסק בתורה כאילו עומד כל יום על הר סיני ומקבל את התורה, כי יש כח למתיקות התורה אפי' אחר אלפיים שנה למי שעוסק בה והיא מאירה כיום נתינתה. **הָדָא הוּא דְּכַתִּיב** זה מה שכתוב (דברים כז), **הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיִיתָ לְעָם. וְהָא אוֹקְמוּהָ חֲבַרְיָא** ופי' רש"י, בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום קיבלת אותם מהר סיני, והרי כבר פירשוהו החברים, שחביבה תורה על לומדיה כיום נתינתה.**

כְּתִיב הָכָא זֹאת חקת התורה, וְכַתִּיב וְזֹאת התורה, מַה בֵּין הָאֵי לְהָאֵי כתוב כאן זאת חקת התורה וכתוב זאת התורה, מה ההבדל בין זאת התורה לזאת חקת התורה, א' מדוע כאן כתוב וזאת בתוספת ו'. ב' מדוע בזאת התורה כתוב בלא חקת. **אֵלָא רָזָא עֲלָאָה הוּא, וְהָכִי אוֹלִיפְנָא, וְזֹאת התורה** אלא דע כי סוד עליון וגדול הוא וכך למדנו, זאת היא השכינה שהיא המלכות, ואות ו' הוא ז"א, **לְאִחְזָאָה פְּלָא בִּיחּוּדָא חַד לְאִשְׁתַּכְּחָא פְּלָא חַד בְּלָא פְּרוּדָא** להראות שזו"ן ביחוד אחד הם, כי אות ו' הוא ז"א ו"זאת" היא המלכות, **וְלֹאֲכַלְלָא פְּנִסְתָּ יִשְׂרָאֵל בְּקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא** ולכלול השכינה עם הקב"ה, להראות שהת"ת ומלכות שניהם אחד בלי פרוד כלל, שהת"ת לבד כולל בתוכו גם את הנוק'. **וְזֹאת, כָּלֵל וּפְרֻט פְּחֻדָא, דְּכַר וְנוֹקְבָא** המלכות שנקראת זאת, היא נקראת "כלל" כי כוללת בתוכה את העליונים ואת התחתונים, "ופרט" הוא ז"א כי בו נפרטים הו"ק, הם אחד זכר ונקבה. **וּבְגִין כֵּן, וְזֹאת התורה וְדָאֵי** ובשביל כך אמר וזאת שהם חיבור זו"ן. **אֲבָל זֹאת בְּלָא תוֹסַפֵּת וְא"ו,** אבל זאת חקת התורה בלא תוספת ו' מראה על השכינה לבדה הנקראת חקת התורה וְדָאֵי, וְלֹא התורה,

עיניים והארות

[כה] שו"ע (סי' רצ"א סעי' א). עיי"ש שב' מזויות יחיד נבדקת פעמיים בשבע שנים. וכ' בקונטרס המזוזה סי' רצ"א ס"ק ב', שמשי"ב פעמיים בשבע שנים, אין הכוונה שיכול לבדוק מתי שירצה בתוך השבע שנים, שלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים, אלא צריך לבדוק בכל שלש שנים ומחצה, שאם בדק בפעם הקודמת לפני הזמן כגון לאחר שנתיים, מתחיל למנות שלש שנים ומחצה מיום הבדיקה, ואינו יכול לדחות הבדיקה השניה עד סוף שבע שנים, שהן חמש שנים מהבדיקה הראשונה, עיי"ש.

[כו] עיי' בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רפ"ג).

[כז] עיי' רמב"ם (פ"ה מה' מזוזה ה"ט).

[כח] מרן החיד"א בשו"ב (סי' רצ"א ס"ק א'), ודלא כהרד"ק שכ' שיר"ש יחמיר, אלא מצד הדין חייב לבדוק ולא מצד חומרא. שו"ת מעשה נסים (הכהן) (ח"א סי' רס"ח), קונטרס המזוזה (סי' רצ"א ס"ק ה').

דינא דאורייתא, גזרה דאורייתא ולא התורה לבד, אלא חקת התורה דיני התורה וגזירות התורה, כי עסק התורה הוא בחי' הת"ת שהוא עצם התורה, כי השכינה היא רק חוקים ומצוות, דיני התורה וגזירות התורה, כי המלכות היא העושה הדינים והגזירות כי היא בית דינו של הת"ת.

ענין "הפרה" הוא במלכות דקדושה, המתלבשת בתוך הקליפות ומבררת את הניצוצות הקדושים מתוכן בסוד ומלכותו בכל משלה, ואז אותם הניצוצות חוזרים לקדושה. וזה פי' מטהרת את הטמאים, היינו ניצוצות הקדושה בתוך הקלי', ומטמאה את הטהורים, היינו כאשר המלכות הטהורה הולכת לברר הניצוצות מהקלי' ואז יורדת בין הקליפות ומתחללת טהרתה וקדושתה.

דִּבְרֵי אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה, הֲאִי פָּרָה לְדִכְיוֹתָא קָא אֲתִיא. זאת הפרה האדומה [א] שהיא בחינת המלכות שיורדת לקליפות, לטהר היא באה. **לְדַפְּאָה לְמִסְאֲבֵי** הרי היא באה לטהר ולנקות הטמאים, והכוונה על ניצוצות הקדושה שבקליפה. **פָּרָה דְקַבִּילַת מִן שְׂמַאלָא** המלכות נקראת פר'ה-פ"ר ה', שמקבלת ה"ג מן השמאל דו"א, כי אות הה' שהיא השכינה, מקבלת פ"ר דינים שהם ה"ג מנצפ"ך מו"א, והרי פרה, ועי"ז היא יורדת לקליפות לברר ניצוצי קדושה. **וּמֵאֵן הוּא לְשְׂמַאלָא, שוֹר** ומי הוא לשמאל, השור שהוא גבורה דו"א, כי אלהים דיודיין גימ' ש', וריבוע אלהים גימ' ר', וחמש אותיות אלהים שנכללו ביסוד הן ע"ה אות ו', הרי שור **בְּמַה דְאֵת אָמַר,** כמו שנאמר (יחזקאל א) **וּפְנֵי שוֹר מִהַשְּׂמַאל** א"כ הגבורות שבשור הן בשמאל. **אֲדָמָה, פִּי סִמְקָא פּוֹרְדָא** אדומה כשושנה, שיש בה מעט לובן דהיינו שיש בה גם בחי' רחמים. **דְּכַתִּיב,** (שיר השירים ב) **כְּשׁוֹשָׁנָה בֵּין הַחֹתְמִים** כשושנה בין הקוצים שהם הקלי' העושים דין. **אֲדָמָה פִּי גְזֵרַת דִּינָא** שהיא חותכת וגוזרת הדין.

תְּמִימָה, מֵאִי תְּמִימָה מדוע כתוב תמימה, הרי כבר כתוב אשר אין בה מום. **בְּמַה דְתַנִּינן** כמו שלמדנו, **שוֹר תָּם וְשוֹר מוֹעֵד. שוֹר תָּם דִּינָא רַפְּיָא** דין רפה. **שוֹר מוֹעֵד דִּינָא קְשִׁיָא** דין קשה. **אוּף הָכָא, תְּמִימָה, דִּינָא רַפְּיָא, גְּבוּרָה תַתְּאָה,** גם כאן, מה שכתב תמימה פי' דין רפה, מלכות התחתונה שהיא בחי' רחל העומדת מהחזה דו"א ולמטה, ושם החסדים מגולים, ולכן מתמתקים דיניה ונקראת דינא רפיא, **דָּא הִיא תְּמִימָה** וזו הכוונה תמימה, לפי שפועלת הדין ברחמים. **גְּבוּרָה עֲלָאָה דָּא הִיא דִּינָא קְשִׁיָא** גבורה עליונה זו היא דין קשה, פי' פרצוף לאה שעומדת מחזה דו"א ולמעלה, ושם החסדים סתומים ביסוד אמא ולכן דיניה קשים, **וְהִיא יָד הַחֹזְקָה תְּקִיפָא** הקשה בדיניה, שבאה מהיד החזקה דו"א, מצד הגבורה.

עיונים והארות

לאחר מכן שאלו תלמידיו את רבן יוחנן בן זכאי: לאותו גוי דחית בדברים בעלמא, לנו מה תאמר, אמר להם: זהו שנאמר "זאת חקת התורה", שאותה מצוה היא סוד גדול, ואל תהרהרו בה למצוא טעמה. חוקה חקקתי וגזירה גזרתי ואין אתה רשאי לעבור על גזרתי (ילקוט שמעוני חקת).

זאת הפרה היא במלכות דקדושה המתלבשת בתוך הקליפות ומבררת את הניצוצות הקדושים מתוכן בסוד ומלכותו בכל משלה, ואז אותם ניצוצות חוזרים לקדושה. וזה פי' מטהרת את הטמאים היינו ניצוצות הקדושה בתוך הקלי', ומטמאה את הטהורים היינו המלכות הטהורה כאשר הולכת לקלי' לברר טומאות שם ואז יורדת בין הקליפות ומתחללת טהרתה וקדושתה.

[א] מספרים חז"ל שנוי אחד פנה לרבן יוחנן בן זכאי, ואמר לו: אותם מעשים שאתם עושים בפרה אדומה נראים כמעשה כשפים שאתם לוקחים פרה אדומה, שורפים אותה, ולוקחים את האפר ומטילים אותו לתוך מים ומזים שתיים ושלוש פעמים על מי שנטמא במת, וכזה אתם אומרים שהוא טהור, והרי דברים אלה אי אפשר להבינם. שאלו רבן יוחנן: האם נכנסה כך רוח רעה בנופך, ענה לא. אמר לו: האם ראת אדם שנכנסה בנופו רוח רעה, אמר לו כן! ומה רפואה שעשו לו, אמר לו: הביאו שורש והקטירוהו תחת האיש הזה והווי עליו מים ואז יצאה הרוח רעה. אמר לו רבן יוחנן: ישמעו אוניך מה שפוך מדברו! בדיוק כך נצטוינו בתורה הקדושה שעל ידי אפר פרה אדומה שמזים על הטמא, הטומאה פורחת ממנו ובכך נטהר האדם. התשובה מצאה הן בעיני הגוי והלך לדרכו.

אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם, כְּמֵה דְאֵתְ אָמַר (שיר השירים ד) **כְּלָד יָפָה רַעֲיָתִי וּמוֹם אֵין בָּהּ,** שכאשר השכינה היא למעלה באצילות ולא ירדה למטה בקליפות אז אין בה אחיזת הקלי, **אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עַל, עַל כְּתִיב** על כתוב חסר ו', **כְּמֵה דְאֵתְ אָמַר** כמו שאתה אומר (שמואל ב כג) **וּנְאֻם הַגִּבֹּר הַיּוֹקֵם עַל,** ודרשו חז"ל שנאמר זה על דוד המלך שתיקן מאה ברכות גימ' ע"ל לתיקון השכינה הקדושה במאה ספירות של ז"א שמתקנות את השכינה. **מֵאֵי טַעְמָא** ומה הטעם שז"א מתקן את השכינה הקדושה **בְּגִין דְּהִיא שְׁלוּמֵי אַמּוּנֵי יִשְׂרָאֵל** היות והיא משלמת את הספירות דז"א הנקרא ישראל, **וְעָלֶיהָ פִּי לָאוּ הִיא, אֵלֵא עָמָה.** ומ"ש עליה, אין הכוונה עליה אלא עמה, **אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עַל** ומש"כ לא עלה עליה על, פי' שז"א הנקרא "על"–מאה ספירות, לא עלה עליה בסוד יחוד, אלא עומד עמה אח' באח' בלא יחוד. **הֵיִינוּ דְכְתִיב** זה מש"כ, (עמוס ה) **בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל** היא השכינה עדיין היא בתולה לגבי ז"א שנקרא ישראל, (בראשית כד) **בְּתוֹלָה וְאִישׁ לֹא יִדְעָה** ז"א שנקרא איש, לא ידעה בסוד יחוד.

רעיא מהימנא

פרשת חקת ק"פ ע"ב

פְּרָה אֲדַמָּה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם וְגו' שכל עניני הפרה הם שתתלבש המלכות דקדושה תוך קליפת נוגה, ותברר ותוציא הניצוצות הקדושים שנשארו בתוכה. וכן ע"י המלאכה אשר האדם עושה בששת ימי החול, מברר ניצוצות הקדושה מתוך הקלי' ע"י הו"ק, אבל ביום שב"ק **אָסוּר לְחַרוֹשׁ בְּשַׁבַּת חֲרִישָׁה דְשׁוּר** וכן שאר מלאכות, **דְּאֵתְמַר,** (תהלים קכט) **עַל גְּבֵי חָרְשׁוֹ חוֹרְשִׁים.** כי כל העבודה היא כדי לברר ברורים ובשב"ק אין ברורים, שע"י חרישה בשבת או שאר מלאכות, גורם שתצטרך המלכות לצאת מן הקדושה אל הקליפות ולברר הברורים. **וּשְׁכִינְתָּא תַתְּאָה, אֵיהִי פְּרָה אֲדַמָּה, מְסֻטְרָא דְגִבּוּרָה** והשכינה התחתונה שהיא פרה אדומה היא מצד הגבורה כי היא מבררת את הרפ"ח ניצוצות שבנוגה. **תְּמִימָה מְסֻטְרָא דְחֶסֶד, דְּאֵיהִוּ דְרִגָּא דְאֲבֵרָהֶם** תמימה מצד החסד שהיא מדרגת אברהם אבינו איש החסד, **דְּאֵתְמַר בֵּיהּ** שנאמר בו (בראשית יז) **הַתְּהִלָּה לְפָנַי וְהָיָה תְּמִים. אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם, מְסֻטְרָא דְעַמּוּדָא דְאַמְצַעִיתָא** מצד העמוד האמצעי שהוא הת"ת. **אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עַל, מְסֻטְרָא דְשְׁכִינְתָּא עֲלָאָה** מצד השכינה העליונה שהיא הבינה סוד יום השבת שהמלכות עולה לשם, **דְּאֵיהִי חִירוֹ בְּאֵתְרֵי דְאֵיהִי שְׁלֵטָא** שהיא נקראת חירות במקום שהיא שולטת, ושם נאמר, **וְהָזֵר הַקָּרֵב, לֵית רִשׁוֹ לְמֻטְרָא אַחֲרָא לְשְׁלֵטָאָה** והזר הקרב יומת שאין רשות לסטרא אחרא לשלוט. **לֹא שְׁטָן, וְלֹא מְשַׁחִית, וְלֹא מְלַאֲדַּי הַפּוֹת** כי בנינה אין שום אחיזה לחיצונים, **דְּאֵנּוֹן מְסֻטְרָא דְגִיְהֵנָם** שהם מצד הגיהנם שהוא נח ביום שב"ק. (ע"כ רעיא מהימנא). **וּנְתַתֵּם אוֹתָהּ אֶל אֲלַעְזָר,** ואמרו רז"ל **מְצוֹתָהּ בְּסֻגָּן, וְאוֹקְמוּהָ** מצות פרה אדומה היא בסגן, שהוא אלעזר ששרשו מהחסדים דיסוד דאימא שבז"א, וכבר ביארו סוד זה החכמים. **מֵאֵי טַעְמָא לִיהּ וְלֹא לְאַהֲרֹן** מה הטעם שנותנים את מצות פרה לסגן אלעזר שהוא מאמא, ולא לאהרן הכהן שהוא מאבא. **אֵלֵא, אַהֲרֹן שׁוֹשְׁבֵינָא דְמֻטְרוֹנִיתָא** אלא אהרן הכהן הוא השושבין של המלכה הגורם ליחוד השכינה עם ז"א, וכבר אמרנו שענין פרה אדומה הוא לברר ניצוצי הקדושה ולא ליחד את זו"ן. **וְעוֹד, דְּאַהֲרֹן לֹא אֶתִי מְסֻטְרָא דְטָהוּר,** **אֵלֵא** (קע"ז ע"ב) **מְסֻטְרָא דְקָדוֹשׁ** ועוד מסביר הזוה"ק מדוע לא עסק אהרן בפרה, היות והוא לא בא מצד הטהרה שהיא בחי' חסד דגבורה, אלא מצד "קדוש" שהקדושה היא מגבורה דחסד, **וּבְגִין דְדָא אֶתִיָּא לְטָהָרָה, לֹא אֶתִיָּהִיב לִיהּ** ולפי שהפרה באה לטהר מצד החסד דגבורה, שע"ז מרחיקים את הקליפות ואחיזת החיצונים, לכן לא ניתנה לאהרן הכהן שהוא החסד הגמור בסוד אבא עילאה, ושאר הכהנים שיש להם שורש לאחיזה בחסד דאימא יכולים לפעול בה.

כָּל מְלָאָה דְהָאֵי פָּרָה הִיא בְּשֶׁבַע כל דבר במעשה הפרה הוא בשבע, דהיינו, **ז' כַּבּוּסִים וְכוּ'** כלומר שבפרשת פרה מוזכר שבע פעמים פרה, שבע פעמים שריפה, שבע פעמים הזאה, שבע פעמים כיבוסים, שבע פעמים טהרה, שבע פעמים טומאה, שבעה כהנים, ולכן נקראת הפרה "בת שבע" כנודע, **וְהָא אֶתְמַר** וכבר למדנו את זה לעיל בפרשת "אחרי מות", **מַאי טַעְמָא** ומה הטעם בשבע, **בְּגִין דְּהָיָא שֶׁבַע שְׁנֵי שְׁמֻטָּה** לפי שהמלכות היא סוד שבע שנות שמיטה, שהיא כוללת בתוכה ז' ספירות דז"א, **וּבֵת שֶׁבַע אֶתְקַרֵי** והמלכות נקראת בת שבע, כי היא אחת משבע ספירות אלו וכללותן בה, **וְעַל דָּא כָּל עוֹבְדוֹי בְּשֶׁבַע** ועל כן כל מעשי הפרה נזכרים בתורה שבע פעמים לרמוז את ז' הספירות שבמלכות. **הָא חֲזִי** בא וראה, **כָּל מַאי דְאֶתְעֵבִיד מִהָאֵי פָּרָה** כל מה שנעשה מפרה זו, המטרה היא **בְּגִין לְדַכָּאָה וְלֹא לְקַדְשָׁא** כדי לטהר את האדם מהטומאה ולהסיר מעליו אחיזת הקליפות, ולא בא כדי לקדש את האדם ולהוסיף קדושה על קדושתו, **וְאָף עַל גַּב דְּאֶתְיַיְהִיב לְסַגְן** ואע"פ שניתנה הפרה לסגן שהוא בחסד, אפילו הכי **הוּא לָא שְׁחִיט וְלֹא שָׁרִיף** הוא לא שוחט אותה ולא שורף אותה, אלא זר שוחט ואלעזר רואה כדי לא לעשות פעולות של דין, **בְּגִין דְּלֹא יִשְׁתַּפַּח דִּינָא בְּסִטְרוֹי** כדי שלא ימצא דין מצד הכהן שהוא בחסד, **וְכָל שְׁפָן אֶהְרֵן דְּאִיהוּ בְּדִרְגָּא שְׁלִים יִתִיר** וכל שכן שלא ניתנה מצות הפרה לאהרן הכהן שהוא במדרגה שלמה יותר מאלעזר, כי הוא באבא עלאה ששם שורש החסד, **דְּלֹא בְּעֵי לְאַשְׁתַּפַּחַא תַּפְּן וְלֹא דְמִנָּא תַּפְּן** שלא ראוי לאהרן הכהן להימצא שם ולהודמן שם בשריפת הפרה שלא לעורר דין במקום גבוה.

הָאֵי פָּרָה, בִּיּוּן דְּאֶתְעֵבִיד אַפֵּר זאת הפרה כיון שנעשתה אפר, שהיא אותיות א-פר שנכללו בה ה"ג מנצפ"ך לבחינה אחת, **בְּעֵי לְמַשְׁדֵי בִיה עֵץ אֲרוֹז, וְאֹזוּב, וְשְׁנֵי תוֹלְעַת** צריך להשליך בה עץ ארוז שהוא בתפארת, ואזוב שהוא ביסוד ושני תולעת שהוא בגבורה, **וְהָא אֵלִין אֶתְמַרוּ** והרי אלו הדברים כבר למדנו עליהם בפרשת מצורע. **וְאֶסְפֵּי אִישׁ טְהוֹר** שהוא בגבורה שהיא מעלה את המלכות מתוך הקליפות, **וְלֹא קְדוּשׁ** שהוא בחסד. **וְהִנִּיחַ מַחוּץ לְמַחְנֵה בְּמַקּוֹם טְהוֹר** פי', שבתחילה צריך להטהר מחוץ למחנה שהוא מקום טהור, **דְּהָא טְהוֹר לָא אֶקְרִי אֵלָא מִן סִטְרָא דְמִסְאָב בְּקַדְמֵיתָא** כי לא נקרא אדם טהור אלא שהיה טמא בתחילה. וכן המלכות, בתחילה עולה מבין הקליפות למקום טהור ואח"כ למקום קדוש.

רְזָא דְכֻלָּא הָאֵי דְכֶתִיב כל סוד פרה אדומה הוא מה שכתוב **לְמִי נָדָה חֲטָאת הִיא, שְׁפִי בְּגִין דְּכָל דֵּינִין תַּתְּאִין** לפי שכל הדינים התחתונים אינם מתעוררים, **וְכָל אַנּוּן דְּאֶתּוּ מְסִטְרָא דְמִסְאָבָא** וכן כל אותם כוחות טומאה שבאו מצד הטומאה ואין להם שליטה, אלא **כִּד אִיהוּ יִנְקָא מְסִטְרָא אַחְרָא** כאשר המלכות יונקת מן הסטרא אחרא, **וְיִתִּיבֵת בְּדִינָא** ויושבת בדין ופועלת דין, **כְּמָה דְאֶתְ אָמַר (ישעיה לד) חרב לה'** שהיא חרב נוקמת נקם ברית מבחי' המלכות **מְלֵאָה דָּם הַדְּשֵׁנָה מְחַלֵּב** ע"י אחיזת הקלי' היא מלאה דם נידות, וע"י מעשה אפר הפרה היא נטהרת. **בְּדִין, כְּלָהוּ מִתְעַרְרֵי וּמְסִתְלָקֵי וְשָׂרְאן בְּעֵלְמָא** ואז כוחות הקליפות מתעוררים ועולים ושורים בעולם לפעול הדין, **בִּיּוּן דְּעֵבְדֵי הָאֵי עוֹבְדָא דְלִתְתָא** כיון שעושים את מעשה פרה אדומה למטה, **וְכָל הָאֵי דִינָא בְּאֶתְרָ דָּא דְהָאֵי פָּרָה** וכל הדין הזה נעשה במקום הזה בזאת הפרה ששוחטים אותה ושורפים אותה ואוספים את אפרה, **וְרַמָּאן עֲלֵהָ עֵץ** (דף קפ"א ע"א) **אֲרוֹז וְגו'** ומשליכים לתוכה עץ ארוז ואזוב ושני תולעת ועי"ז מתמתקים הדינים ומתבטלים. **כְּדִין אֶתְחַלְּשׁ חֵילָא דְלַהוּן** אז נחלש כח הקליפות שמהן באה הטומאה לעולם, **וּבְכָל אֶתְרָ דְשָׂרְאן, אֶתְבְּרוּ וְאֶתְחַלְּשׁוּ וְעַרְקִין מִנִּיהּ** ובכל מקום ששורות ונמצאות הקליפות, הן נשברות ונחלשות ובורחות מחמת מי החטאת, **דְּהָאֵי חֵילָא דְלַהוּן אֶתְחִזִי בְּגוּוֹנָא**

דָּא לְגַבְיֵיהוּ כי כח הזה שלהם נראה להם שהוא נשבר ונשרף כמו שנעשה בפרה, **כְּדִין לָא שְׂרָאן בְּבַר נָשׁ** **וְאֶתְרַבִּי** ואז לא שורים עוד באדם ונטהר האדם ע"י אפר הפרה.

וְעַל דָּא אֶתְקַרֵי מִי גְדָה ועל כן נקרא מי גדה כי הוא, **מִיָּא לְדַבְּאָה** מים לטהר שהוא מטהר את טומאת הגדה מן המלכות. **כִּד עֲלָמָא שְׂאֲרֵי בְּדִינָא** וכאשר העולם שורה בדין מחמת אחיות הקליפות, **וְסִטְרָא מְסַאבָּא אֶתְפִּשֵׁט בְּעֲלָמָא** וצד הטומאה מתפשט בעולם, **הֲכָא אֶתְפְּלִילָן כָּל זִינִין מְסַאבָּא,** וכל זיני דְּכִינּוּ כאן במלכות נכללים כל מיני טומאה וכל מיני טהרה, **וּבְגִין כְּדִן טוּמְאָה וְטַהָרָה, כִּלְלָא עֲלָאָה דְּאוֹרֵייתָא** לכן הטומאה והטהרה הם כלל גדול בתורה כי בהן תלויות הטהרה של השכינה הקדושה, **וְאוֹקְמוּהָ חֲבַרְיָא** וכבר ביארו זה החברים. **אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן** לבנו רבי **אֶלְעָזָר, עֲבַדְתָּ דִּלְאָ יִימְרוּן חֲבַרְיָא מְלָה אֶבְתְּרָךְ** עשית שלא יאמרו החברים דבר אחריך כי אמרת לבדך כל מה שיש בסוד פרה אדומה.

מאמרים על הפרשה

"וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר, זֹאת חֻקַּת הַתֹּרָה אֲשֶׁר עָזָה ה' לֵאמֹר דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פְּרֵה אֲדוּמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוּם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עַל" (יט, א-ב)

פרשת פרה אדומה ניתנה לישראל בר"ח ניסן ביום הקמת המשכן, כדי להטהר לגמרי מכל הטומאה שדבקה בם מטומאת מת ומטומאת ע"ז שהיא שורש המיתה בעולם

פרשת פרה אדומה ניתנה לישראל בר"ח ניסן בשנה השנית לצאתם ממצרים ביום הקמת המשכן, כי כל ישראל היו חייבים להיטהר כדי שיוכלו להקריב את פסחיהם ואפילו מי שלא נגע במת מעולם, שכן כולם חטאו בחטא העגל וכידוע עבודה זרה מטמאה כמת, ועל כן לאחר שהקב"ה סלה לישראל וציוה עליהם לעשות לו משכן, נתן להם מצות פרה אדומה כדי להטהר לגמרי מכל הטומאה שדבקה בם מטומאת מת ומטומאת ע"ז שהיא שורש המיתה בעולם. א"כ מעשה פרה אדומה הוא שורש הטהרה של עם ישראל ומאחר והוא שורש הטהרה, לכן צריך לעשות אותו בטהרה המושלמת ביותר שאפשר, שכן כל דבר ששרשו טהור אפילו אם אח"כ נפלה בו טומאה בענפיו שוב אין הטהרה נפגמת, וזהו יסוד עצום שהוא עיקרן של כל אותן מצוות שמקדשות את שורש המעשה, כגון מעשרות, חנוכה הבית, הפרשת חלה, וכיו"ב שצריכים להתחיל בקדושה ואז ממילא הכל מתקדש. ולדוגמא אדם מתחיל את היום בתפילה בכונה ואז בעזה"י כל היום כולו מתקדש.

א"כ אותה פרה אדומה שבאה לטהר מטומאת מת, כיון שבאו לעשות שורש לטהרה הרי החמירו בה חומרות רבות ועשאוה במעלות של טהרה שאין למעלה מהן.

וזה היה סדר מעשה פרה אדומה בירושלים

כשם שהיו מפרישים את הכהן הגדול מביתו שבעת ימים קודם יוה"כ לעבודת יוה"כ, כך היו מפרישים את הכהן השורף את הפרה שבעה ימים קודם שריפתה, ללשכה מיוחדת הנקראת "בית אבן" לפי שכל מעשיה וכליה היו עשויים מאבן ומאדמה שאינן מקבלות טומאה. וכל שבעת הימים היו מזים עליו מכל אפר הפרות שהיו במקדש שנשארו למשמרת מאז ימי משרע"ה, שמא נטמא הוא למת ולא ידע. ומן הדין היה צריך להזות עליו רק שלישי ושביעי אלא שמזין עליו יום אחר יום, שכן מעלה יתרה עשו בפרה.

כשמזין על הכהן בימי ההפרשה, צריך שיזהר עליו איש שלא נטמא במת מעולם. וכל הכלים שממלאים בהם ומקדשים להזות על הכהן השורף – כולם כלי אבנים היו, שאינם מקבלים טומאה, וכל הדברים האלה כאמור מעלות יתרות שעשו בפרה – שורש טהרת ישראל.

חצירות היו בירושלים שהיו בנויות על גבי סלע ותחתיהן חלול מפני קבר התהום, וע"כ לא היתה יכולה הטומאה להגיע לשם לעולם. כידוע שטומאת מת בוקעת מהקבר עד הרקיע, אלא א"כ עשו חלל בין הקרקע לסלע שעל גביו,

וחלל האויר מפסיק בין הטומאה לסלע, ושוב אין הטומאה בוקעת למעלה, א"כ אותן הצירות שנבנו על גבי סלע שבד"כ אין חופרים שם על מנת לקבור מתים, וגם אם קברו שם הרי חלל האויר לא נותן לטומאה לבקוע, ומביאים היו לשם נשים מעוברות של כהנים ויולדות בניהן באותן הצירות ומגדלות שם את בניהן, ולא היתה טומאת מת מגיעה אליהן מעולם. משגדלו הילדים ונבחרו להיות המזין על הכהן השורף את הפרה, היו מביאים שוורים שכרסיהם רחבות ומניחים על גביהם דלתות טהורות ומושיבים התינוקות על גבי הדלתות כדי שיהיה אהל בינם לבין הארץ שמא השוורים ילכו מעל קבר בדרכם אל מעיין השילוח. כשמגיעים לשילוח היו ממלאים ממי המעיין לתוך כוסות האבן שבידם ואין חוששים במעיין מפני קברות כי אין דרכם של בני אדם לקבור במקומות כאלה, ואח"כ עולים שוב ויושבים על גבי הדלתות והולכים עד שמגיעים להר הבית. הגיעו להר הבית יורדים ומהלכים על רגליהם, מפני שכל הר הבית והעזרות תחתיהן היה חלול מפני קבר התהום. ומהלכים עד פתח העזרה, ובפתח העזרה היה כלי עם אפר והיו נוטלים את האפר ונותנים במים שבכוסות ומזין על הכהן.

כיצד שורפים אותה

זקני ישראל היו ממתנינים בהר הזיתים שמול הר הבית, והכהן והעוזרים בשריפה והפרה בעצמה היו יוצאים על גשר שהיה נבנה מהר הבית להר הזיתים, והיה הכהן טובל שם ואח"כ עלה ונסתפג. והיו בונים מערכה מעצי ארזים אלונים וברושים ותאנה, כמין מגדל עם חלונות כדי שהאש תהיה מפיתה ברוח. וכופתים את הפרה ונותנים אותה על גבי המערכה, והכהן היה שוחט ומקבל את הדם ומזה שבע פעמים כנגד בית קה"ק. גמר מלהזות, מקנה ידיו בגופה של הפרה ויורד מן המערכה. הצית את האש והתחילה האש להאחו בפרה השחומה כשהיא שלמה עד אשר תצית האש ברובה ותקרע בטנה.

ואח"כ נוטל עץ של ארו ואזוב ושני תולעת וכורך האזוב עם הארו בלשון של השני, ומשליך לתוך בטנה של הפרה אחרי שנבקעה ע"י האש.

אחר שנגמרה שריפתה – חובטין אותה במקלות היא וכל עצי המערכה שנשרפו בה עד שנעשה הכל אפר. והיו מחלקים את האפר לשלושה חלקים. אחד ניתן בחיל, אחד בהר הזיתים, ואחד מתחלק לכל המשמרות. זה שמתחלק למשמרות, היו כל הכהנים מקדשים ממנו, וזה שניתן בהר הזיתים היו ישראל מזין ממנו, וזה שניתן בחיל היה מוכן ומוצנע שנאמר: "והיתה לעדת בני ישראל למשמרת".

תשע פרות אדומות נעשו מאז ומעולם, הראשונה עשה משרע"ה והיו מטהרים באפרה כל ימי הבית הראשון, והותרו ממנה מעט למשמרת, שניה עשה עזרא הסופר, ושבע מעזרא ועד חרבן הבית, והעשירית יעשה בעזה"י מלך המשיח במהרה בימינו אמן.

ומבואר בחז"ל, כי מעניניו המיוחדים של משה, הוא ענין הנצחיות כמ"ש בגמרא (סוטה ט') שאין שונאיהם של משה ודוד שולטים במעשי ידיהם. וא"כ כח המהרה של פרה אדומה קשור עם ענין נצחיות משה רבנו, וכל יתר הפרות האדומות נאצל כוחן מכוח פרתו האדומה של משה רבנו, וגם השימוש באפר פרת משה נתארך שנים רבות, שהרי עד ימי עזרא לא הוצרכו לפרה שניה – דהיינו קרוב לאלף שנה השתמשו בפרתו של משה, ואילו במשך ה-420 שנים של בית שני עשו 8 פרות, ועוד, שאמרו המפרשים שבכל הפרות היו צריכים לערב מאפר פרתו של משה.

ודוקא את הפרה האדומה העשירית יעשה מלך המשיח, כי עשר מראה על שלימות. ושלימות המהרה של פרה אדומה תהיה רק לעתיד לבוא בפרה העשירית שיעשה מלך המשיח, יחד עם המנין העשירי שיעשה בבני ישראל, שבכתובים מצאנו שעם ישראל נמנו תשע פעמים, והמשיח הוא זה שישב את השירה העשירית ויכבוש את ארץ עשר האומות.

אילין עובדייא דאתון עבדין נראין כמין כשפים, אתם מביאים פרה ושורפין אותה

שאל עובד כוכבים אחד את רבן יוחנן בן זכאי, אילין עובדייא דאתון עבדין נראין כמין כשפים, אתם מביאים פרה ושורפין אותה, וכותשין אותה, ונוטלין את אפרה, ואחד מכם מטמא למת מזין עליו ב' וג' טיפין ואתם אומרים לו טהרת. אמר לו לא נכנסה כך רוח תזוית מימך? אמר לו לאו. ראית אדם שנכנסה בו רוח תזוית? אמר לו הן. א"ל ומה אתם עושין לו? אמר לו, מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומרביצים עליה מים והיא בורחת. א"ל ישמעו אזניך מה שאתה מוצא מפיך. כך הרוח הזו – רוח טומאה, דכתיב (זכריה יג) "וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ". מזין

עליו מי נדה והוא בורה. לאחר שיצא, אמרו לו תלמידיו, רבנו, לזה דחית בקנה, לנו מה אתה אומר? אמר להם, הייכם לא המת מטמא ולא המים מטהרין, אלא אמר הקדוש ברוך הוא חקה חקקתי, גזירה גזרתי, אי אתה רשאי לעבור על גזרתי, דכתיב "זאת חוקת התורה". ומפני מה כל הקרבנות זכרים וזו נקבה? א"ר איבו, משל לבן שפחה שטינף פלטיץ של מלך. אמר המלך תבא אמו ותקנה את הצואה, כך אמר הקדוש ברוך הוא תבא פרה ותכפר על מעשה העגל. (מדרש רבא)

בכל שנה ושנה בבוא זמן זה, מתעוררת רוח טהרה ממרום לטהר את בית ישראל

"ונשלמה פרים שפתינו", כשעוסקים ישראל בדיני הטהרה, הלכותיהם ומעמיהם, נחשב להם כאילו נטהרו בפועל מכל טומאותיהם.

אותה רוח טהרה שאפפה את העם בזמן שהמקדש היה קיים, שאז כל אחד היה עוסק בטהרתו על מנת שיוכל לעלות לירושלים, אותה רוח עילאית של טהרה ושמחה של קדושה לא בטלה לעולם. ובכל שנה ושנה בבוא זמן זה, מתעוררת רוח טהרה ממרום לטהר את בית ישראל. אשרי המרגיש קדושת הזמנים ומתמלא רגש והשתוקקות לטהר נפשו לקראת חודש הגאולה.

הדרך לצאת מן הטומאה ולהינתק מן הרע, כרוכה בהחלטה תקיפה וחד משמעית. שאם לא כן, לעולם לא יוכל להתנתק מן הרע אליו הוא כבול וקשור. פעם אחת ויחידה חייב אדם לומר לעצמו לא, לא אכנע! לא אשמע לפיתויי היצר! ורק על ידי זה יוכל אדם לנצח ולעבור את כל המכשולים. וזה רמוז במה שאמר איוב "מי יתן טהור מטמא לא אחד" (איוב יד). כלומר, ההפיכה והיציאה מן הטומאה אל הטהרה, קשורה היא ב"לא אחד" – תקיף.

משל לשיכור שהחליט לא לשנות יין ולהגמל משכרותו, פעמים רבות גברה בו תאוותו, אך הוא התגבר ולא שתה. פעמים היו שכבר התחיל בהליכה לבית המשתה ובאמצע התגבר על עצמו וחזר לביתו. לאחר שעמד בנסיון פעמים רבות, הרהר, אם אני כה חזק, ראוי אני וזכאי לשנות כוסית יין אחת... ומיד אחר ששתה כוסית אחת חזר לסורו ולשכרותו.

לומדים מזה, שההחלטה לצאת מן הרע, להנתק מן הטומאה, חייבת להיות החלטית וחד משמעית, ללא כל ויתור ונסוגה. כאשר יאמר לעצמו "לא אחד", בשום אופן לא, אזי תתקיים ההחלטה בידו ואכן יצא מכלל טומאה ויזכה להגיע אל עולמות הטהרה.

יהודי חייב לקיים את מצוות הי"ת ולשמוע בקולו בשל היותן מצוות הי"ת אף אלו שאינן מובנות לנו כגון פרה אדומה, שעטני, כלאים.

"זאת חוקת התורה ויקחו אלך פרה אדומה תמימה", בפרשה זו מודיעה לנו התורה שאת מצוות התורה יש לקיים גם אם נבצר מאתנו טעמה של המצוה, וכמו שאנו רואים בענין פרה אדומה שהוא חוק ללא טעם, שהרי צוה הקב"ה ליקח פרה שהיא תמימה באדמימות ושלא עלה עול וכו' ולהביאה להר הזיתים שהיה בדיוק נוכח בהמ"ק וישחטו אותה שם, וישרפו אותה, וימלאו מים חיים וישימו את האפר בתוך כלי מים ויזו את המים ע"ג הטמאים והמים האלו שנקראים מי נדה היתה להם סגולה שמטמאים את הטהור ומטהרים את הטמא. ומצוה זו היא אחת מסודותיה המופלאים של התורה שאי אפשר לחקור ולשאול טעמה אלא יש לקיימה כחוקה ביראה ובאהבת הי"ת. ואמר לו הקב"ה למשה שכל הפרות הנעשות משלך ואילך בטלות לעתיד, ושלך קיימת לעולם, ויגלהו אליהו לעתיד, לערב ולקדש בו פרות שיעשו. ולא נתגלה סודה אלא למשה רבנו שנאמר "ויקחו אליך" ואפי' שלמה המלך אמר – אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, והי"א רחוקה גי' פרה אדומה.

ופירשו המפרשים לשון זאת חוקת התורה שהיא חק וגזרת מלך, כדבר שאין טעמו נודע לבריות והן תמהין עליו, כענין פרה אדומה שהיא מטהרת את הטמאים ומטמאת את העוסקים בעבודתה, והאמת כי פרה אדומה מכלל החוקים שאין טעמן נגלה ונודע, אבל עיקר לשון חקה מלשון חקיקה, ורמוז לדבר החקוק ומצויר למעלה והנרמז לישראל בפרה אדומה, ולכך נקרא חלק אחד מן המצוות חוקים, נאמר כאן חקת התורה, ונאמר בשעיר המשתלח (ויקרא טו' לד) והיתה זאת לכם לחקת עולם, והכלאים (ויקרא יט' יט) את חקותי תשמרו, ועוד נקראים חוקים מלשון גבול, כענין שכתוב (ירמיה ה') אשר שמתי חול גבול לים ולא יעברנו, חקות ירח וכוכבים לאור לילה (ירמיה לא' לה) כלומר גבולי היום והלילה, וזה להורות שנעצור המחשבה מלהרהר בהם ולא נעבור גבול מפני עומק השגתם.

ובן משמע במדרש: רבי יצחק פתח, כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה, אמר שלמה – על כל התורה כולה עמדתי, ועל פרשה זו של פרה כיון שהייתי מגיע בה, הייתי דורש בה וחוקר בה ושואל בה, אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, הרי שהיה דורש וחוקר אלא שלא עמד על בוריה, מה שאין כן כל התורה שעמד על בוריה.

ומפני מה נאמר זאת חוקת התורה ולא נאמר זאת חוקת פרה אדומה, לומר לך שכל מצוות התורה אפי' שיש מהן כמה מצוות שנראות לנו קשות מצד שאנחנו חמריים ושקועים בתאוות, בכל זאת צריך לקיימן היות והי' ציוה אותנו ואנו אוהבים אותו, ואז מתוך אהבתנו יהפכו הדברים בעינינו כמובנים ומתוקים, כמו שמצינו אצל אברהם אבינו עם יצחק בנו שהקריבו לעולה בשמחה לפני ה'.

חכמים מספרים על דמא בן נתינא (קידושין ל"א) שהפסיד ממון רב בשביל כיבוד אב ואם ולשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה ושילמו לו ישראל בעדה אותו סכום כסף שהפסיד בשעתו. ויש להבין מה הטעם קיבל בשכרו פרה אדומה דוקא? מסביר הר"ם, התנהגותו של אותו נכרי שהפסיד סכום גדול עבור מצות כיבוד אב עוררה בשמים קטרוג נגד ישראל ובכדי לשתק את הקטגור הזה נתנו לו מן השמים דוקא פרה אדומה כדי להוכיח שבעוד שהנכרי מסוגל לפזר הון על מצוה זו אשר השכל מחייבה, הרי ישראל מוכנים לפזר הון רב על מצוה שאינם מבינים אותה (וזה בא ללמדנו שגם מצות כיבוד אב ואם חייבת להיות כמקבילה לפרשת פרה אדומה).

ועל כן יהודי חייב לקיים את מצוות הי"ת ולשמע בקולו בשל היותן מצוות הי"ת אף אלו שאינן מובנות לנו כגון פרה אדומה, שעטמנו, כלאים, כי אע"פ שטעמן כמדם מאתנו אולם לפנינו יתברך גלוי וידוע וברור שאם הי"ת צונו לעשות אותן, בודאי רק לטובתנו הן.

משל למלך שחילו צר על איזו עיר והוא מפקד עליהם ונותן הוראות כיצד ואיך לנהל את המתקפה, ודאי שהחילים נשמעים לפקודות המלך ללא סייג ואז הם מנצחים במלחמה. ואם ישאל מישהו את החילים שיסבירו לו למה התחילה המתקפה דוקא כאן ולא במקום אחר, או למה נכנסו ממקום פלוני והשתמשו בנשק פלוני, לא ידעו מה להשיב, כי אין זה תפקידם לשאול שאלות אלא לקבל הוראות ולעשות אותן, כי בודאי המלך יודע מה הוא עושה וכיצד לנצח את המלחמה. כן אנו חיליו של הקב"ה עלינו לציית לפקודותיו אף שאינן מובנות לנו, משום שאין ספק כי הוא יודע לנהל לנו את הענינים וכל הפקודות שהוא נותן לטובתנו הם. (רבי בנימין מזלוזין)

"בהדי כבשי דרחמנא למה לך" עבדהו כעבד המשועבד בנפשו וגופו

הגמ' (ברכות י" ע"א) מספרת שחזקיהו המלך חלה והגיע לשערי מות בא אליו ישעיה בן אמוץ ואמר לו כה אמר ה' צו לביתך, כי מת אתה ולא תחיה, מת אתה בעולם הזה, ולא תחיה לעולם הבא. אמר לו חזקיהו לישעיהו מפני מה מגיע לי עונש כ"כ חמור, אמר לו משום שלא עסקת בפריה ורביה וכו'.

והקושיא עצומה, היכן ראינו שבשביל בטולה של פריה ורביה אדם מת בעוה"ז ולא יחיה לעוה"ב.

אלא ידוע שחזקיהו לא עסק בפו"ר היות וראה ברוה"ק שלא יצאו לו בנים טובים, ומחמת הבנתו פטר עצמו מקיום מצות עשה דפריה ורביה, פרק מעליו עול עבודת המקום, שאין לך עבד רק המקיים מצוות רבו, ואין אדם בעל סמכות להכריע מתי יקיים המצוה ומתי יבטלנה.

וכפי שאמר לו ישעיה "בהדי כבשי דרחמנא למה לך" אתה תעשה מה שעליך. וכ"כ בפסוק (ד"ה א' כה) "דע את אלהי אביך ועבדהו", כלומר חקור ודע את אלהי אביך, אבל לאחר מכן עבדהו כעבד המשועבד בנפשו וגופו לרבו, ואל תעשה מחמת שכל וידיעה אלא מחמת עבדות, ובן פסק הרמב"ם סוף פ"ח מלכים "כל המקבל שבע מצוות ונוהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקדוש ברוך הוא בתורה, והודיענו על ידי משה רבנו, שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות העולם ולא מחכמיהם".

מספר הר"ח הטוב מעשה בחסיד גדול אסטנים שלפני שהיה מכנים איזה פרי לפיו, היה צריך לשמוף אותו בסבון שבע פעמים ורק אח"כ אכלו, ואותו חסיד היה מוהל ורוב הילדים שבעירו הוא מל אותם, אמרו לו אוהביו פליאה גדולה יש לנו עליך אם אתה לא מכנים ענבים לפיך אלא אחר שתרחץ אותם כמה פעמים, איך תכנים הברית לתוך פיך בהיותו מלובלך, ויאמר דבר זה צוני הי"ת ותאמינו לי כאילו הכנסתי פרי רחוקן עשר פעמים. טבע נוסף היה לו שאינו יכול להכניס לתוך פיו דבר מר. ופעם אחת נתן לו הרופא תרופה מרה לחולי הקדחת והתעלף מחמת המרירות, ושאלו

אותו א"כ איך אתה אוכל את המרור בליל פסח וענה כנ"ל. וזה שצריך האדם להרגיש בכל מצוות התורה שאפי' דברים קשים ומרים לא ירגיש במרירותם אלא אדרבה תתעורר אצלו מתיקות וערבות.

וביחזקאל פ' ג' אמר לו הקב"ה אכול את המגילה ותהי לדבש בפך רואים אנו שאע"פ שאמר לו הקב"ה דבר שנגד השכל, אכל את המגילה והיה טעמה כטעם דבש.

מעשה פלא על אותו נכרי שנתן עול על הפרה אדומה שהיתה לו וחכמים לא קנו אותה ותלה את עצמו

נדירה היתה פרה כזו, מושלמת ותמימה, אדומה לחלוטין, שבעליה לא השתמשו בה כלל לעול ולמשא. בהקשר זה, מסופר בדברי חז"ל סיפור מופלא. מעשה והוצרכו ישראל לפרה אדומה, ולא מצאו. הגיעתם הידיעה, שבעדרו של נכרי אחד מצויה פרה אדומה, הלכו אצלו ואמרו לו מכור לנו את הפרה האדומה שברשותך, שאנו נצרכים לה. אמר להם, אדרבה, תנו את דמיה, וקחה, שאלו אותו וכמה הם דמיה, אמר להם, ארבעה זהובים. עד שהם הולכים להביא את הדמים, תמה אותו גוי לשם מה צריכים היהודים פרה מעדרך, ופרה זו דוקא? התעניין, וסיפרו לו עניין הפרה האדומה. הבין איזה אוצר מצוי ברשותו, כיון שבאו והביאו את הדמים, אמר להם התחרטתי, ואיני מוכרה. הבינו, ואמרו לו שמא להוסיף על דמיה אתה מבקש, אמור כמה אתה רוצה, כיון שראה אותם דחוקים, העלה את דמיה לאלף זהובים, הסכימו, והלכו להביא את הדמים.

אמר לחברו הנכרי, בוא וראה איך אני צוחק ביהודים אלה, כלום הם מבקשים, אלא פרה שלא עלה עליה עול, הרי אני נוטל את העול ונותנו עליו, מצחק בהם ונוטל את ממונם, וכן עשה, נתן עליה את העול כל הלילה, ובבוקר הסירו.

הגיעו חכמי ישראל, וצורר המעות בידם. הראו לו את הזהב הרב, שמח והוציא להם את הפרה. הסתכלו בה והבינו מה שעשה. כי סימן מובהק יש לפרה שלא עלה עליה עול – שתי שערות יש בצוארה במקום נתינת העול, שכל זמן שלא עלה עליה עול הרי הן זקופות, וכשעולה עליה העול הן נכפפות. ועוד סימן, שכל זמן שלא עלה עליה עול, עיניה מביטות ניכחה, וברגע שהעול עולה עליה פוזלות עיניה לעבר העול בחשש וחוסר מנוחה.

כיון שראו שהשערות כפופות והעיניים פוזלות, אמרו לאותו רשע טול את פרתך, אין אנו צריכים לה. כיון שראה שהחזירו לו את פרתו והפסיד במו ידיו כל אותו האוצר, אמר ברוך שבחר באומה זו, וחלק מחכמתו ליראיו. נכנס לביתו וחנק עצמו למוות. ועליו נאמר: כן יאברו כל אויביך, ה'.

והבורא יתברך קורא הדורות מראש המגיד מראשית אחרית, רמז כל זה בתורתו הקדושה. שכתב בסוף הפרשה הקודמת: ואת קדשי בני ישראל לא תחללו, ולא תמותו, והסמך לכך פרשת פרה אדומה. לרמוז על אותו נכרי שביקש לחלל את קדשי ישראל, והרגישו בתרמיתו ולא הניחו לשים עצמם לשחוק – והמית עצמו.

אמנם כן, לא היה אדם במהלך ההיסטוריה כולה, מזה שלושת אלפים שנה, נכרי או מזרע ישראל, שביקש להתקלם בעם ישראל וברדתו – ולא יצא וידיו על ראשו. ואם תשב שהוא הפיקת, והוא החכם – צחק מי שצחק אחרון...

ע"י מצות פרה טהרתן של ישראל, וכן ע"י פרה – גוי אחד התגיר וזכה להיות ת"ח והוא ר' יוחנן בן תורתא

אמרו רבותינו (פסיקתא רבתי פרשה יד): מעשה היה בישראל אחד, שהיתה לו פרה אחת חורשת. נתמעטה ידו, ומכרה לגוי אחד. כיון שלקחה הגוי, חרשה עמו ששת ימים של חול. בשבת הוציאה שתחרוש עמו, ורבצה לו תחת העול. היה הולך ומכה אותה, והיא אינה זזה ממקומה. כיון שראה כן, הלך ואמר לאותו ישראל שמכרה לו: בוא טול פרתך. שמא צער יש בה, שהרי כמה אני מכה אותה, והיא אינה זזה ממקומה. אותו ישראל הבין כי בשביל שבת, שהיתה למודה לנו בשבת. אמר לו "בא ואני מעמידה".

כיוון שבא, אמר לה באזנה: פרה פרה את יודעת, כשהיית ברשותי היית חורשת בימי החול, ובשבת היית נחה. עכשיו שגרמו עוונותי, ואת ברשות הגוי, בבקשה ממך, עמדי וחרשי. ומיד עמדה וחרשה. אמר לו אותו הגוי: אני מבקשך טול פרתך. עד עכשיו אני בא ומסב אחרך, שתהא בא ומעמידה על אחת וכי בכל פעם אצטרך לחזר אחרך שתבא להעמידה? חוץ מזו ומזו, איני מניחך, עד שתאמר לי, מה דברת ועשית לה באזנה, שהרי אני נתיגעתי בה והכיתי אותה, ולא עמדה.

התחיל אותו ישראל מפייסו, ואומר לו: לא כישוף ולא כשפים עשיתי. אלא כך וכך סחתי לה באזנה, ועמדה וחרשה. מיד נתירא הגוי, אמר: ומה אם פרה שאין לה לא שיחה ולא דעת הכירה את בוראה, ואני שיצרני יוצרי בדמותו, ונתן בי דעת, איני הולך ומכיר את בוראי? מיד בא ונתגייר, ולמד, וזכה לתורה, והיו קוראים שמו יוחנן בן תורתא, ועבשיו רבותינו אומרים הלכה משמו ע"ב.

ואם תמיה אתה שעל ידי פרה נתקרב אדם אחד לכנפי השכינה, הרי על ידי פרה היא טהרתן של כל ישראל, ממה שקראו הענין זאת חקת התורה.

כתב הרמ"ע מפאנו (ספר גלגולי נשמות אות ו') "ושתי שאנו קוראים עליה במגילה, נתגלגלה באותה פרה שמכר החסיד ולא היתה רוצה לחרוש בשבת. כי היתה רוצה שיעשו בנות ישראל מלאכה בשבת, ואותו חסיד היה מכירה וידע שהפרה גלגול של ושתי, לכן מכרה לגוי ולא רצה לתת לה הנאה שלא תעבוד בשבת. ואותו גוי המתגייר בגלל המעשה שקרה, הוא אחשוורוש, וכך היה תקונה".

סוד פרה אדומה שהיא מטהרת הטמאים בטומאת הנחש

נתפרשה לנו תיבת חוק שהיא מצוה שאין אנו יורדים לחקר הבנתה, וכן היא מצות פרה אדומה שאין אנו רשאים להרהר אחריה, ונראה שלא ללמד על עצמו יצא, כי אם להורותנו בכל תרי"ג מצותיה של תורה, שאם כי דומה שמבינים אנו טעמיהם וכוונותיהם, אפס קצוהו נראה וכולו לא נראה, כי עמוקה היא מני ארץ ורחבה מני ים, ואין בכח שכל האנושי להשיג עומק טעמי המצוות, אשר נגזרו מהחכמה העליונה, היא חכמתו יתברך, וכל מה שאנו מבינים בטעמי המצוות, אינו אלא מקצת מן המקצת מטעמיה האמיתיים ושרשיה העמוקים, ורק שאנו טועמים בקיום המצוות לפי ערכנו, את הטעמים שבכוחנו להשיג.

ודעת רז"ל היא כיון שהנחש פתה לחוה וגרם מיתה לעולם לכן יש טומאה גדולה במת מטומאתו של הנחש, ובעבור טומאתו הגדולה הצריכה התורה מצות פרה אדומה לטהר טומאת המת בענינו של נחש, זולתי אלו המתים בנשיקה כמשה ואהרן שנאמר בהם על פי ה'. וידוע פי ה' למה רומז בכל מקום, ואף מרים מתה בנשיקה ולא הוזכר בה פי ה' שאין כבוד להזכיר באשה.

ומזה תבין סוד טומאת המת, כי זהו תימה גדול, היות הצורה הקדושה כידוע ענינה בדרך האמת מקבלת טומאה חמורה במות האדם יותר משרץ ונבלה הטמאים והנוגע בהם מטהרין ביומן, וזה צריך ז' ימים והזאה. ועוד תימה אחר, שנראה דבר והיפוכו, שהנה קבורת המת מצוה גדולה להתעסק בה, עד שאמרו כי קבורת המת מצוה הדוחה את העבודה במקדש ומיטמא בו כהן גדול וזויר, כמו שבא בקבלה. מכל זה תדע, שטומאתו אינה מצד הצורה עצמה כמו שרץ ונבלה, אלא מצד הנחש, ולכן ג' הנזכרים שבזכותם תלויים חיי העולם היוצאים ממצרים ולא נטמאו במותם. מרים בזכות הבאר, ואהרן בזכות ענני כבוד, ומשה בזכות המן. וזכתה מרים לזה בזכות היאור ותתצב אחותו. ואהרן שהיה מקרבן לתורה, ומשה שבזכותו ניוון העולם. ולכן כשמתו השניים חזרו בזכות משה כי כולם ישנם בו, וכל זה רמוז בפרשה.

ומכל זה יובן סוד פרה אדומה שהיא מטהרת הטמאים בטומאת הנחש, ואין ספק כי ענין פרה אדומה הוא ענין עמוק וסוד נשגב ונעלם ואין כח באדם להשיגו על שלימותו, וכמו שאמרו על שלמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, שאף על פי שעמד על כל סודות התורה בזה לא ירד לעמקה, ועל זה אמר והיא רחוקה ממני, וכמו שאמר החכם אימתי אני יודע בעצמי כשאני מכיר בעצמי שהחכמה רחוקה ממני, וזה הוא אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, ואין ספק שענייניה מורים עומק סודה שהיא מטהרת הטמאים ומטמאת הטהורים, וזה מנפלאות השם יתברך כנחש שהוא ממית, ומבשרו עושין התרי"אקה להסיר הארס במה שהוא ממית, וחלילה שהוא כזה אלא שהוא דמיון לנפלאות השם, שאפילו בדברים הארציים אדם מוצא נפלאותיו – עושה דבר והיפוכו.

כיצד יתכן שבקש שלמה להיות כמשה? הלא מקרא מפורש ולא קם נביא עוד כמשה!

כתב בספר קול יהודה למו"ר רבי יהודה צדקה זצ"ל ראש הישיבה, ויקחו אליך, מדרש – לך אני מגלה טעמי פרה אדומה ואילו לאחרים חוקה. והנה איתא בגמרא (ראש השנה כא' ב') על הפסוק בקש קהלת למצא דבר חפץ (קהלת יב' י') בקש קהלת להיות כמשה, יצאה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, והמאמר הזה סתום וחתום. ושמעתי מפי הגאון רבי מאיר ועקנין זצ"ל רבה של טבריה, שני ביאורים נחמדים, והם, כיצד יתכן שבקש שלמה להיות כמשה הלא מקרא מפורש ולא קם נביא עוד כמשה, אלא שלא רצה להיות כמשה בכל דבר, רק בעניני פרה אדומה, לרדת

לסוף הטעם של פרה אדומה כמשה, היות שבכתוב רמוז ענין ידיעת משה בפרה, כמו שכתוב ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת, לטמא מעפר שריפת החטאת – ראשי תיבות למשה, כלומר שטעם שריפת החטאת נתגלה למשה, ולכך בקש שלמה להיות כמשה, כי לטמא מעפר שריפת החטאת – ראשי תיבות אותיות שלמה, אלא שהן שלא בסדרן, על סמך זה רצה שלמה להיות משה שגם הוא רמוז כאן, יצאה בת קול ואמרה וכתוב יושר דברי אמת תלך ישר, שמו של משה כתוב ישר מעפר שריפת החטאת, מה שאין כן אצל שלמה צריך להפוך, ולכן אין סמך ששלמה יוכל לדעת סוד שריפת הפרה.

ביאור שני, הגם שידע שלמה שלא קם נביא כמשה, חשב – נביא לא קם אבל חכם קם, לכן רצה להיות בחכמה כמשה, יצאה בת קול ואמרה לו וכתוב יושר דברי אמת, כלומר שמונה הפסוקים האחרונים של התורה שכתוב בהם וימת שם משה ולא קם נביא עוד, ישנה מחלוקת מי כתבם, כי לאחר שמת משה איך יכתוב וימת שם משה, ויש אומרים שמשם כתבם בדמע, כלומר בדמעות, ויש פירוש דמע, תערובת אותיות, שכתב אותיות לבד בלי שידע הבנתם, כמו תרומה מדמעת שפירושה נתערבבה בחולין. על כל פנים יש אומרים שמשם כתבם ויש אומרים כי יהושע כתבם, מאי נפקא מינה? אלא אם נאמר שמשם כתבם אין בהם דין ספר תורה, וצריכים שרטוט לכתוב אותם ישר, ואם נאמר שיהושע כתבם, כלומר, כתבם יהושע אחר מות משה, וממילא היה לו ליהושע לכתוב כל שבחי משה, לא קם נביא ולא חכם כמשה, כיון שזה היה שלא בפניו שכבר מת, ושלא בפניו אומרים על האדם כל שבחו, ולמה לא כתב כן, אלא ודאי משום שנביא לא קם אבל חכם קם, ולכן רצה להיות כמשה בחכמה, יצאה בת קול ואמרה וכתוב יושר דברי אמת. גם שמונה הפסוקים הללו כתבם משה, וממילא יש להם דין ספר תורה וצריכים שרטוט לכתוב אותם ישר וממילא אין להוכיח ממה שלא כתב ולא קם נביא ולא חכם, שחכם קם, כי זה היה בפניו כלומר, בחייו, וממילא אין אומרים כל שבחו של אדם בפניו, ולעולם גם חכם לא קם כמשה, והבן.

כשם שפרקו נזמי הזהב משלהם כך יביאו פרה משלהם על שם העגל

אמרו רבותינו במדרש ויקחו אליך – משלהם כשם שפרקו נזמי הזהב משלהם כך יביאו פרה משלהם על שם העגל, משל לבן מלכים שמינף פלטרין של מלך, אמר המלך תבא האם ותקנה צואת בנה. וסוד הענין, כי בחטא אדם הראשון נקנסה מיתה על יד מלאך המות מפני שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא, וכשעמדו על הר סיני, וכתוב חרות על הלוחות ודרשו אל תקרי חרות אלא חירות שפסקה זוהמתן ממש, וכשחטאו בעגל, חזרה הזוהמא והוצרכו לכפרה במקום הלוחות הראשונות, וזה הוא חקת התורה חקה במקום התורה, וזה הוא אני אמרתי אלהים אתם אכן כאדם תמותון כאדם הראשון תמותון.

אדומה – על שחטאו בזהב, וכתוב אם יהיו חטאיכם כשנים.

תמימה – על שם שהיו ישראל תמימים קודם העגל ונעשו בעלי מומין ויחזרו עתה לתמותן, היינו אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול שפרקו מעליהם עול מלכות שמים.

אל אלעזר הכהן – על שם שאהרן חטא בעגל ואין קטיגור נעשה סניגור.

ושרף את הפרה – כשם ששרף את העגל.

עין ארו ואזוב ושני תולעת – שלשה מינים כנגד שלשת אלפים שמתו, בעגל הם הגביהו עצמם כארו ישפילו עצמן כאזוב ושני תולעת, וכשם שהעגל מטמא המהורים כמו כן הפרה מטמאה המהורים וכשם שאפר העגל טהר את העם כך אפר הפרה מטהרת הטמאים.

למשמרת – כשם שעון העגל שמור לדורות דכתיב וביום פקדי ופקדתי, כך היא אפרה שמור, כי שלשה חלקים היו עושין מאפרה, החלק האחד היו נותנים בהר המשחה לכהנים לצורך העיירות שצריכים ליטרה, והחלק השני היו נותנים בהר המשחה לכהנים גדולים לפרות אחרות להתקדש בו, והחלק השלישי היו נותנים אותו בחיל למשמרת מגזירת הכתוב, רמו לעגל שהוא שמור עד המשיח, ובזמן המשיח מהרה יגלה.

סגולת הפרה גם כן להחלים הנפש ולטמאה בעסק השריפה, ואחרי היותה אפר מרפאה מחלת הטומאה

והנה התמיהה הגדולה היא מה שמטהרת הטמאים ומטמאת הטמאים. האדם מחויב לילך בהשגות האלהיות כפי כוחו, ובה מטהר את המרו ומזככו כי נמשך אחר האלהיות, ואז מטהר את הטמא, אבל הנכנס במופלא ממנו, אז הוא כרואה פני חמה בתקפה ועיניו חשוכות, ובה נכון – מטמא את הטמאים.

וגם התימה הגדול בה מהיותה נעשית מחוץ למחנה שלא כדרך שאר הקרבנות, ועל דבר זה היו מונין האומות את ישראל עליה כי יחשבו שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה כמנהגם הרע.

אלא כבר ראינו כמה תרופות יש בעשבי האדמה ובאילנות מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר, מלאים סגולות בהפכים – יקררו החמים ויחממו הקרים, ואילו ידענו מהות הנפש ושרשה ומחלתה ובריאותה, נבין בחולה. אבל צריך לידע שאפר פרה אדומה מטהר הוא בכח סגולי ואינו מושג בשכל, כי סגולת הפרה גם כן להחליא הנפש ולטמאה בעסק השריפה, אחרי היותה אפר מרפא מחלת הטומאה. והנה אין בכוחנו להשיג בענין סוד פרה אדומה כלום, אלא שחיבת הקדש והחשק להשיג ידיעה בנסתר יניד הקנה לכתוב.

ומעלות גדולות עשו הכמים בטהרת הפרה ובשריפתה, ומהן שהיו מפרישין קודם שריפת הפרה הכהן השורף אותה מביתו ומאשתו שבעת ימים כמו שמפרישין כהן גדול לעבודת יום הכיפורים ודבר זה קבלה. ובכל יום ויום מימי הפרישה מוזן עליו מאפר הפרה מן הפרות שנשרפו כבר, ואין מזה עליו אלא אדם שלא נטמא כמת מעולם כי המזה צריך להיות טהור.

מה שזכה משה רבנו להשיג סודה, היה זה בשעת מתן תורה קודם הטא העגל, שאז זכה משה לשער

הנ' מחמשים שערי בינה

ומה שזכה משה רבנו להשיג סודה, היה זה בשעת מתן תורה קודם הטא העגל, שאז זכה משה לשער הנ' מחמשים שערי בינה כמ"ש האר"י ז"ל פ' ואתחנן בלקוטי תורה. וא"כ חוקת הפרה היא כנגד שער הנו"ן, ורמו לכך אדמה גי' חמשים, והכח שלה לבטל את אחיות הקלי', וממילא לבטל המיתה, כי שט"ן ר"ת נ' שערי טומאה. אבל כאשר הטאו בעגל, נחסרה השנת שער הנו"ן ממש רבנו, כדי שלא יתבטלו הקליפות טרם זמנם. כמ"ש, לך רד כי שיחת עמך, כלומר רד משער החמשים גי' לך, וזה שאמר "ותחסרהו מעט מאלהים".

אבל היות והיה זה שלא בעונו אלא בעוון העם, לכן בעת שנפטר כתוב, ויעל משה מערכות מואב אל הר נב"ו דהיינו מואב גי' מ"ט, כלומר שעלה מהערכות של שער המ"ט אל הר נבו, ר"ת נ'–בו, שער הנ' דחמישים שערי בינה בו. ומאחר שפרה אדומה תפקידה לתקן את אשר הטאנו בעגל, מטעם זה מטהרת את האדם מטומאת מת, ולכן מכנה אותה התורה "זאת חוקת התורה", משום שהפרה אדומה היא שער הנ', היא כללות חוקת התורה להגיע לתכלית, להגיע לימות המשיח שיגלה שער הנ', כי משיח ר"ת משיח יגלה שער חמשים.

והנה פירוש חוקת התורה הוא, להבין שכל התורה כל מה שאנחנו תופסים בשכל, זה צמצום, כי יש למעלה מזה. והנה מחשבה אותיות חש"ב מ"ה, ר"ת חמשים שערי בינה, שזו המעלה הגדולה ביותר כנ"ל, אבל חש"ב הוא ג"כ גי' י"ש, כי כשהאדם חושב שמה שהוא יודע ומבין הוא מציאות – "יש", אבל זו טעות, כי צריך לדעת שיש למעלה מזה.

בודאי נגלה לרבנו האר"י ז"ל אפר פרה אדומה ומהרח"ו נטהר בו

וידוע מה שכתב החיד"א על מהרח"ו, שרבנו האר"י לימד אותו כל תורת הקבלה בשנתיים ימים, ובהם למד מה שלא יוכל אדם ללמוד בשמונים שנה רצופים. ואם יהיו כל הימים דיו וכל העצים קולמוסים והשמים יריעות, לא מספיקין לכתוב מה שלמד מהרח"ו באותו זמן קצר. וכתב שם החיד"א, כי בודאי נגלה לרבנו האר"י ז"ל אפר פרה אדומה ומהרח"ו נטהר בו, ועל ידו נפתחו לו שערי שמים, מלבד מה שהשקה אותו מבארה של מרים כידוע.

בחטא העגל הטאו ישראל באמונה וכדי לתקן מה שחטאו נתן להם הקב"ה מצוה שטעמה אינו מובן ורש"י כתב משם ר' משה הדרשן משל לבן מלך שטינף את היכל המלך, אמר המלך תבא אמו ותקנה את צואת בנה. וכן הדבר כשחטאו ישראל בעגל אמר הקב"ה זאת חוקת הפרה תבוא האם ותקנה עוון הבן – חטא העגל. ומסבירים המפרשים כי בחטא העגל הטאו ישראל באמונה, כי אמרו זה האיש משה אמר שיבוא ביום הארבעים בשעה הששית ולא בא, ולא ידעו שאותו יום שעלה לא היה לילו עמו ולא האמינו שיחזור ולכן עשו את העגל, וכדי לתקן מה שחטאו נתן להם הקב"ה מצוה שטעמה אינו מובן, כי ידוע שאפר הפרה מטהר את הטמאים ומטמא את הטהורים ועושים אותם באמונה בלבד. והרמז בזה כי מי שחושב עצמו לטמא ואינו מתנאה הוא טהור ומטהר את הטמאים, אבל אם חושב עצמו לטהור ידע לו שהוא טמא ועדיין רחוק, וז"ש מטמאת את הטהורים.

"זאת חוקת התורה" ולא כתב זאת חוקת הפרה אע"ג שכל הפרשה מדברת מפרה אדומה וכו' כי באמת התורה נקראת "חוקת" שהיא נשגבה משכל אנושי וגם אין לימודה כשאר חכמות ששאר הלימודים אדם לומד ומשיג אותם אבל התורה היא שכל אלהי וא"א להבינה אלא רק ע"י קדושה וטהרה וע"י סיוע ממרום.

כל חוקת התורה ניתנה לנו להקים השכינה הנקראת "זאת"

"זאת חוקת התורה" הנה כתב הרב "שערי אורה" דף י"ד המילה "זאת" באה בתורה ללמדך על השכינה הקדושה שעל ידה מקבלים ישראל כל טוב וכל שפע וברכה והיא המכנסת את עם ישראל ושלוחיהם לפני ה' יתברך. וכשישראל צריכים להכנס לפני ה' יתברך היא נכנסת עמהם ומעמידה אותם לפניו, הלא נראה ביום הכיפורים יום אדיר בימי השנה הכהן הגדול אינו יכול להכנס לפני ה' אלא ע"י "זאת" כמש"כ ב"זאת" יבא אהרן אל הקודש, וכן מידת "זאת" מגינה על עם ישראל כמש"כ "אם תחנה עלי מחנה וכו' אם תקום עלי מלחמה בזאת אני בוטח", והיא המנחמת את ישראל כמש"כ "זאת נחמתי". ובה זכו ישראל לתורה שנאמר "זאת התורה אדם כי ימות באהל. וכן "זאת נחלת עבדי ה'". וכן "וזאת הברכה אשר ברח משה את בני ישראל".

וא"כ עתה נבין עפ"י שכל חוקת התורה שנתנה לעם ישראל היא ע"מ להקים את "זאת" שהיא השכינה הקדושה לאקמא מעפרא ע"מ שיהיה יחוד קוב"ה ושכינתיה.

זא"ת גי' 408 גי' קול – צום – ממון, שהם שלשת הכלים בהם צריכים לעשות תשובה ואם חסר אפי' אחד מהם א"כ יקרא איש "בער" הם פעמיים 272=136.

דא גזירת אורייתא, היינו שיום הפרשה גרם גזירה לתורה, שריפת הספרים הנ"ל היתה בשנת ה' אלפים וד' לבריאת העולם, והיה אז ט' תמוז

חוקת התורה – ובתרגום דא גזרת אורייתא, בשבולי הלקט מביא מה שאירע בזמנו, ביום ו' עש"ק חקת נשרפו בצרפת כ"ד קרונות מלאים כתבי יד של ספרי התלמוד, ושאלו הרבנים שהיו אז שאלת חלום לדעת אם גזירה היא מאת הבורא, והשיבו להם: ודא בגזירת אורייתא, היינו שיום הפרשה גרם גזירה לתורה, ומאותו היום ואילך, קבעוה יחידים עליהם להתענות בכל שנה ביום ו' של פרשת חקת, שריפת הספרים הנ"ל היתה בשנת ה' אלפים וד' לבריאת העולם, והיה אז ט' תמוז.

על האסון הזה הנורא חיבר רבנו המהר"ם מרוטנברג וצ"ל את הקינה המפורסמת. שאלו שרופה באש, ובספר חמדה גנוזה מודפסת אגרת מרבי הלל מוירונא תלמידו של רבנו יונה הכותב, ששריפה זו קרתה בגלל שבצרפת זלזלו בכבודו של הרמב"ם והדברים נוראים.

עוד בכלל דא גזירת אורייתא מה שמספר רבנו חיים פלאג'י וכן מה שמסופר באגרות הרמח"ל וכן רבנו הש"ך בספרו מגילת עיפה

ובספר מועד לכל הי לרבי חיים פלאג'י כותב שבעירו איזמיר שבתורכיה לא היו הסוחרים יוצאים לעבודתם ביום ו' עש"ק חקת. וראה באגרות רמח"ל לרבי ישעיה בסן וצ"ל אודות גזירה אחרת שהיתה באיטליה מאות שנים אחרי השריפה הנ"ל כותב שגם הגזירה היא שייכת לתרגום ודא גזירת אורייתא, ואת הכל הראה אלהינו ולא אוכל להרחיב, והאמת כי במקומות אלו היו קטרוגי התורה ביותר, כי יותר לא המיתו עצמם והלכו אחרי הנאות העולם, כי כן בכל איטליה והדברים נוראים, ונתברר לנו דהיו בתאריך זה עוד כמה וכמה גזירות במרוצת הדורות, ורבנו הש"ך בספרו מגילת עיפה בקינתו על גזירות ת"ח ות"ט מספר כי ביום ו' ד' תמוז נחרבו שתי קהילות רחוקות אחת מהשניה וכותב שזה היה בפרשת וימת עם רב מישראל, וראה בספר קורות היהודים בתורכיה על הריגת יהודים בליל ש"ק חקת י' תמוז תקפ"ו.

תבא האם ותקנה צואת בנה

פירש רש"י על הפסוק זאת חקת התורה – לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה – גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה. והנה, למרות כל זאת, רש"י מביא טעם למצוות פרה אדומה וזה לשונו: ומדרש אנדה העתקתי מיסודו של ר' משה הדרשן, וזהו: 'ויקחו אליך' – משלהם כשם שהם פרקו נזמי הזהב לעגל משלהם כך יביאו זו לכפרה משלהם: 'פרה אדומה' – משל לבן שפחה שמינף פלטיץ של מלך, אמרו תבוא אמו ותקנה הצואה, כך תבוא פרה ותכפר על העגל, ע"כ.

והנה ידוע שבגלל חטא העגל שבר משה רבנו את הלוחות וככתוב: והיה כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידין את הלוחות וישבר אותם תחת ההר. ועל זה אמרו חז"ל (עירובין נח): ואמר רבי אלעזר

מאי דכתיב 'חרות על הלוחות', אלמלא לא נשתברו לוחות הראשונות לא נשתכחה תורה מישראל. נמצא שמעשה העגל הביא את משה רבנו לשבירת הלוחות, ושבירת הלוחות היא שגרמה שכחת התורה לישראל. ועפ"ז מבואר היטב, מדוע דוקא כאן במצות פרה אדומה, רמז הקב"ה שצריך לשנות את פרקו מאה ואחד פעמים, וכמו שנביא לקמן ללמדנו שכמו שפרה אדומה היא כפרה על חטא העגל, כן צריך ללמוד מאה ואחד פעמים כדי לבטל את שכחת התורה שירדה לעולם על ידי חטא העגל.

ג' תנאים לזכירת הלימוד

ידועה קושית המפרשים בראשם הגאון חיד"א ע"ה והאדמו"ר מצאנז ועוד, מדוע אומר הפסוק "זאת חוקת התורה אשר ציוה ה' לאמור" היה צריך לומר "זאת חוקת הפרה", כפי שמתבקש מעניינה של הפרשה. אלא ההסבר, שחבוי כאן רמז לג' דברים המועילים לזכירת הלימוד: א. שיחזור על פרקו מאה ואחד פעמים. ב. שיצייר שם הוי"ה מול עיניו בשעת הלימוד, כמובא בספרים הקדושים בשם האריז"ל. ג. שילמד בקול רם וישמיע לאזניו. וזה שהכתוב מלמדנו: זאת חוקת התורה, זאת נוטריקון זכור אל תשכח ואיך אפשר לא לשכוח הרי שכחה מצויה. התשובה היא, תעשה את שלושת הדברים הבאים א. אשר צו"ה בנימטריא ק"א, היינו שתשנה פרקך מאה ואחד פעמים כמש"כ כי הוא צו"ה ויעמוד. ב. הוי"ה, תצייר שם הוי"ה מול עיניך. ג. לאמור, שתגיד בפה ובקול. אם שלוש אלה תעשה לך לא תשכח את תלמודך.

וידוע מה שאמרו רז"ל שמיכאל הוא ראש ושר של נשמות ישראל, כמ"ש מיכאל שר ישראל, וזהו הרמז "זאת" – דא תורה כמ"ש וזאת התורה, חק"ת נוט' היים קדושה תורה, "חיים" דכתיב כי חיים הם למוצאי"הם, אל תאמר למוצאי"הם אלא למוצאי"הם בפה, שדברי תורה מוסיפים חיים, ודברים בטלים מפסידים חיים. "קדושה" דכתיב כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. "תורה" דכתיב תורת ה' תמימה משיבת נפש. אשר צוה ה' לאמר, אש"ר אותיות רא"ש. צו"ה גימט' מיכאל. ועוד צו"ה גימט' זגנזגא"ל שמלמד תורה לבני ישראל והוא מכניע לשר השכחה שמו פומה גי' מאה ולכן צריך לחזור על לימודו ק"א פעמים כדי שיכניע ויבטל את הקליפה הזאת ותתקיים התורה בידו, כמ"ש אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחת, ועליו אמר התנא – אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, לכאן גימט' ק"א, דהיינו שלומד תורה לש"ש וחוזר עליה ק"א פעמים כנגד שם מיכאל, בידו גימט' כ"ב אותיות התורה. וז"ש זאת התורה לעולה למנחה ולחמאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים ר"ת גימט' ק"א. אשר צוה ה' גזרה היא מפי הגבורה, שאינו שוכח תורתו לא בעוה"ז ולא בעוה"ב.

וכתב הכלי יקר שהמלאך הממונה על הזכרון שמו זכר. ויש לו מאתים עשרים ושבע כוחות. והמלאך הממונה על השכחה שמו שכח ויש לו שלוש מאות עשרים ושמונה כוחות. נמצא שיש לו מאה ואחד כוחות יתירים על המלאך הממונה על הזכרון ולכך השכחה גוברת על הזכרון וכשיחזור האדם על לימודו מאה ואחד פעמים בכל פעם מהם מבטל כח אחד מכוחות מלאך השכחה וכשישלים מאה ואחד פעמים הנה הוא מבטל המאה ואחד כוחות יתירים שיש לו ולא נשאר לו שום כוח להתגבר על מלאך הזכרון ונשאר האדם תחת השגחת מלאך הזכרון ולא ישכח.

ורבנו הגר"א, אומר על זה דבר נפלא ידוע (בפרק שירה) שציפורים אומרות שירה לה' ויש ציפור שנקראת ציפורת כרמים שהיא אומרת את "שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבוא עזרי" (תהלים קכ"א א.), ולמה דוקא את המזמור הזה, אלא מובא בגמ' (שבת דף צ"ו:) שהיו רודפים אחריה לצודה כיון שיש בה סגולה שעל ידה אפשר להחכים ולזכור את הלימוד, ולכן אומרת "אשא עיני אל ההרים, 'מאין' – שאם ילמדו כמספר "מאין" – מאה ואחד פעמים, "יבוא עזרי" – כי הלומד מאה ואחד פעמים לא משכח תלמודו, ולא יצטרכו לי בשביל לזכור את הלימוד.

בין עובד אלהים לאשר לא עבדו

צריך לחזור על הלימוד מאה ואחת פעמים

משחובה הקשר בין העגל, פרה אדומה, והצורך לחזור על לימודו מאה ואחד פעמים, מוטלת עלינו חובת הביאור את מה שמפרשת הגמרא (הגינה ט): "אמר ליה הי הי (שם חכם) להלל, מאי דכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו היינו צדיק היינו עובד אלהים, היינו רשע היינו אשר לא עבדו, אמר ליה, עבדו ולא עבדו שניהם צדיקים גמורים, ואינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה פרקו מאה ואחד, כלומר מי שאינו שונה פרקו רק מאה פעמים, הרי הוא בכלל "לא עבדו" והדברים מבהילים, איך אפשר לומר כי מי שחוזר על לימודו "רק" מאה פעמים הוא עדיין בגדר – לא עבדו.

ועוד, קשה שהרי מצינו בגמרא (מגילה ז), שאפילו המהדרין נהגו לחזור על לימודם רק ארבעים פעם: "תנא מיניה ארבעים זימנין ודמי ליה כמאן דמנח בכיסיה". וכן בגמרא (תענית ה): "שריש לקיש היה מסדר לימודו ארבעים פעם והיה עולה אצל רבי יוחנן. רב אדא בר אהבה, מסדר לימודו עשרים וארבע פעם כנגד תורה נביאים וכתובים". וא"כ איך זה מסתדר עם המבואר שצריך לשנות פרקו מאה ואחד פעמים.

בתחילה נסביר מדוע צריך לחזור על הלימוד מאה ואחת פעמים

מבאר האריז"ל (שער מאמרי חז"ל חנינה ט), כי "מאה" הוא בגימטריא ס"מ שמו של היצר הרע – שר השכחה, וגם מ"ם שהוא ממונה על השכחה וכן שמו פוט"ה שמספרו מאה. אבל מאה ואחד הוא בגימטריא "מיכאל" שר ואפורופוס של ישראל כמנין י"ה אלהים ויכוין שימתק שם אלהים באותיות י"ה, שמכניע את ה-ס"מ, ומבטל את שכחת התורה ומבטל קליפת מ"ם. וכ"כ עוד בשער המצוות שכאשר חוזר מאה ואחד פעם על הלימוד מכניע את קליפת מ"ם ואז יזכור הלימוד, והמהרש"א וכן השל"ה רמזו שצריך לחזור מאה ואחד פעמים בר"ת של המילים עובר אלהים לאשר ר"ת גי' מאה ואחד, ואילו המילים לא עבדו ר"ת גי' מאה. אך עדיין צריך ביאור, וכי משום שהחסיר ללמוד פעם אחת מעבר למאה פעמים, נקרא "לא עבדו".

הרי"ף על עין יעקב תירץ ואמר שללמוד כדי לזכור לא צריך בדוקא מאה ואחד פעמים אלא מאה פעם או פחות ומי ששונה עוד פעם נוספת מה שלא צריך לו לזכרון מראה שלומד לשם שמים מתוך אהבה לקב"ה והוא ביטוי אמיתי לעבודת ה' וזה יזכה אותו לזכור את התורה.

וראיתי שהסבירו את דברי האריז"ל, על פי ה"תולדות יעקב יוסף", בשם רבו הבעל שם טוב זיע"א, ביאור ענין "שונה פרקו מאה פעמים ואחד", שיכוון ללמוד תורה לשמה לשם ה' "אחד", ועל זה אמרו "אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים", וחסר לו "אחד" כי אינו מכוון ללמוד לשם ה' "אחד", אלא עוסק בתורה לשם כבוד וכדומה, א"כ אינו עובר אלהים אלא עובר את עצמו. "לשונה פרקו מאה ואחד", שבעת לימודו הוא מצרף "אחד" ללמוד לשם הקב"ה יחידו של עולם, והרי הוא בכלל 'עבדו'.

פירוש זה מתאים להפליא עם המובא בספר "פרי חיים" על מסכת אבות, בשם הבעל שם טוב, לפרש על פי בחינה זו את המשנה: "רבי מאיר אומר, כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו". ולכאורה יפלא, איך אפשר שבשביל שכחת דבר אחד ממשנתו כבר מתחייב בנפשו. וביאר, כי העוסק במשנתו ושוכח דבר "אחד" ממשנתו, שאינו עוסק בתורה לשם ה' "אחד", כאילו מתחייב בנפשו. ולפי האמור, שני הפירושים עולים למקום אחד – דהיינו לצרף ללימודו את הקב"ה שהוא "אחד" יחיד ומיוחד.

וזוה ששנינו בגמרא (יומא עב) על הכתוב הנאמר בארון: "ועשית לו זר זהב – רבי יוחנן רמי כתיב זר וקרינן זיר, זכה נעשית לו זיר, לא זכה זרה הימנו". ופירש רש"י: "זכה ללמוד ולקיימה, נעשית לו זר שהוא כתר. לא זכה – זרה, משתכחת ממנו". הרי לנו, שרק מי שעוסק בתורה לשמה, תורתו מתקיימת בידו, אבל העוסק בתורה שלא לשמה, תורתו משתכחת ממנו.

הנה כי כן, מבוארים דבריו של הבעל שם טוב בצורך לשנות פרקו מאה פעמים "ואחד", דהיינו להיות עוסק בתורה לשם ה' "אחד", ובכך, יש תועלת בחזרה על לימודו, שלא ישתכח ממנו. אבל אם אינו מכוון בלימודו לשם ה' אחד, אלא הוא לומד לשם כבוד וכדומה, הרי שלימודו ישתכח ממנו.

מעתה מובנים דבריו של האריז"ל, שהשונה פרקו רק מאה פעמים בלא ה"אחד" יחידו של עולם, כלומר שלומד שלא לשמה, הרי ששולט עליו, חס ושלום, ה"ס"מ שר השכחה, כי התורה זרה הימנו. אולם, "השונה פרקו מאה פעמים ואחד", שמכוון בלימודו לשם ה' "אחד" יחידו של עולם, הרי הוא נותן כוח למלאך מיכאל – בגימטריא מאה ואחד, להכניע את ה-ס"מ, ולהעלות את התורה לפני הקב"ה יחידו של עולם.

והנה, על הטא העגל, אומרים חז"ל, שיש לתמוה איך נפלו דור דעה בחטא חמור כזה, ותרצו, שישראל עסקו בתורה שלא לשמה, ואם כך לימודם היה בכחינת מאה פעמים – שזה בגימטריא ס"מ, ששולט עליהם והביאם לידי עבירה והחטאים בעגל, כאשר הראה להם את מיטתו של משה רבנו פורחת באוויר, וחשבו שמשם מת, וכך משך אותם היצר הרע אחריו, עד שהגיעו לעבודה זרה.

לכך רומזת לנו התורה בפרשתנו – "זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר...", שכן כמו שלמדנו ממרן החיד"א "צוה" בנימטריא "מאה ואחד", וזאת לרמוז לנו שעיקר תיקון של ישראל כנגד הטא העגל, וכנגד שכחת התורה שירדה לעולם בעטיו, הוא לימוד התורה לשמה, כלומר לזכור תמיד בשעת לימוד התורה את ה"אחד" – הקב"ה יחידו של עולם.

וכתב מו"ר הבא"ח בספרו בן יהודיע על מסכת חגיגה (דף ט: וז"ל, ובשם המקובלים ראיתי דכתבו שר שכחה שמו פורה ויונק משם אלקים שמספרו פ"ו הרמוזים בשמו, ואות ר' מספר רבוע שם אלקים, ואות ה' רמז לחמשה אותיות שם אלקים עכ"ד. וזוה פירשתי בס"ד רמז הכתוב (ישעיהו סג, ג) פורה דרכתי לבדי, דלעתיד לבוא יבטל הקב"ה לשר השכחה הנקרא פורה לגמרי, כי הבטיחנו על ידי ירמיה הנביא ע"ה (לא, לב) נתתי את תורתך בקרבם ועל לבם אכתבנה, מה הכתוב לא ישתכח כן התורה לא תשתכח עוד מהם, ולזה אמר השי"ת פורה זה שר השכחה דרכתי לבדי, בלתי סיוע מעשה התחתונים, אלא במדת טובי וחסדי אתקן הדבר הזה. והנה דבר הנדרך יהיה עיסה אחת וחלק אחד, על כן כל אותיות פורה יהיו עיסה אחת שהוא מספר רצ"א ובהפוך אתוון ארץ, לכן התורה נקראת ארץ, וכמו שאמרו רז"ל במדרש, ורמז בזה שלסוף ידרוך את פורה, ולא ישלום עוד לשכח התורה מן ישראל:

ורבנו אפרים כתב פירוש נפלא: ויקחו – אין קיחה אלא תורה שנאמר (משלי ד' ב') כי לקח טוב.

אליך – כיון שעסק בתורה נקראת על שמו.

פרה – זו תורה שפרה ורבה.

אדומה – על המאדים פניו על דברי תורה שהיא מתקימת בידו.

תמימה – תורת ה' תמימה.

אשר אין בה מום – אין בהם נפתל ועקש (משלי ח' ח').

אשר לא עלה עליה עול – שנאמר חרות על הלוחות.

ולקח אלעזר – אין אדם זוכה לעטרה זו אלא אם כן הקב"ה עוזרו.

ונתתם אותה אל אלעזר הכהן – שנאמר וממתנה נחליאל.

והוציא אותה אל מחוץ למחנה – שיהיו הדברים מתפשטים בכל העולם.

ושחט אותה לפניו – שיכשיר הדברים בשחיטה שהיא מכשרת.

מדמה באצבעו – דמה גי' מט' פנים מט' שערי בינה.

ושרף – הלא כה דברי כאש.

עץ ארז – בני אדם גדולים.

ואזוב – בני אדם קטנים.

ושני תולעת – שמשמים עצמם כתולעת על דברי תורה.

וכבס בגדיו – שיהיו הדברים מחוורים כשמלה.

ורחץ בשרו במים – בתורה.

וטהר – שהתורה מטהרת.

ואסף איש טהור והניח מחוץ – שלא יורה עד שיגיע להוראה.

והיתה לעדת בני ישראל למשמרת – שהתורה משמרת בעליה.

למי נדה – ליצר הרע.

חטאת היא – שבירתו וחסרונו של יצר הרע היא.

ולגר הגר – הפקר.

הנוגע במת – זה עובד עבודה זרה אפילו יש בו שמץ עבודה זרה התורה מטהרתו.

הוא יתחטא בו ביום השלישי – כשיבוא, דכתיב ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, התורה מליצה בעדו.

וביום השביעי – זה סוף האלף השביעי.

התשובה הולכת בשלבים, בתחילה מזין עליו מעט מים ואח"כ טובל כל גופו במים

בטהרת הנפש יש שני שלבים: בספר ראשית חכמה הביא מדרש: דרש רבנו, גדול כוחה של תשובה, שכיון שאדם מחשב בלבו לעשות תשובה, מיד עולה ועומדת לפני כסא הכבוד, הרי שהתעוררות ראשונה שאדם מתעורר להרהר בתשובה, חשובה ומרוצה לפני השי"ת, אולם בודאי שהתשובה השלמה היא, כאשר מקבל אדם על עצמו מצוות ומעשים טובים, שלא יחסר אפילו בקוצו של יו"ד.

מי הטאת אשר מעט מים מזין בתחילה על הטמא, הם רמז להתעוררות הראשונה המקרבת את האדם לבוראו, אולם מכל מקום בסוף צריך טהרה במקוה, טבילת כל גופו, היינו קיום כל התורה בשלמות ופרישה מכל מחשבות ודעות זרות.

מעשה באחד מתלמידי ישיבת עין חיים בירושלים, יתום מאביו, אשר נאלץ לעזור לאמו לנהל את החנות במשך מספר שעות כל יום. לפני נישואיו ניגש הבחור לשוחח עם רבו רבי איסר זלמן מלצר. תוך כדי שיחה אמר רבי איסר זלמן לאותו בחור: בקשה לי אליך, בא לישיבה ותלמד שעתיים בכל בוקר אף לאחר נישואיך, ואם אמך תאמר שקשה לה לנהל את החנות לבדה באותן השעתיים, אומר לך על כך, תאר לעצמך שלפתע פתאום נסתלקת לבית עולמך, נפטרת מן העולם הזה, ומה תעשה אז אמך, ברור הדבר, היא תבכה, אולם את בית המסחר הרי עליה להמשיך ולהחזיק, היא תשב בחנות, והנה לאחר שעתיים קמת לתחיה, הרי אין לתאר את הששון והשמחה אשר ימלאו את לבה, בנה היקר מכל חי מחדש. אם ההתייחסות ללימוד של שעתיים בכל בוקר תהיה באופן כזה, אני מבטיח לך שתוכל לעמוד בהצלחה.

רבנו החפ"ן חיים היה אומר בשם גאון אחד, שאדם צריך לשער בנפשו שלשה דברים:

א. שאין לו אלא יום אחד לחיות.

ב. שאין לו אלא פרק משניות אחד או דף גמרא אחד אשר בו הוא עוסק כעת.

ג. שהוא היהודי היחיד בעולם שהקב"ה מצווהו על קיום התורה, ובו תלוי קיום העולם.

בחושבו שיש לו רק יום אחד לחיות, יעשה האדם כל מה שבכוחו לשוב בתשובה ולקיים מצוות, ולא ידחה זאת למחר. כאשר ישער בנפשו שאין לו אלא פרק אחד ללמוד, לא יתעצל בלימודו ולא יתפתה לעצת היצר המרפה ידיו באומרו, הרי תהיה מוכרח לעמוד עוד זמן רב עד שתסיים את המסכת.

ואם יחשוב שכל העולם תלוי עליו, יזדרז ויתחזק במעשיו, מול טענות היצר המטעהו ואומר לו, בודאי נמצאים אנשים אחרים מקיימי התורה כראוי, והם שיקיימו את העולם.

שלוש פרשיות בנות שלוש אותיות, שבכל אחת מהן מצויה האות קו"ף: קרח, חקת, בלק

ישנן שלוש פרשיות בנות שלוש אותיות, סמוכות זו לזו, שבכל אחת מהן מצויה האות קו"ף: קרח, חקת, בלק. בקרח, הקו"ף היא בתחילת המילה, בחקת, הקו"ף היא באמצע המילה, ובבלק, הקו"ף היא בסוף המילה, והדבר אומר דרשני.

מבאר המהר"ל: האות קו"ף מסמלת "קדושה". אצל 'קרח', שהיה בתחילתו כשר ונתקלקל לאחר מכן, הקו"ף מופיעה בהתחלה, להודות שהיה כשר בתחילתו בלבד. בפרשת 'חקת', העוסקת בעניין טהרת טמא מת על ידי אפר פרה אדומה, הקו"ף היא באמצע, שכן הסדר הוא שבתחילה יש טומאה (האדם שנטמא במת), לאחר מכן מגיעה טהרה (על ידי אפר הפרה) ולבסוף שוב טומאה (כי העוסקים בפרה נטמאים שוב עד הערב), לכן הקו"ף היא באמצע. לגבי 'בלק', כידוע היה רשע, אך יצאה ממנו רות המואביה, שהייתה כשרה, לכן הקו"ף בסוף.

"אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עֹל" (יט, ב)

אם אדם חושב שאין בו שום מום ומתגאה סימן שאין עליו עול מלכות שמים

אדם שמתגאה ואומר אין בי מום ומעשי תמיד בשלמות ואפילו הטא קטן אין לי, ידע האדם הזה: "אשר לא עלה עליה עול" – שאין לו עול מלכות שמים, שאם היה לו עול מלכות שמים היה נכנע ואומר מה אני עשיתי? כלום! נגד הבורא יתברך כמה אני חייב לו, ולא היה מתפאר.

"ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת והשליך אל תוך שרפת הפרה" (יב, ו)
כולם שווים לפניו יתברך בין אם יהיה גבור כארז, או עני שפל כאזוב, או עשיר כתולעת השני שיוצא ממנו המשי

כתוב בספר ישמח ישראל להנאון רבי יעקב חיים סופר זצ"ל בעל הכף החיים: ולקח הכהן עץ ארז ואזוב ושני תולעת, והטעם שבחר השי"ת בשלושה מינים הללו הוא כדי לרמוז אל בני אדם בין אם יהיה גבור כארז, או עני שפל כאזוב, או עשיר כתולעת השני שיוצא ממנו המשי, כולם שווים לפני השי"ת, אבל העיקר הוא וכבס בגדיו הכהן, אלו בגדי הנפש שצריך לנקות אותם על ידי התשובה ומצות ומעשים טובים, ורחץ בשרו במים, על ידי עסק התורה שנקראת מים שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה' א') ואחר יבוא אל המהנה, רוצה לומר על ידי זה יוכה לבא אל המהנה שכינה לעולם הבא, וכתב החסד לאברהם דיש להקשות קושיא עצומה, דאיך הרשע שהלך כל ימיו אחרי שרירות לבו, ולבסוף נתחרט ואמר חטאתי, שיהיו נמחלים לו כל עונותיו בדיבור חטאתי. ותירץ, כי כל שעה שהישראל הוטא ועובר על מאמר ויצרו, הקב"ה מתמלא כעס וחימה, וסמאל שמה, והכל לפי שיעור החטא ומדרגת החוטא. וכשישראל מתחרט על מעשיו ואומר חטאתי, סמאל מצטער לרוב והקב"ה שמח שמחה גדולה, כי הדאגה שמקבל סמאל בשעת החרטה כפלי כפלים מהשמחה ששמח בעת העבירה, והשמחה ששמח הקב"ה בשעת החרטה כפלי כפלים מהכעס שכעס הקב"ה בשעת העבירה, בעבור שנחשב לפני המקום החוטא בשעת החטא כאלו השווה סמאל למקום כביכול, ובשעת החרטה כאלו הפילו עד תהום רבה, וזה כאשר תהיה החרטה דוקא בלב שלם, ולכן גדולה כח התשובה.

"ושני תולעת" – שיאמר אני שני לתולעת, שהתולעת יותר טובה ממני ואני תחתיה – שהרי היא אוכלת אותי

הרב חיד"א אומר: האדם יכול לשלוט על הבהמות בחייהם כי הרי הקב"ה אמר שיכול לשחוט אותם ולאוכלן, וכ"ש שבחייה יכול להשתעבד בה כי היא תחתיו, ואמר החכם תראה התולעת עדיפה ממך כי התולעת אוכלת את גופו של אדם אחרי מיתה, א"כ גם בחייו התולעת יותר טובה ממנו ועליו להיות שפל ולהכנע.

והנה האדם הטמא – זה הרשע שטמא בעוונות, ובשביל להטהר הוא צריך להשפיל את עצמו ולשוב בתשובה, וזה שאומר הפסוק: "ולקח הכהן עץ ארז ואזוב" – שזה עץ נמוך לרמוז שהוא צריך להשפיל את עצמו, ובמה ישפיל את עצמו? "ושני תולעת" – שיאמר אני שני לתולעת, שהתולעת יותר טובה ממני ואני תחתיה – שהרי היא אוכלת אותי, ובוהו יכנע כשיזכור שהוא פחות מהתולעת.

"הנוגע במת לכל נפש אדם וטמא שבעת ימים, הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי לא יטהר" (יב, יא-יב)

הנה בפסוק זה נרמז כל המהלך של העולם מבריאת העולם עד ביאת המשיח ושהעיקר הוא לימוד התורה

והנה יומו של הקב"ה הוא אלף שנה, וששת אלפים של העולם הם כנגד ששת ימי החול, ואלף השביעי יחרב מגשמיותו ויבוא עולם שכולו שבת, והם מחולקים על סדר זה:

2000 שנות תוהו – בהם אין בהם תורה ובסוף התקופה זו 1948 נתגלה אור של אברהם אבינו ע"ה.

2000 שנים הבאות הם שנות תורה – שבהם נתגלה התורה וחיו הנביאים השופטים והתנאים.

2000 שנה אחרונות הם שנות משיח – זכו אחישנה לא זכו בעתה, ועתה כבר עברנו רוב התקופה.

וזוהו – הנוגע במת וטמא שבעת ימים כי העולם נטמא בטומאת מת כתוצאה מחטא אדה"ר וצריך עד אלף השביעי לתקנו.

וז"ש הוא יתחטא בו ביום השלישי שהוא תקופת קבלת התורה הסודות של המהרה והקדושה וכו' היא התורה הקדושה ואז ביום השביעי יטהר.

אבל אם לא יתחטא ביום השלישי דהיינו שלא קיבל עליו תורה ומצוות אז ביום השביעי לא יטהר כשתהיה הנאולה לא יתקיימו וכו'.

וכך כותב הזוה"ק (ח"ב ז): וזת"ד: "רבי שמעון נשא את ידיו ובכה, ואמר, אוי למי שימצא באותו הזמן של הנאולה ואשרי חלקו של מי שימצא וישרוד באותו זמן. אוי למי שימצא באותו זמן משום שכשיבוא הקב"ה לפקוד את האילה

יסתכל מי הם העומדים עמה, ובכל אלו הנמצאים עמה, ויסתכל בכל המעשים של כל אחד ואחד ולא יהיה נמצא צדיק שכתוב: "ואביט ואין עוזר", וכמה צרות על צרות יהיו לישראל. אשרי מי שימצא באותו זמן, משום שאותו שיתקיים בזמן ההוא באמונה יזכה לאור ההוא של שמחת המלך ועל זמן ההוא כתוב "וצרפתים כצרוף הכסף ובחנתים כבחון הזהב".

וממשיך הוזה"ק ומבאר את כל המהלכים שיקדימו לביאת המשיח והכל ברמזים וסודות עצומים ולענייננו הוא כותב: ואח"כ יתגלה משיח, ויקבצו אליו עמים רבים, ויעשה מלחמות בכל העולם, ובזמן ההוא יתעורר הקב"ה בגבורתו לכל עמי העולם, ומלך המשיח יהיה נודע בכל העולם, וכל מלכי העולם יתעוררו להתחבר יחד ולעשות עמו מלחמה וכמה מפריצי ישראל יתהפכו לחזור אל הגויים ויבואו עמיהם לעשות מלחמה על מלך המשיח, אז יחשך כל העולם המשה עשר יום, ורבים מעם ישראל ימותו בחושך הזה ועל זה כתוב "הנה החושך יכסה ארץ".

ובהמשך כותב וז"ל: ויתקבצו אליו כל אלו שעסקו בתורה והם מעטים בעולם, ובזכות תינוקות של בית רבן, יתחזק כוחו להתנבר, וזה סוד אפרוחים, ואם לא נמצא כאלו, הנה היונקים שיושבים בחיק אימותם שהם סוד ביצים, כי בשביל אלו שורה השכינה עם ישראל בגלות...

ביום ההוא יתחיל מלך המשיח ויקבץ הגלות מסוף העולם ועד סוף העולם, כמ"ש: "אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך", מיום ההוא כל האותות והניסים והגבורות שעשה הקב"ה במצרים יעשה לישראל כמ"ש: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות". עכת"ד.

זמן הנאולה

רבותינו המקובלים זצ"ל גילו לנו את סוד הזמן של הנאולה, ממנו נבין בצורה ברורה את העיתוי המדויק של המאורעות הגדולים שהתרחשו בעת האחרונה, ועל פיו ניווכח שאנו ממש על סף הנאולה.

תחילה עלינו להקדים מספר הקדמות: הגמרא (בסנהדרין צו, א) אומרת שהעולם יתקיים במשך ששת אלפים שנה, ובאלף השביעי יהיה העולם הרב. הרמב"ן (בראשית ב, ג) כותב, שששת אלפי שנות העולם מקבילים לששת ימי בריאת שמים וארץ, דבריו מבוססים על הפסוק בתהילים (צ, ד) המלמדו שאלף שנים שלנו מקבילים ליום אחד של הבורא יתברך. א"כ אנו נמצאים בשנת ה'תשע"ז שהיא 5.777 לבריאת העולם. אם כן אנו כאלף הששי המקביל ליום הששי בכריאה.

שעה חמישית

והנה, המקובל האלהי רבי יצחק אלפיה זצ"ל, במאמרו: "סוד הנאולה" (בתוך קונטרס היחיאי פרשת צו) מלמדנו שלב נוסף בחשבון הנ"ל כי כל 41 שנה + שני שלישי שנה שוות לשעה אחת בזמן הבריאה, וישנן 24 שעות ביממה, וכשנחלק את האלף שנים (שהם יום אחד בבריאה) ל-24 חלקים (24 שעות היממה), התוצאה תהא 41 שנים ושני שלישי השנה. והנה, האר"י ז"ל כותב שהחל מהשעה החמישית של ערב שבת קודש, מתחילים העולמות לעלות למעלה ממקומם לקראת שבת וקדושה נוספת בהם. וכשנחשב נמצא, שהשליש האחרון תש"ח מכון כנגד סוף השעה החמישית. שהרי 41 ו-שני שלישי שנים (זמן של שעה אחת) כפול 17 שעות (12 שעות הלילה+5 שעות ביום) שווה 707 ו-שני שלישי, שזה התאריך הנ"ל.

הרב שם כתב כמעט דברי נבואה, שהנאולה השלימה תגיע בשליש האחרון של שנת תש"ח. ואכן למרות שלא זכינו לגאולה בתאריך הנ"ל הוקמה בה מדינת ישראל שה' יעזור לנו שיהיה לטובה.

חצות יום הששי – נפילת המשטר הסובייטי

כשנמשיך לחשב את שעות "שעון הגאולה" נמצא כי תחילת שנת תשנ"א הינה חצות היום הששי. בסביבות שנה זו נפלו משטרי הרשע בעולם – מלכות הרשעה של רוסיה וכל גרורותיה, אשר הדגל שלה היה דגל של כפירה מוחלטת באלהים, נפלה בשנה זו. כמו כן, ארצות-הברית ובנות בריתה החלו להילחם בשנה זו בצורך הגדול מבגדה, סדאם חוסיין, שקרא לעצמו "ממשיכו של נבוכדנאצר".

שעת מנחה גדולה – המהפכות בעולם הערבי

בעבור חצי שעה מחצות היום כבר ניכרת נטיית השמש ממרכז השמים לכיוון מערב. בשעה זו מתחיל להאיר אור השבת, ומספר הלכות שבת מתחילות בשעה זו. זמן זה נקרא "מנחה גדולה" והוזהר הקדוש (ואתחנן ער, ויקרא

טז, א) כותב שבזמן זה יהיה "סוף הגלות". השבון פשוט יגלה לנו שסוף תמוז תשע"א, הינו זמן המנחה בשעון הגאולה. שהרי כשנכפיל 41 ו-שני שלישי (זמן שעה אחת) בשמונה וחצי (12 שעות של לילה, ועוד 6.5 שעות של יום), נקבל 769 ו-9.6 חודשים, שזה סוף תמוז תשע"א.

ואכן, ראינו בחוש את התפרקות העולם הערבי מתאריך זה והלאה. מדינה אחר מדינה קורסת ללא שום נקיפת אצבע מצדנו. ובעל הטורים כותב (סוף פרשת חיי שרה) שכשיפול ישמעאל באחרית הימים יצמח משיח בן דוד. המהפכות הנ"ל נקראות משום מה "האביב הערבי" אך שמם האמיתי הוא "האביב היהודי".

שעון הגאולה מגלה לנו שאנו נמצאים על סף הגאולה, ומאתנו נדרשת הכנה לגאולה ע"י אחדות וטהרה, כדי שנוכל לעבור את תקופת הגאולה בשלום, כמו שאמר יעקב אבינו לבניו כשביקש לגלות את הקץ "האספו", ודרשו במדרש: "טהירו, הזמינו עצמכם לגאולה". כמו כן "האספו" זה גם מלשון אחדות. נתחזק באחדות וטהרה לקראת הגאולה השלימה בקרוב ממש, אמן.

"אָדָם בִּי יְמוֹת בְּאֵהָל" (יט, יד)

תקון גדול להרמח"ל

כתב הרמח"ל שבזמנו נתרבה הקמרון בשמים על כמה קהילות ישראל בעוון שלא המיתו עצמם באהלה של תורה והיו הולכים אחרי תאוות העולם, לא היו להם עוונות אחרים, לא הילול שבת, לא מאכלות אסורות וכל שכן שלא עברו על שאר חייבי כריתות ומיתות בית דין, וכדברים האלה גילה המניד למרן הבית יוסף, כמבואר בספר מגיד מישרים פרשת ורא. והוסיף הרמח"ל שגילו לו מהשמים על גזירה נוראה העומדת לבוא עליהם עבור זה. כדי לקדם את פני הרעה עשה הרמח"ל תיקון על ידי לימוד תורה ברציפות, וכך היה הסדר של התיקון: קבוצה של אנשים קיבלה על עצמה לדאוג ללימוד רצוף מהבוקר עד צאת הכוכבים, מיד לאחר תפילת שחרית הלך אחד מאותה קבוצה למקום מיוחד שנקבע כמקום לימוד של הקבוצה והחל ללמוד ללא הפוגה עד בוא חברו שהחליפו, הראשון לא סיים את לימודו עד שהשני החל ללמוד וכן היה מהשני לשלישי וכן הלאה. באופן שקול התורה לא נפסק אפילו לרגע, בעת הלימוד לא הפסיקו לשום דבר שבעולם כמו שמתפלל תפילת שמונה עשרה, וכל אחד לא למד בשביל עצמו לחוד אלא עבור כל כלל ישראל.

ומצא סימוכין לדבר בזהר הקדוש ויצא, וזה התרגום דברי הוזהר: רבי חייא ורבי חזקיה היו יושבים תחת האילנות של שדה אונו, נמנם רבי חייא וראה את אליהו הנביא, אמר לו אליהו: עכשיו באתי להודיע שיירושלים קרובה להחרב וכן כל ערי החכמים, וכבר ניתנה רשות לס"מ על כך, וכן ניתנה רשות להרוג את תקיפי העולם, (מבואר בזהר הקדוש שהכוונה לירושלים של מעלה, כיון שבזמן רבי חייא עברו כבר שנים רבות מחרבן בית המקדש וירושלים של מטה) ובאתי להודיע לחכמים אולי יוכלו לעכב את חרבן ירושלים. שהרי כל זמן שהתורה נמצאת בה, העיר תעמוד ולא תחרב. משום שהתורה עץ חיים עומד עליה, ועץ החיים לא יפרוש מירושלים כל זמן שהתורה מתעוררת מלמטה שבני אדם עוסקים בה, אבל כשנפסקת התורה, עץ החיים מסתלק מן העולם. ועל כן, כל זמן שהחכמים שמחים בעסק התורה לא יוכל להם ס"מ, שהרי כתוב הקול קול יעקב והידים ידי עשיו, הקול קול יעקב, זו התורה בעוד שקול התורה לא נפסק אז הדיבור של לימוד התורה שולט ומנצח, ולכן אין להפסיק מלימוד התורה. עד כאן דברי אליהו. וכשהתעורר רבי חייא הלכו ואמרו דבר זה לחכמים, אמר רבי ייסא הכל יודעים דבר זה וזו האמת לאמיתה, שנאמר אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר (תהלים קכז א') פירושו ששמירת העיר על ידי ה' תלויה באותם אלו שעוסקים בתורה, ועיר הקודש עליהם עומדת ובזכות לימוד תורתם היא קיימת ואינה עומדת וקיימת על האנשים החזקים שבעולם. וזה שנאמר אם ה' לא ישמור עיר, דהיינו אם לא יעסקו בתורה, שבעונש זה ח"ו יסיר ה' את שמירתו מהעיר, אז, שוא שקד שומר, אף אם יהיו השומרים האנשים החזקים ביותר מכל העולם, לא יעלה בידם להציל את העיר מחרבן. עד כאן דברי הוזהר.

ובסיום דבריו מבקש הרמח"ל להנהיג את התיקון הנ"ל בכל תפוצות ישראל וזה לשונו: ידענו כי בחר ה' בזה לבטל כל גזירות קשות, ובפרט להיות לחומה אל הגזירה הקשה ח"ו, ועתה אל תשליכו חכמי ישראל את הדבר הזה אחרי גוים, כי אני אלמלי נתיישר חילי הייתי קובע דבר זה בכל מקום, אבל כל אחד יקח את העצה הזאת ויהיה לו זכות, כי אין כמוה לטובה לכל ישראל, וכל אחד במקומו יוכל לעשותו, כי לא דבר קשה הוא כלל, ואנחנו מצליחים בזה תודה לאל, ועוד סדרים רבים ונאים בענין הלימוד הזה.

בכל מצב ובכל שעה חייב אדם ללמוד תורה

אמר רבי יונתן: לעולם לא ימנע אדם את עצמו מבית המדרש ומדברי תורה ואפילו בשעת מיתה, שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל, אפילו בשעת מיתה תהא עוסק בתורה, בכל מצב ובכל שעה חייב אדם ללמוד תורה, הן בעיתות מצוקה ואף כאשר הזמן העומד לרשות האדם הוא מועט, יראה לנצל את הרגעים ללמוד תורה, מסופר על שעותיו האחרונות של החתם סופר: החולי התגבר תמיד, ושינו את שמו ועשו גם פדיון הנפש על שם חדש, והמהומה גדלה בכל שעה והרבו העם לרוץ אל בית החיים להתפלל על קברי הצדיקים וכל בתי הכנסיות היו מלאים יומם ולילה ובני החברה קדישא אשר היו אצלו האמינו שכבר קרב העת כי תמיד שכב ולא התנענע והכובע שלו היה משוך על פניו שלא יסתכל אדם בו, והתחילו לומר תפילות, והרע לו הדבר, ואמר לדודי הגאון המהרש"ם זצ"ל: איני יודע מה האנשים האלו רוצים ממני לכו לביתכם כי יש עוד זמן הרבה ולמחר עוד נתפלל בציבור, ואמר לדודי זצ"ל האנשים מבטלים אותי כי עתה הגיע העת שאחזור על לימודי לשנות ולשלוש כל מה שלמדתי עת היותי, והמה מבלבלים אותי, ואמר לבניו למה אתם בוכים, אשרי מי שבלה שנותיו כמוני. ואשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, וגם אמר להם כי ששים שנים רצופות לא בטל יום אחד ללמוד תורה ברבים חוץ מט' באב וגם בליל יום הכיפורים למד עניני עבודת יום הכיפורים. ובקש שעל השלחן סמוך למיטתו ילמדו לומדי תורה, כדי שתעלה נשמתו מעלמא הדין לעלמא דאתי מתוך פלפול של תורה.

צריכים לשים לב ולהזהר שלא להנזק מהנפילה, לכן יש להפסיק כרגע מללמוד בדרך עיונית וללמוד רק בדרך בקיאותית

מסופר על המהרי"ל דיסקין זצ"ל שפעם אחת עלה על סולם להוריד ספר, ונשמטה רגלו, ונפל ארצה, מישהו שהיה נוכח בשעת מעשה שמע אותו אומר לעצמו: צריכים לשים לב ולהזהר שלא להנזק מהנפילה, לכן יש להפסיק כרגע מללמוד בדרך עיונית וללמוד רק בדרך בקיאותית.

ובן מסופר על מו"ר גדול הדור הרשל"צ כמוה"ר עובדיה יוסף זצוק"ל שפעם אחת עלה על הסולם להביא ספר ומרוב חשקו ללמוד עיין בספר בעודו עומד על הסולם ושכח עצמו והתחיל לילך כאילו עומד על הארץ ונפל ונשברה ידו ובא החכם הגדול הרב יוסף שלום אלישיב זצ"ל לבקרו ואמר לו רבנו למה טרחת, אמר לו הרב אלישיב איך אני לא אבוא אל כבודו שכל כולו בתורה ושוכח עצמו, זכות גדולה מאוד היא לדורנו.

היו החכמים עוסקים בתורה גם בשעת ההפצצות ולא היו מרגישים למתרחש בחוץ

על הגאון רבי יוסף רוזין מרוג'צוב מסופר, שבעת מלחמת העולם, הופצצה קשות עיר מגוריו והוא התעלם מכל המתרחש והיה שקוע בלימודו בלבד, באמצע ההפצצות פגש יהודי בורח והיה שמח לקראתו, כדי לספר לו את החידוש שנתחדש לו זה עתה.

וכמו כן מסופר על מו"ר מופת הדור רבנו עובדיה יוסף זצוק"ל ומו"ר חכם בן ציון אבא שאול זצוק"ל, שבמלחמת השחרור ישבו ועסקו בתורה בישיבת "פורת יוסף" והיו יורדים פגזים ופצצות בעיר העתיקה וסמוך לישיבה והם שקועים בתורה ולא שמים לבם כלל למתרחש בחוץ, ושלה מו"ר ראש הישיבה ר' עזרא עמיה זצוק"ל לראות מה קורא אתם וראה אותם שהם שקועים בתורה, ואמר לעוזב אותם לא יקרה להם שום דבר.

גם מתקופת השואה ישנם סיפורים רבים על יהודים תלמידי חכמים, ועמך פשוטים, שמסרו נפשם ללמוד תורה בתנאי מחתרת, בתוך בונקרים אטומים ובבורות מוסווים ישבו ולמדו לאור הנרות עד שעת מיתה ממש.

נהיתי תלמיד חכם גדול בחמש דקות

באשר לניצול הזמן ידועים דברי החתם סופר שכאשר נשאל לסוד הצלחתו הגדולה בתורה ענה: נהיתי תלמיד חכם גדול בחמש דקות, כאשר השואל התפלא על התשובה, המשיך ואמר: את אותם החמש דקות המרובים המבוזבזים בחיים, נצלתי עד תום.

שמחתי היום במיוחד על שהצלחתי לנצל את הרגעים האבודים ולארוג מהם ש"ס שלם

על רבי ראובן זעליג בנענים זצ"ל רבה של ירושלים מספרים, שבמשך ימי חייו למד את כל הש"ס ארבע מאות וארבעים פעמים, כיון שרגיל היה ללמוד כל דף ארבעה פעמים, נמצא שלמד את הש"ס ארבע מאות וארבעים פעמים, פעם אחת הזמין את קרובו לסעודה שערך לכבוד סיום הש"ס, שאלוהו המוזמנים מה יום מיומים, הלא פעמים רבות סיימת

את הש"ס ולא הזמנתנו לסעודה, ומה ראית היום לחרוג ממנהגך, השיב להם: הפעם הזאת מדובר בסיום מיוחד במינו את הש"ס הזה שאני מסיים היום למדתי בזמנים שהצלחתי לגזול משעות הפנאי, למשל, כאשר נאלצתי להמתין בתור במקומות שונים, וכן בהזדמנויות דומות, הייתי מנצל את הזמן ללמוד הש"ס הזה, בכל פעם הייתי ממשיך מאותו מקום שפסקתי בהזדמנות קודמת, על כן גדולה שמחתי היום במיוחד על שהצלחתי לנצל את הרגעים האבודים ולארוג מהם ש"ס שלם.

מרוב לימודך אין לך פנאי להיות למדן, כשתשתדל להיות מתמיד ללא אכילה וללא שינה, אז תתחיל לדעת תורה

בספר בדרך עץ החיים מסופר: הנצי"ב נוהג היה להזמין לשולחנו לסעודת חג תלמידים נבחרים מבני הישיבה, האחד בזכות יחוס עצמו שהיה גדול בתורה, והאחד בזכות יחוס אבות, שהיה בן לאדם גדול וכיוצא בזה. לסעודה של אחד מימי החגים, הזמין לביתו של הנצי"ב, רבי איסר זלמן מלצר שהיו בו שתי המעלות: יחוס עצמי שהיה העילוי שבישיבה ובעל מידות אצילות. ויחד עם זאת היתה לו אף קרבת משפחה עם הנצי"ב, האורח הנוסף לאותה סעודת חג היה המתמיד הגדול בישיבה באותם הימים, נכד לאחד הרבנים המפורסמים בזמן ההוא.

פנה הנצי"ב ואמר למתמיד – אתה לומד תורה, ולרבי איסר זלמן אמר – אתה יודע תורה, מיד הסביר רבי נפתלי צבי יהודה ברלין את דבריו, הוא פנה אל המתמיד, ואמר לו: מרוב לימודך אין לך פנאי להיות למדן, כשתשתדל להיות מתמיד ללא אכילה וללא שינה, אז תתחיל לדעת תורה.

אמר לו החזו"א בנוגע לניתוח אינך צריך לניתוח כלל. כי בתחילה דברתי עמך 'כמהגו של עולם', אבל, משראיתי כי מ'עמלי תורה' אתה, הוריתי לך לבטלנו, כי הקב"ה מתנהג עם עמלי התורה בהנהגה שונה

וכמעשה הובא ב'מעשה איש' (ח"א עמוד ע"ז), בן תורה אחד בא להתיעץ עם הגה"ק החזו"א איש זי"ע בנוגע לאיזה עניין רפואי שהוא מסובך בה ונראה שעליו לעבור איזה ניתוח, החזו"א אכן יעץ לו לערוך את הניתוח במקום פלוני אצל רופא פלוני. אח"כ שאלו הבחור, אם הוא יכול לדבר עמו בלימוד, ודיברו במשך שעה ארוכה בעניין השייך לסדר קדשים, והחזו"א נהנה טובא מבן תורה זה. כשסיימו, אמר לו החזו"א בנוגע לניתוח אינך צריך לניתוח כלל. לא הבין הלה – מעיקרא מאי קסבר החזו"א ולבסוף מאי קסבר, הבהיר לו החזו"א, כי בתחילה דברתי עמך 'כמהגו של עולם', אבל, משראיתי כי מ'עמלי תורה' אתה, הוריתי לך לבטלנו, כי הקב"ה מתנהג עם עמלי התורה בהנהגה שונה, ואינך זקוק לאותו הניתוח.

ילדים יקרים לכו לישון, כבר הגיע חצות הלילה, אסור לכם להתעייף יתר על המידה ולהחליש את בריאותכם, לכו לישון, כך מצוה עליכם התורה

מן הראוי לציין כאן את השקפתו של בעל החפץ חיים לגבי שעות הלימוד ביממה, אפשר ללמוד על דעתו בענין זה ממעשה שהיה: סיפר הנאון רבי יצחק מאיר בן מנחם פצינר זצ"ל חתנו של רבנו, שלמד בראדין בישיבתו של החפץ חיים במשך חמש שנים, החל משנת תר"ע, באחד הלילות כך סיפר רבי יצחק מאיר, ישבנו בהיכל הישיבה חבורה גדולה של בני הישיבה ולמדנו בהתמדה עצומה, השעה היתה לאחר חצות הלילה, אבל מי התחשב באותם ימים יפים בשעון, ומי הקשיב לצלצוליו, בשעה שכל מעייננו ותשומת לבנו היו לשמוע את קולותיהם של התנאים והאמוראים הבוקעים ועולים מתוך דפי הנמרא.

לפתע נפתחה דלת הישיבה, לאולם נכנסו רבנו החפץ חיים וחתנו רבי צבי, שני קדושי עליון, עמודי ההוראה והיראה, מזכים אותנו בביקור בחצות לילה, בשעה ששערי הרחמים פתוחים לרוחה לקבל את קולות הלימוד התורה העולים מרומים, בשעה שכינור מנגן מאליו, זה גרם לנו להתלהבות יתר בלימודינו, והתמדתנו התגברה ביתר שאת וביתר עז, אך הנה מסמן החפץ חיים בידו לאות שברצונו להשיענו דבר, מובן שמיד משתררת שתיקה, וכולנו שמים אוזננו כאפרכסת לשמוע מה בפיו של גאון ישראל וקדושו לומר לתלמידיו בחצי הלילה, והנה שומעים אנו את קולו: ילדים יקרים לכו לישון, כבר הגיע חצות הלילה, אסור לכם להתעייף יתר על המידה ולהחליש את בריאותכם, לכו לישון, כך מצוה עליכם התורה, ילדים יקרים לכו לישון, זו היתה שירת הלילה ששמענו מפי קדוש עליון בדומית חצות.

אך מוזר הדבר שהדברים ששמענו זה עתה פעלו באופן הפוך, דומה היה עלינו כאילו שמענו דברי התעוררות להתחזק בלימוד התורה ולהוסיף התמדה להתמדתנו, ולכן לא רק שלא הפסקנו ללמוד, אלא המשכנו את לימודינו ביתר מרץ וביתר התעוררות, וזאת למרות שתמיד היה קדוש עבורנו כל דבר שיצא מפי רבנו החפץ חיים.

אמנם כמעט ילדים היינו, הוסיף וסיפר רבי יצחק מאיר, ילדים תמימים וטהורים, ולבנו מלא בהתלהבות של תום נעורים. משראה החפץ חיים שלא רק שלא הפסקנו ללמוד, אלא המשכנו ללמוד ביתר התלהבות, טיפס בעצמו על הספסלים והקמין את אור המנורות, החשמל עוד לא היה בראדן באותם הימים, והישיבה היתה מוארת במנורות נפט גדולות, כך עבר ממנורה למנורה, עלה וירד מספסל עד שהחליש את כל האורות, וחזר שוב לבקש בקשתו: ילדים יקרים לכו לישון.

אכן זו היתה שיטתם של גדולי ישראל, הכל בנבול, במידה ובאיזון הנכון – לכל זמן ועת לכל חפץ. זמן ללימודים, זמן לשינה, זמן לאכילה, כך דרש הנצי"ב מתלמידיו, כך תבע החפץ חיים מבני ישיבתו וכך נהג רבי איסר זלמן מלצר, כל צעד מצדו, כל מעשה וכל דיבור היו מחושבים ומדודים בקנה מידה של הלכה, לכן לא נחשב למתמיד שלומד מעבר למקובל בישיבה, אבל בזמני הלימוד בשעות שמקובל היה ללמוד, הוא ניצל כל רגע ללימוד, לעליה להתעלות בש"ס ופוסקים.

כותב מרן בעל החזון איש זצ"ל: רצוני בזה לבקשך להודיעני משלומך הטוב ואין טוב אלא תורה

באחת מאיגרותיו כותב מרן בעל החזון איש זצ"ל: רצוני בזה לבקשך להודיעני משלומך הטוב ואין טוב אלא תורה, יש בחינות רבות בחשקי האדם ותאוותיו, כי דברים ערבים מרגישים את גוף האדם וצבא אבריו להנאה מדומה, ומשמחים במדה מסוימת את נפשו, אבל הנאה זו אין בכחה להתחרות עם העונג האציל של עמל החכמה, אשר נשמת האדם מתרוממת מעל המית העולם עד שמי השמים ונהנית מזיו החכמה העליונה וזו הטובה הגדולה והיתירה שנתנה לאדם תחת השמש, ועל זה אני שואל עד כמה עלה בדרך לחוש במיחושי בני אדם כי הכל הבל, אחרי שיש כח באדם לאור באור החיים ולהשתעשע בבינה עילאה משמחת לב ונפש, יש עוד דברים עיקריים בחובותיו של האדם בעולמו, והוא לקבוע מסמרות בלב, להכיר נאמנה ואמיתית כי האדם נוצר ומצווה במצוות, והמצוות נותנות לו שארית נצח ואוצר חיים ללון בצל החכמה ולהתרפק על אוהביה, מאד מאד צריך האדם לדקדק בכל מצוה לקיימה בכל פרטיה המעכבים בה, ועיקר זה דורש עמל ומלחמה פנימית נגד העצלות בשינון כמה פעמים אף בלי חדוש ולחזור על אתר כמה פעמים ולדקדק בדברים שאין השכל נהנה מהם בתחילתן ואדרבה מכבידים עליו, אבל העמל הזה הוא עמל התורה אשר כל סגולות לימוד התורה נאמר על עמלה, ואמנם אחר העמל הזה נפתח שער אורה חדש אשר השכל מתענג ללא קץ.

ועל לימוד המהרש"א כתב: להרגיל הלומדים בעמל התורה אשר רק העמל הוא העבודה המעולה ואשר עליהם כווננו חז"ל בהפלגת התורה על לומדיה והמהפך את הגשם לרוח והגוף לנפש והנכנס ברמ"ח אברים של אדם לזככם ולקיימם לקיום חיי תורה, והספר הק' הזה הוא מלא התעמלות בדברים מוכרעים ועמוקים, ומרגיל את האדם בעיון נכון ועמוק.

"וְכָל כְּלֵי פְתוּחַ אֲשֶׁר אֵין צָמִיד פְּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא" (יט, טו)

קשה מאד השמירה על מוצא פיו כי הרי הוא כמי שיש לו גנב בתוך הבית

הגה"ק החפץ חיים זי"ע אמר שאדם שאין לו שמירה מעליא על מוצאי פיו, הרי הוא כמי שיש לו גנב בן בית, שאי אפשר לו להיזהר ממנו ורק מגנב שאין לו דריסת רגל ברשותו – אפשר להיזהר, כיו"ב ממש נחשב אדם זה, שאי אפשר לשלום על יצר הלשון הרע.

על הלשון אפשר לראות אם יש לו חולי הנפש

עוד כתב הגה"ק חפץ חיים זי"ע, שממנהגו של עולם כשירצה הרופא לידע מצבו של החולה – יביט על לשונו, כי על הלשון אפשר לראות את כל תחלואי הגוף, כמו כן הוא בחולי הנפשות – על הלשון אפשר לראות אם יש לו חולי הנפש, והיינו אם הלשון עצמה איננה כראוי...

מי שאינו בודק את הנכנס והיוצא לפיו יש לו בור בפניו ולא פה שיכול להבדיל בין דיבור מותר לאסור

אמר הרה"ק האמרי חיים זי"ע על הפסוק (במדבר טו, לב) "ותפתח הארץ את פיה", הנה בפרשת משפטים אמרה תורה (שמות כא לג) "כי יפתח איש בור" ולא כתיב כי יפתח איש 'פה' לארץ, אלא ביאורו, כי היבור' בולע את כל העוברים בקרבנו, ואילו פי הארץ שנפתחה אצל קרח לא בלעה את כולם, רק ביררה לעצמה – את קרח ומשפחתו בלעה, ואחרים לא בלעה, ללמדך שלכן נקרא פה – שאינו מכניס ומוציא את הכל, והוא 'פה' האמור בתורה, כיו"ב ייאמר לדין, המפריד בין הנכנס והיוצא מפיו – להכניס רק עם 'הבשר' ולהוציא רק דיבורים כשרים וטובים, זה האיש יש לו פה בפניו, אבל מי שאינו בודק את הנכנס והיוצא זה האיש בור יש לו בפניו ולא פה שיכול להבדיל בין דיבור מותר לאסור.

אימתי פה להם פי' שלהם וברשותם, כשלא ידברו, אבל המדבר אין לו פה כלל, שהרי אינו שלו ואינו תחת רשותו

ואמרו הכמינו לבאר בלשון הכתוב (תהילים קטו, ה) "פה להם ולא ידברו", אימתי פה להם פי' שלהם וברשותם, כשלא ידברו, אבל המדבר אין לו פה כלל, שהרי אינו שלו ואינו תחת רשותו. וכמו שהיו אומרים בפולין שכשם שיש 'זולל וסובא' המרבה באכילה גסה ושתייה שלא כדת, כן יש זולל וסובא באדם המדבר ומדבר ומדבר בלא מחשבה יתירה, ומרבה בדברים של לשון הרע, רכילות ושאר דיבורים אסורים שסופם מי ישרם (אמרי נועם, הרה"ק מוואלנבארזר)

עיקר מעלת וסגולות התורה נאמרו על העמלים בה

ידוע כי לפני כשמונים שנה היה בעיה"ק ירושלים 'קמיע' שכתבו המ"ז בכבודו ובעצמו, סיפורי מופת רבים נקשרו באותו הקמיע, שעל ידו נפקדו עקרות וגרפאו חולים, עד שבא מאן דהו ורצה להעתיקו כצורתו וכמתכונתו, פתחו ומצאו כתוב בו בזה"ל, "אני דוד בן שמואל הלוי, עמלתי על התוספות בחולין דף צ"ו (ע"א), בזכות זה יעזור ה' שכל העקרות יוושעו וכל החולים יתרפאו". ולפי דרכנו למדנו, שלא ביקש המ"ז בזכות חיבורו מ"ז על שולחן ערוך או שאר עניני צדקותו, רק ביקש בזכות יגיעת התורה, והרי זאת היגיעה שייכת לכל אחד ואחד מאתנו ביתר שאת ועו.

ואמרו חז"ל (אדר"ג ג, ו) 'פעם אחת בצער ממאה פעמים שלא בצער'.

וכן ב'ספר הסידים' (אות קנ"ה) ומקבל שכר טוב מה שהאדם כופף את יצרו יותר ממאה מצות שאין יצרו מסיתו ותוקפו ודחקו עליה. כי הקב"ה יודע עד כמה קשה לבשר ודם להתגבר על יצרו.

באחת הנסיעות של הגר"א היה לילה אחד בעיר מערעץ, ועשו סולמות בבנין לראותו עוסק בתורה בלילה, והגאון התלונן שבעיר זו ישן עשר דקות יותר והיה כואב לו על זה, פלא

ואביא כאן מעשה נורא מהגר"א, יום ב' פ' ראה, כ' מנחם אב שנת העזרת תרצ"א לפ"ק, וכך סיפרו לי, הגאון רבנו אליהו מווילנא זצ"ל היה נאלץ לנסוע מווילנא מפני המחלוקת הגדולה שהיתה אז בווילנא, ולכן עזב הגאון רבנו אליהו את העיר ווילנא ונסע לעיר סערהייא, אשר היתה אז עיר חופשית תחת ממשלת דוכס אחד במדינת פולאנה, כי בעיר סערהייא היה מובטח הגאון זצ"ל כי ישב בשקט ובמנוחה, ושם לא תגיע לו חמת רודפיו.

ולחגיע מווילנא לעיר סערהייא היו צריכים לעבור דרך העיר מערעץ, וגם במערעץ היו צריכין ליקח רשיון משוטרי הגבול לעבור שם בגבול דרך נהר נייעמן לסערהייא. ויען כי מהעיר ווילנא עד העיר מערעץ היו צריכים לעשות נסיעה בדרך מקולקלת ורעה בערך חמש עשרה פרסאות, לכן חפץ הגאון מווילנא לנוח מעט במערעץ מפני טלטול הדרך הקשה, ועוד שהיה הגאון מווילנא צריך להתמחה במערעץ בכדי לקחת רשיון משוטרי הממשלה הרוסית אשר עמדו על הגבול שם בכדי שיוכל לנסוע משם ישר לסערהייא, ולכן לא היה יכול הגאון רבנו אליהו מווילנא זצ"ל להעלים שמו וליסוע בדרך הסתר כמו שהיה דרכו בקדש, ולכן קודם ביאת הגר"א זצ"ל לעיר מערעץ הודיעו נכבדי וילנא לבעלי הבתים הנכבדים מעיר מערעץ שישתדלו בעבור הגר"א אכסניא טובה, וגם ישתדלו בעבורו הרשיון משוטרי הממשלה במערעץ, בכדי שיוכל לנסוע מהר וישר לעיר סערהייא, ולכן כאשר בא האורח הנכבד הגאון מווילנא זצ"ל לעיר מערעץ, תיכף נתפשטה הידיעה הזאת בכל העיר, אכסניא בחרו בעד הגאון מווילנא בבית חומה בעל שתי קומות, אשר היה אז שייך לגביר המופלג סוחר נכבד ומפורסם ולתהילה גם בחו"ל, כי היה נוסע תמיד למסחרו במדינת אשכנז, מו"ה ר' ליב ב"ד זלמן, והאכסניא של הגר"א היתה על קומה שניה, מפני שהפצו שהגאון יוכל לישב במנוחה וללמוד ולכן בחרו באכסניא שיהיה על קומה שניה.

וכאשר נודע לכל אנשי מערעץ כי הגאון מווילנא הדומה למלאך ה' צבאות שוכן בעירם, נהיה רעש גדול בעיר וכל העיר כולה היתה כמרקחה, ומנער ועד זקן וקן מן ונשים לא ראו שינה כל אותו הלילה שהתאכסן הגאון מווילנא בעירם, וכולם מיכסו עצה מה לעשות איך לזכות בראיית פני הגאון הקדוש הזה ולידע ממנהגיו ותהלוכותיו בקודש, מה יעשה כל הלילה, ונמנו וגמרו להביא סולמות גדולים אשר יגיעו לחלונות מהקומה השניה, ולהביט ולראות דרך החלונות בהסתר מעשיו ומנהגיו של האיש הקדוש הזה, כי לכנוס פנימה באכסניא ולהביט פניו זאת לא הרהיבו עונו בנפשם לעשות, כי נפל פחד קדושת הגאון על כולם, גם יראו לכנוס פנימה באכסנייתו פן ישביתו המנוחה של הגאון הקדוש.

אך זאת לא יכלו להתאפק מבלי לטפס על הסולמות הגבוהים מחוץ לחומה ולראות דרך החלונות מעשיו של הגר"א זצ"ל, וכל מי שזכה באותו הלילה לעלות על הסולם הגבוה ולהביט בהסתר בחלונות מהאכסניא ולראות איך הגאון יושב ולומד בהדרת גאווה ובגודל קדושתו, היה אז בעיניו ובעיני כל אנשי מערעץ לאיש המאושר בעולם.

וסיפרו לי הזקנים ששמעו מאבותיהם הפלא הגדול שהיה אז באותו לילה, איך ששררו אז כל הלילה סדר ומשמר בכל המחנה הגדול מכל אנשי העיר אשר התאספו לראות ולידע דרכיו של הגאון מווילנא ז"ל. לא דחפו ולא דחקו איש את רעהו ולא נשמע קול צווחה וקול גערה והומיה בהם, ורק דממת קודש שלמה אז על כל הנאספים לראות בהדרת קדושתו של הגאון, ואמרו שזקנים שבדורות שעברו כי גודל קדושת צדקותיו ותורתו ויראתו הקדושה של הגאון פעלו אז והופיעו על כולם, וכולם הרגישו אז רגש קודש ונאדר מאין כמוהו, אשר כמה שנים אחר כך לא שכחו את הרגש הקדוש ונעלה הזה.

וכאשר העמידו הסולמות על החומה מחוץ לקומה השניה התנהגו אנשי מערעץ כך, מי שעלה בראשונה על הסולם במעלות העליונות היה מתמהמה מעט ורואה ומביט בתהלוכות של הגאון הקדוש, ואחר כך ירד ושוב עלה איש אחר וכה עשו כולם, ולא נתנו לאיש להתמהמה הרבה על הסולם ולהביט הרבה, כי כולם הפצו לראות באיש הקדוש הגאון מווילנא.

ופתאום לאחר חצות הלילה הזה, נתפשטה הבשורה המעציבה בכל העיר מערעץ, כי הגאון התעורר אז משנתו המועטת וכה אמר הגאון בקול זוועה וחרדה. כי בעיר מערעץ אחזתו שינה וישן יותר בלילה ההוא בערך עשרה מינוטין יותר כפי הרגל, ובוה חסר עשרה מינוטין לעבודת ה' יתברך, ועוד עשרה מינוטין שינה לגאון וקדוש כמוהו הוא הפסד היזק גדול בעבודת ה' בתורת ה' ובמצוותיו, על זה הצטער הגאון מאד ובלב נשבר ונדכה אמר אז הגאון בזה הלשון אין מערעץ שלאפט זיך.

והתיבף כאשר נודע לכל אנשי מערעץ צערו של הגאון מהשינה היתירה אשר חטפתו הצטערו כל אנשי העיר על אשר בעירם קרה הדבר הזה כי גאון וקדוש כהגאון חסר עשרה מינוטין מעבודת ה', ושינה לצדיקים רע להם ורע לעולם, והשמחה שהיתה לעיר מערעץ בקבלת פני הגאון נהפכה לתוגה. וסיפר לי אבי הרב הגאון ר' בייניש זצ"ל אשר שירת בקודש בעיר מערעץ שסיפרו להם אבותם, כי הגאון הקדוש מווילנא תיקן את החטא משנתו היתירה במערעץ, כי בשונו אחר כך בחזרה מסערהייה לוויילנא כאשר נשקטה המחלוקת בוויילנא, גם אז נסע דרך עיר מערעץ, ולן גם כן לינת לילה בבית האכסניא הראשונה בבית ר' ליב ב"ר זלמן, ובאותו הלילה ישן הגאון מווילנא בערך עשרה מינוטין פחות מכפי הרגלו למען לתקן את החטא מהשינה היתירה. וכאשר ראה הגאון כי ה' יתברך עזר לו שיוכל לתקן את השינה, ותיבף נודע גם זאת לכל אנשי עיר מערעץ ושמחו גם הם בשמחת הגאון מווילנא, זכותו תגן עלינו ועל כל ישראל אמן.

בני הגר"א כתבו על אביהם: קיבל על עצמו כל ימיו לא לישון יותר מב' שעות במעת לעת

בני הגר"א כתבו על אביהם: קיבל על עצמו כל ימיו לא לישון יותר מב' שעות במעת לעת, ומימיו לא ישן יותר מחצי שעה רצופה, ובאותה החצי שעה היו שפתותיו מרחשות הלכות ואגדות, ככלות החצי שעה התגבר כארי ויטול ידיו והתחיל ללמוד בקול רם ויישן עוד הפעם חצי שעה, וככה היתה שיעור שנתו ג' מחצית השעה בלילה ומחצית שעה ביום.

ממאס כל תענוגי העולם באכילה ושתייה ושינה, לא ישן בלילה בנשימה אחת יותר מחצי שעה, היה עטוף בסודות וכוונות התפילה רזין עילאין

בנו של הגר"א כותב: איך היה ממאס כל תענוגי העולם באכילה ושתייה ושינה, כי היה אוכל אף אם נפסד המאכל מלאכול, וכן השתייה, וגם לא בעת שהיה תאב, וכן השתייה והשינה, יותר מחמשים שנה שלא ישן בלילה בנשימה

אחת יותר מהצי שעה, ואף עת היו עמודי בריאותו רופפים לא הניח תלמודו הקדוש ותיכף התגבר כארי עמד באימה וביראה ורחץ ידיו וברך ברכות השחר בשמחה ובאהבה עזה אשר לא יסופר. ואחר כך עמד על רגליו מקודם הצות עד אור הבוקר יותר משמונה שעות ולמד גמרא ופוסקים בקול נעים ונורא, בקול חוצב לבת אש דת אשר כל שומע התרגשה נפשו ברגשי קודש, ואחר כך רחץ ידיו לתפילת השחר ועמד להתפלל מלה במלה בקול נעימות ונגינה עדינה. ומי שהיה שומע אותו מתפלל פעם אחת בחול או בשבת היה מעורר בלב בשומע רוח דעת ויראת ה' בשנה או שנתיים, אף מי שהיה לבו קשה כאבן היה נמס כדונג מאור כוונתו שהיה מכוון בכל מילה ומילה מסדר התפילות ומוציא כל הגה ונאום בצלצול נעים וברוח כביר.

אף כי רוחו הקדושה היה עמוף בסודות וכוונות התפילה רזין עילאין, בכל זאת שפתיו ברור מללו על פי חוקי הדקדוק וההגיון אשר ידו בכל משלה, ואחר כך קרא פרשה בתורה שנים מקרא ואחד תרגום, וכל מלה ומלה מהתורה היתה יוצאת כאור בהיר מפיו הקדוש והטהור ולה"ה.

ואחר כך אכל פת שחרית והיה ישן מעט, ושוב הקיץ משנתו כאילו המלך עומד נגדו ומקיץ אותו, והיה עומד בזריזות גדולה ובאימה ויראה, ותיכף ישב ללמוד כל היום עד מנחת ערב.

עמלו בתורה של מרן הגר"ח מבריסק זצוק"ל

בישיבת וואלוז'ין היה משעין לעתים מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל את מצחו על אחד מעמודי האבן הצוננים, כדי לצנן את ראשו הלוהט לאחר שעות ארוכות של ריכוז בנושא מסויים, רבי אריה ליב, בנו של מרן החפץ חיים זצוק"ל, בא פעם לבקרו, ומצא כל דלתות ביתו וחלונותיו פתוחים לרווחה, כששאל את הגר"ח לפשר הדבר, השיב לו, כי היה שקוע שעה ארוכה בסוגיא, והריכוז המאומץ גרם לו לעירפול החושים עד כי חש צורך להקיא, ולכן פתח את כל פתחי הבית.

בהזדמנות אחרת מצאו רבי אריה לייב כשרק חלק מגופו מבצבץ מתוך תנור החורף, היה זה בקיץ כשהתנור לא היה מוסק, כשקרא לו, יצא רבי חיים כשבגדיו וגופו שחורים מפיח, ואמר כי הרהר בסברא עמוקה ורצה להתרכז באופן מקסימלי ולצמצם את מחשבתו בענין במלוא העמקות ולכן נכנס לתנור.

והגר"י אברמסקי זצ"ל העיד, כי בימי מלחמת העולם הראשונה ראה את רבי חיים בבית הכנסת במינסק כשהוא עומד במשך שש שעות רצופות על רגליו וידיו מאחוריו, וכל כולו שקוע בעיונו, באותן השעות נכנסו לבית הכנסת ויצאו מאות אנשים ורבי חיים לא חש כלל בכך, לאחר שש שעות התעשת לפתע וזעק: מה זה תלוי עלי, כשהכוונה לשתי ידיו שהיו מאחוריו ולא הרגיש בהם.

פעם חש הגר"ח כאבים בכל גופו ואיש לא ידע את סיבת הדבר, אחד מתלמידיו מישיבת וואלוז'ין שהיה יוצא גרמניה המליץ לו לנסוע לפרופסור גדול בברלין, כשנכנסו אל הרופא המומחה שאל הוא את הגר"ח: מה יש לך רבנו, הגר"ח השיב על אתר: שאלה זו באתי לשאול אותך, לנוכח תשובה זו קם הרופא ויצא מיד מהחדר, אמר לו תלמידו כי הלה בוודאי נפגע משום שאינו רגיל שידברו אליו כמו אל תלמיד בן וואלוז'ין, לא זו הסיבה השיב הגר"ח, הרופא לא ציפה לתשובה כזו וכששמע את התגובה הבלתי צפויה החל להזיע, ומחשש חוש הפתמיות והאיסמניסות של רופא בן גרמניה יצא לרחוץ ידיו מן הזיעה, התלמיד הציץ דרך חור המנעול לחדר השני וראה שאבן השערתו של הגר"ח היתה מדויקת.

הרופא החל לבדוק את הגר"ח בכל גופו, ובכל מקום שאל אם כואב לו במקום הזה, מסקנת הבדיקה היתה שאבן הכאבים מצויים בכל גופו, לאחר שיחה קצרה על נוהגיו של הגר"ח מצא הרופא את ההסבר.

למחזור הדם יש תנועה קבועה, כשהאדם מתאמץ או מתרגש גורם הדבר לתאוצה במחזור הדם, בשעת החשיבה מתאמץ הרב מאוד והדבר מביא לשינוי בתנועת הדם, יחד עם זאת יושב הרב בתנועה מסוימת שחוסמת את הדם בעורקים מסוימים, הגר"ח היה יושב וחושב כששתי ידיו קפוצות, מניח אגרוף על גבי אגרוף, ולוחץ את מצחו עליהם בחזקה, דבר זה הוא הגורם לכאבים.

הרופא המליץ לו לשנות את תנוחת גופו בעת הריכוז, כדי שיסורו המיחושים שעליו וכן היה.

מוטב למות מלימוד תורה מלמות מביטול תורה

רבי שלמה הכהן, בעל החשק שלמה, היה מפורסם לגאון עצום, בקי בכל התורה כולה בהיותו בן שבע עשרה שנה, כבר ידע את כל הש"ס, המפרשים והפוסקים, רבנו החפ"ץ חיים אשר התיידד עמו בנעוריו, רגיל היה לספר על שקידתו העצומה של החשק שלמה אשר כל ימיו לא פסק פומיה מגירסא, אהבת התורה שלו, היה החפ"ץ חיים אומר מגיעה עד כדי מסירות נפש ממש. בימי בחרותו, בין שנותיו י"ג והי"ז חלה רבי שלמה במחלה אנושה והרופאים הזהירוהו שאסור לו ללמוד, כי לבו חלש ועצביו רופפים וכל התאמצות קלה מסכנת את נפשו, אם לא ישמע בקולם אמרו הרופאים ודאי ימות. ענה להם רבי שלמה: אם לא אלמד תורה, הרי אמות מחמת אי הלימוד, כי אינני יכול בלי תורה, מוטב לי איפוא למות מלימוד תורה, מאשר למות מביטול תורה, ואכן המשיך רבי שלמה בשקידתו ובלומודו ובחסדי ה' נרפא מאליו.

כשהיה החפ"ץ חיים מספר מאורע זה, היה מתרגש מאד והיה חוזר בהתלהבות על דברי רבי שלמה: מוטב למות מלימוד תורה מלמות מביטול תורה.

עיקר חשיבות הלימוד כשהוא בא בקושי ויגיעה ולפום צערא אנרא

כדברי הרה"ק החתם סופר ז"ע (שו"ת יו"ד רל"ד ד"ה ופר"מ) על המשנה (אבות ה, ה) שבבית המקדש היו "עומדים צופים ומשתחוים רווחים", ולכאורה הרי ביד ה' הכל יכול להרחיב את הנס שגם עמידתם תהיה ב'רווח', אך בדווקא אינו כך, בכדי שיקבלו עם ה' את שכרם משלם על הדוחק והעמל, כי (ברכות ו:): 'אנרא דכלה דוחקא'.

פעם קבל איזה בחור בפני החפ"ץ חיים ז"ע שעל אף יגיעתו אינו מוצא 'הצלחה' בלימודו, לא בהנאת הלימוד ולא בזיכרון. נענה החפ"ץ חיים ואמר לו, וכי מניין לך שעל האדם לבוא לידי 'שערי הצלחה' בלימודו, הלא בלימוד עיקר העיקרים הוא "יגיעה ועמל התורה"...

על ידי העמל והיגיעה בתורה ישאב האדם את כל הזוהמא מעצמו, לטהר ולקדש נפשו רוחו ונשמתו וכבר אמרו רבותינו על עניין העמל הא המצינו רבות בש"ס 'עמילן של טבחים' שהוא פת מתבואה שלא הביאה שליש ומניחין אותה על פי הקדירה והיא שואבת את הזוהמא (עי' פסחים מב:), כך על ידי העמל והיגיעה בתורה ישאב האדם את כל הזוהמא מעצמו, לטהר ולקדש נפשו רוחו ונשמתו.

"כָּל הַבָּא אֶל הָאֵהָל וְכָל אֲשֶׁר בָּאֵהָל יִטְמָא שְׁבַעַת יָמִים" (יט, יד)

פותרת טפח מביא את הטומאה

רמז נאה מובא בספר "תפוחי חיים" על טעמי המקרא, להג"ר חיים אלטר פאנעט זצ"ל, אב"ד רמת אביב:

על תיבת יטמא יש טעם טפחא, רמז להא דאיתא בגמרא (סוכה י"ח.) שפותרת טפח מביא את הטומאה, ושם בגמרא לא מצאו ראייה לזה, ואמרו הכי גמירי להו, ולפי הרמז בטפחא, אע"פ שאין ראייה לדבר, רמז לדבר יש.

אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, האדם צריך לחשוב שהוא מת בכמה שעות שהוא לומד תורה

כתב בספר חפ"ץ חיים על התורה פרשת חקת, זאת התורה אדם כי ימות באהל, ובחז"ל (ברכות ס"ג ב) אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליהם, ובאמת תמוה, הלא כבר נאמר וחי בהם ולא שימות בהם, ונבאר דברנו על פי משל, לסוחר גדול שהיו נוהרים אליו קונים, לא רק מעירו אלא גם מהעירות סמוכות, ולרגלי מסחרו היה טרוד כל היום והלילה, לא היה לו זמן אפילו ללכת לבית הכנסת להתפלל בציבור, עברו שנים ושער לבן נראה בזקנו, כוחותיו נתדלדלו, והתחיל להרגיש כי הוא כבר מתקרב אל התכלית וכי עליו יהיה לתת מחר דין וחשבון על מפעליו, החליט להכין צידה לדרך, ויעבור עליו מה, התחיל ללכת לבית הכנסת להתפלל בציבור, ואחר התפילה ללמוד שתי שעות בבית המדרש, לא השגית על הסוחרים והקונים, כי הכל הבל המה ולא יועילו.

בשובו למסחרו מבית הכנסת, אחרי שעשה שם שלש שעות, שאלתהו אשתו בתמהון, על מה אחר לבוא, הלא כל החנות מלאה סוחרים ואצים הם לדרך, ענה ואמר לה, כי היה טרוד והיה מוכרח להתעכב, ויהי ביום השני, וכבר עבר הבוקר ובעלה עוד לא שב מבית הכנסת, הלכה בעצמה לראות מה קרה לו שם, ומה נבהלה לראותו יושב ולומד, התחילה לצעוק עליו בקול, מה זה אתך, כלום יצאת מדעתך או משוגע הנך, החנות מלאה קונים, ואתה יושב

ולומר, לא איכפת לי ההפסד שאתה גורם לנו, אבל כלום אפשר לגרש קונים מהחנות, בעת שמכל העברים החנונים מתחרים אתנו.

ענה בעלה ואמר לה: שמעי נא רעיתי תמתי, מה היית עושה, לו בא מלאך המות ואמר לי, הגיע זמנך להפטר מן העולם, קום ולך, כלום יכולתי לאמר לו כי אין לי פנאי עתה כי החנות מלאה קונים, ואם כן תוכלי לחשוב, כי כעת הנני מת, ומה איכפת לך, אם בעוד שעתיים אקום לתחיה ואלך לחנות לעזור לך.

זהו כונת המאמר הנ"ל אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה, האדם צריך לחשוב שהוא מת, בכמה שעות שהוא לומד תורה, ועל זה אין תשובה, כי אין שעתו פנויה, ואם כה יחשוב, יוכל ללמוד ולקיים את התורה, הנותנת חיים ללומדיה ולעושיה.

הקב"ה מכיר כל איש ואיש וטבעו אם הוא זכרן או לא, וכן כל כיו"ב משאר קשיים ונסיונותיו, ואעפ"כ ציווה לכל ישראל שילמדו תורה, ויחזרו עליה, ומה איכפת לו לאדם... כל תיבה ותיבה שהוא לומד הוא מצוה בפני עצמה

וכתב הגה"ק החפ"ן חיים זי"ע (תורת הבית פרק י"ג) בענין לימוד התורה מצוי מאד אצל הלומדים שיראה שאינו מצליח כל כך בלימודו להיות בקי בש"ס, או שעצם העסק בתורה יקשה עליו ממילא יתירשל לגמרי מהלימוד, ובאמת אין נכון הדבר, וכמו שאחז"ל משל לשר אחד שציווה לאיש שימלא הכלי שלו מים, ועבור כל דלי יתן לו דינר זהב, והנה בשולי הכלי היה נקב, וניסה האיש למלאות, ונשפכו לו כל המים דרך הנקב על הארץ, על כן פסק מלמלאות, עבר שם חכם אחד ושאלו מדוע פסקת מלמלאות, השיב האיש, מה תועלת בפעולתי, הרי הכל נשפך על הארץ, אמר לו החכם, מה איכפת לך, הלא שכר זהובים אתה נוטל, גם השר מכיר את הכלים שלו אלא שהוא רוצה להנות אותך, כן הדבר הזה בק"ו פי אלף אלפים, הקב"ה מכיר כל איש ואיש וטבעו אם הוא זכרן או לא, וכן כל כיו"ב משאר קשיים ונסיונותיו, ואעפ"כ ציווה לכל ישראל שילמדו תורה, ויחזרו עליה, ומה איכפת לו לאדם... כל תיבה ותיבה שהוא לומד הוא מצוה בפני עצמה, חטוף ואכול עד כמה שידך מגעת, ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

אל יתיאש שכשרונותיו אינם עומדים לו

ואל יתיאש ב'תירוץ' שכשרונותיו אינם עומדים לו, כי בשפיכת לבו אל ה' יפתח לבי בתורתך... יפתח ה' את סגור לבו, ויפתחו בפניו שערי חכמה. נוראות כתב בהקדמה לספר ה'רקאנטי', וז"ל. וקבלתי ממורי רבי יעקב רקאנטי שהיה מיוצאי חלציו של רבי מנחם רקאנטי, שיש לו בקבלה מאבותיו שזה הגאון היה אוהב התורה, אבל היה גם השכל, והרבה בתעניות ותפלה שמן השמים ירחיבו שכלו ולבו ויוכל להבין התורה. פעם אחד בהיותו מתפלל בתענית בבית הכנסת וירדם, והנה איש ובידו כלי מים, והקיפו ויאמר לו שתה, וישת ולא השלים לשתות כל המים ותיכף הלך האיש מלפניו. והוא הלך למדרש כמנהגו ומצא שכלו כהיר ונבר, כי נהפך לאיש אחר, ואז חיבר פירוש התורה וספר טעמי המצוות... עכ"ל. הבט וראה עד היכן הדברים מגיעים, שנתעלה למעלות רמות עד מאד בזכות תפילותיו ותחנוניו שיפתח ה' לבו בתורה.

אמר רבי יוחנן, אל ימנע אדם עצמו מדברי תורה אפילו בשעת מיתה

ביומו האחרון של רבי זלמלע מווילנא, השכימו כולם לבקרו לאחר ששמעו כי תש כוחו עד מאד, בבואם לביתו מצאווה שוכב על מטתו, מתהפך בחוליו אשר ימות בו, וספר תהלים מונח לפניו והוא קורא בקול נעים, בקשוהו הנוכחים כי לא יתאמץ בקריאה כי תש כוחו עתה, השיב להם רבי זלמלע: חלילה לי, הלא תלמוד ערוך הוא על המקרא "זאת התורה אדם כי ימות באהל", אמר רבי יוחנן: אל ימנע אדם עצמו מדברי תורה אפילו בשעת מיתה, מי יודע אם לא לעת כזאת הנעתי.

וכל העומדים סביבותיו במסתרים בכתה נפשם, בראותם פאר ראשם נופל, ויען הצדיק ויאמר: אמרו חז"ל: היוזר בשלשה דברים, אל תרבה בישיבה, שישובה קשה לתחתונות, ואל תרבה בעמידה, שעמידה קשה ללב, ואל תרבה בהליכה, שהליכה קשה לעיניים, אלא שליש בישיבה, שליש בעמידה, שליש בהליכה.

ככלותו לדבר כדברים האלה, התחזק וישב על המטה, אחר כך עמד וביקש מקל לסמוך עליו וללכת ארבע אמות, כדי לקיים עצת חז"ל. הושיטו לו מקל, ולא רצה לקחתו שלא מדעת בעלים, אחר כך בא בעל המקל ונתן לו רשות להשתמש בו, לאחר שהלך ד' אמות נשען על המקל, התיישב על המטה, ויאסוף את רגליו ויגוע וימות.

שבועות מספר לפני פטירתו של רבנו הגר"א, בסוף שנת תקנ"ז, נפל למשכב ממנו לא קם, בני משפחתו ותלמידיו הפצירו בו וביקשו את הסכמתו להזמין אליו רופא מומחה, רבנו הגר"א לא נטה לכך, אולם לא יכול היה לראות בצרת נפש המעתירים, ונענה להם, הרופא המפורסם בימים ההם, רבי יעקב ליפשיץ, הוזמן אליו לטפל בבדיקתו הרפואית.

לאחר הבדיקה, הקיפוהו בני הבית והתענינו במצבו של רבנו הגר"א, היכן הוא אוחז, שאלו, בהתכוונם למצבו הרפואי, והרופא השיב הוא אוחז במסכת כלים שכן בשעה שהטה אזנו אל לבו של החולה, האזין לקולו החלוש כשהוא חוזר על מסכת כלים, ועד שעותיו האחרונות, לא פסק פומיה מגירסא.

המהר"ם שיק מחייב את בעלי הכשרונות החלשים

וכך כתב הגה"ק מהרי"ץ דושינסקי זי"ע (בהקדמה, לספרו עוד יוסף חי, חלק גדולת משה אות ב) ומביא שם, שמעתי מאחי מורי הגאון הכ"מ פעם בפתחה לפני השיעור, שמרן המהר"ם שיק ז"ל פתח פעם את השיעור לפני תלמידיו, ובה אמר, איתא בגמ' (יומא לה:), ר"א בן חרסום מחייב עשירים, הלל מחייב עניים, והיינו כי כשיבוא העשיר בטענה מרוב עשירותי ועסקי הרבים שהעניק לי הבורא יתב"ש לא היה לי פנאי לעסוק בתורה – לזה יסתור ראב"ח טענתו, כי אף הוא היה עשיר גדול ועסק בתורה. לאידך העניים שיטענו, לרוב עניותנו הוצרכנו לעמול על המחיה והכלכלה ולא נשאר בידנו אפילו שעה אחת לעסוק בתורה – לזה יאמרו, הנה, לא היה עני בישראל כהלל, ואעפ"כ עסק בתורה יומם ולילה... הוסיף המהר"ם שיק, הנה, אני אחייב את בעלי הכשרונות החלשים. והעיד על עצמו, שבתחילת דרכו לא היה סיפק בידו לתפוס את לימודו אא"כ למד את הענין הרבה פעמים, ובראשית דרכו אף הוצרך לחזור ארבעים פעמים על כל דבר, ובכל פעם ופעם בכה לפני בורא עולם, ואמר, לא מציינו בתורה שמי שהוא קשי הבנה אינו צריך ללמוד, לכן אבקש ממך אב הרחמן, אנא, תן לי בינה והשכל בתורתך הקדושה. ואחר כל בכיה ובכיה הרגיש בעצמו כי הוא מתחיל להבין את דברי הלימוד. וכן היה מדי יום ביומו זמן ארוך. ועתה אומרים עלי שאני יכול ללמוד, אף שאני איני יודע זאת, כי אנכי ידעתי שעדיין לא הגעתי לקרסולי רבותינו הקדושים, אבל כל אחד ואחד צריך ללמוד בהתמדה גדולה, והבא לטהר מסייעין אותו מן השמים. וא"כ אני יכול לחייב את אלו שיענו בדין של מעלה שלא למדו כי ראשם כל עמם. ומוסיף שם, וז"ל. לזה אבקשכם, לא תאמרו כן, אלא התפללו למי שהחכמה שלו, שיתן לכם בכל יום ויום דעה בינה והשכל כדי להבין את שיעור של היום הזה, ואח"כ תתחילו לחזור וללמוד, עד שיהיה השיעור רגיל על פיכם. ואם תעשו כן ה' הגדול יעזור לכם ותוכלו לקיים את מצות ה' ובתורתו תהנו יומם ולילה, ע"כ דבריו הקדושים של מרן המהר"ם שיק זי"ע, עכ"ל.

העולם הזה כפרוזדור לפני העולם הבא

ופירשו חז"ל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, ומהי תיבת באהל, כי היודע ומכיר כי כל מציאותו בעולם הזה ארעית היא, וכי העולם הזה כפרוזדור לפני העולם הבא והוא כאורח נטה ללון בו שינת עראי, ולכן ממית הוא לעסוק בתורה כל עוד נשמת חיים באפיו, להרבות לקנות לעצמו נכסי נצח לקראת כניסתו לטרכלין, בו ודאי תתקיים התורה לעד.

"וְכָל פְּלִי פִתּוּחַ אֶשֶׁר אֵין עָמִיד פְּתִיל עֲלָיו טָמֵא הוּא" (יב, טו)

לכל הכלים הפתוחים האלו צריך שישים להם מחסום וכיסוי שלא ידבר או אפילו ירהר בדברים שאינם לרצונו

נראה שרמז לנו הפסוק בכאן לכל דבר פתוח, שאם אין לאדם שליטה על פיו או על מחשבותיו, ופתוחים הם לכל משב רוח, שאינו יכול לסגור בעדם, טמא הוא כי לכל הכלים הפתוחים האלו צריך שישים להם מחסום וכיסוי שלא ידבר או אפילו ירהר בדברים שאינם לרצונו.

וכן מצאתי בחידושי הגר"ש סופר זצ"ל, שזהו יסוד חובת כיסוי הראש שלא יהיו מחשבות האדם הפקר, ולא יבלבלוהו רעיוניו, כי על ידי שמכסה ראשו מורה כי הפן הוא להגביל מחשבותיו ולאסור את דמיונו, ובאמת שזהו ראשית דרך המינים, שהסירו מעליהם כיסוי הראש, לפרוץ גדרות עולם אשר גדרו ראשונים, והורו בזה ששכלם ומחשבתם לחפשי יצאו, ואינם משועבדים לדעת תורה וחז"ל, ומוזה נתפשט בנימוסיהם המנהג לדרוש שלום בהסרת הכובע מעל הראש. ולדינא אסור לומר שלום בגילוי הראש, שהוא אחד משמותיו של הקב"ה, ולכן תקנו חז"ל לומר שלום, באימה וביראה וכסוי הראש כדין. פסוק זה בא ללמדנו שישמור האדם את עצמו שלא יוציא מפיו שום שיחה בטילה, וכ"ש ח"ו

נבלות הפה, וזהו שכתוב וכל כלי פתוח שזה פה האדם כלי הדיבור שנתן לו הבורא יתר על בעלי החיים, אשר אין צמיד פתיל עליו. שלא שומר פיו לחסום, ומוציא מפיו מה שרוצה לדבר מבלי לחשוב מה ידבר, "ממא הוא" זה האיש. וצריך להתרחק ממנו, כי מכיון שלא מתבונן מה שצריך לדבר, בודאי יכשל בלשונו" וכעס ומוציא שם רע ועוד הרבה, וזהו שכתוב במשנה מסכת (תמיד פ"א) מצאו נעול בידוע שיש שם אדם, ר"ל אם תראה אדם שפיו נעול וסגור ואינו מוציא מפיו דברים במלים בידוע שיש שם אדם, וזהו האדם שבתר בו השי"ת לחלקו, ואם ח"ו מצאו פתוח בידוע שאין שם אדם, מכיון שפיו פתוח כרצונו בהפקרות לפטפט בשיחות העולם זה אינו אדם וצריך להתרחק ממנו ולא להתחבר עמו, וכמה החמירו רז"ל בעונש שיחה בטילה עד שאמרו כאילו הוא מוציא ז"ל רח"ל (ראשית חמה), ועוד אמרו (במסכת מגילה דף י"ח.) מילא בסלע משתוקא בתרין, וזהו, "סמא דכולא משתוקא", ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה, וכן צוה הרמב"ן ז"ל לבנו וחשוב הדיבור קודם שתוציאנו מפיו.

ידועים דברי הגר"א – על כל רגע שאדם חוסם פיו מלדבר שלא לצורך והכרח, זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכול לשער

ורבנו אליהו הכהן ז"ל בספרו שבט מוסר (פ' ט"ז) כתב לפני שתוציא הדיבור מפיו תבלע אותו שבע פעמים, ואח"כ תבחון אם ראוי לדבר ואם לאו, וכן ארז"ל (ברכות ד.) למד לשונך לאמר איני יודע, ושלמה מלכנו אמר (במשלי י"ג) גם אויל מחריש חכם יחשב, ובקהלת אמר על בן יהיו דבריך מעטים, ואמר דהע"ה שומר פיו ולשונו שומר מצות נפשו, והגר"א ז"ל באגרת ששלח לבנו האריך מאד בעונש הדיבור, ועל מרע"ה שכתוב ערל שפתים ותרגומו יקיר ממלל, שהיה יקר וקשה על מרע"ה להוציא שום דיבור מפיו מהשראת ופחד השכינה שהיה עליו, וכן זהו שכתוב על ר' שמעון בן יוחאי זיע"א, פתח ר' שמעון ואמר, כי תמיד היה פיו סגור לא לדבר שום שיחה מפחד ומורא השכינה כי אם דברי תורה, וידועים דברי הגר"א – על כל רגע שאדם חוסם פיו מלדבר שלא לצורך והכרח, זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכול לשער, וכל פטופטיא אסירין, חוץ מד"ת שמצוה להרבות בדברי תורה ביראת שמים, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה, וארז"ל על הפסוק ומדבר מתנה, אם אדם רוצה שיחיה לו חשק ואהבת תורה, יחשוב עצמו שהוא במדבר שאין שם בני אדם שידבר עמהם, ויזהר מדיבורים יתרים שלא לצורך פרנסתו וחיותו, ועי"ז תינתן לו התורה במתנה, ויהיה לו חשק ללמוד, ויבין ויזכה לכתר תורה, ופירש רבנו ישראל בעש"ט ז"ל, כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו, כלומר אם אדם רואה ח"ו חילול שבת או איזה דבר שלא צריך לראות בחוץ, הכל בא מנגעי עצמו, כי אם הוא היה נקי מזה החטא לגמרי, לא היה מזדמן לו לראות זה, ולכן תלוי הכל בשמירת העינים והפה, ובה יוכל לשמור ברית קודש שהוא העיקר ויסוד הכל.

כאשר ראה הלוייתן את יונה הנביא מתוך מעי הדג, שלא פגם באות ברית קודש, ברח הלוייתן וחזר לאחור מהלך שני ימים

וידוע שיונה בן אמיתי בלע אותו הדג, והגיע זמנו של אותו הדג שיאכל אותו לוייתן. אך כאשר ראה הלוייתן את יונה הנביא מתוך מעי הדג, שלא פגם באות ברית קודש, ברח הלוייתן וחזר לאחור מהלך שני ימים. וזהו עיקר הנשמה שישמור עצמו שיהיו מחשבותיו קדושות וטהורות, וינצל מחיבוט הקבר, ואמרו שהיה בצפת בחור צעיר בשנים, וכשחזר מבית החיים היו מלובנים כל שערותיו, וגילה הדבר ביום מותו, שפעם היה באיזה לוויה, ואחר שקברו המלומים את המת והלכו, הוא נשאר שם וראה איך שבאו מלאכים ושרביט של אש בידם והעמיקו הקבר כקומת המת והיו מכים וחובטים מכות שהיו משברים גופו לשברי שברים והוא ראה בעיניו, ומרוב הפחד נתלבנו שערותיו, והכל הוא בעבור המותרות והבלי העולם, ואם התיש גופו ומיעט בתאות הגוף אשריו וינצל מחיבוט הקבר.

"וְלִקְחוּ לְטָמֵא מֵעֵפֶר שְׂרֵפֶת הַחֲטָאת וְנָתַן עָלָיו מִיַּם חַיִּים אֶל פְּלִי" (יט, י"ז)

בהתלהבות בעבודת ה' אפשר להשיג הכל, אבל במצב של קיפאון וקור שום דבר לא ישיגו

רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל היה רגיל לומר, עם ישראל נמשלו למים, מטבעם של מים שיכולים להתפשט ולשטוף שטחים עצומים, להפרות מדבריות, להסיע הרים, ליישר הדורים ולהבקיע דרך, אע"פ שיש מעצורים ומפריעים גדולים. במה דברים אמורים אם הם במצב של נזילה. אולם – כשהם קפואים אין להם כל כח. אף ישראל כך: בהתלהבות בעבודת ה' אפשר להשיג הכל, אבל במצב של קיפאון וקור שום דבר לא ישיגו.

"וְכָל אֲשֶׁר יִגַע בּוֹ הַטָּמֵא" (יט, כב)

זוהמת הנח' נתעורר במעשה העגל

וכל אשר יגע בו הטמא ר"ת ואיב"ה זו זוהמת הנחש כי איב"ה גי' כ"ד זיני דמסאבותא ששם הנחש בחוה ר"ל וכנגד יש כ"ד קשומי כלה. ואיב"ה אשית נתעורר במעשה העגל.

"וְתָמַת שְׁם מְרִים" (כ, א)

מרים מתה נמי בנשיקה, ומפני מה לא נאמר בה על פי ה', שננאי הדבר לומר

תנו רבנן, ששה לא שלט בהן מלאך המות, אלא מתו בנשיקה על פי שכינה, ואלו הן אברהם יצחק יעקב משה אהרן ומרים, אברהם יצחק יעקב דכתיב בהו בכל מכל כל – לא חסרו שום כבוד, ומצינו כבוד זה במשה ואהרן שנאמר בהם על פי ה', ואם אלו מתו על ידי מלאך נמצא שחסרו כבוד, משה אהרן ומרים דכתיב בהו על פי ה', והא מרים לא כתיב בה על פי ה', אמר ר"א מרים מתה נמי בנשיקה דאתיא שם שם ממשה, ומפני מה לא נאמר בה על פי ה', שננאי הדבר לומר.

לא מתה שום אשה במדבר אלא אך ורק מרים

ותמת שם מרים, זו מתה בלבד מכל הנשים שיצאו ממצרים, שלא מתה אשה במדבר, שנאמר (יהושע ה' ד') כל העם היוצא ממצרים הזכרים כל אנשי המלחמה מתו, ולא הנקבות, וזו למה מתה, מפני הבאר שנתנה בשבילה, שלא היה אפשר לה שתהא קיימת, והבאר שנתנה בזכותה מסתלקת, דבר אחר, מפני שהיא שוה למשה ולא אהרן בגדולה, ששלשתן היו פרנסים טובים לישראל, שאינו בדין שישתלקו ומרים קיימת לכך קדמה תחילה ומתה.

מנהג לשפוך כל המים שאובין שבשכונת המת דכתיב ותמת שם מרים" ותיכף "ולא היה מים לעדה"

הנה בשו"ע (יו"ד שלט, ה) מצינו, מנהג לשפוך כל המים שאובין שבשכונת המת, וה"באר היטב" הביא טעם בשם התשב"ץ דמלאך המות משפשף סבינו במים אלו, וב"באר הגולה" שם הביא רמז לזה מקרא דהכא, דכתיב ותמת שם מרים" ותיכף "ולא היה מים לעדה", ומבואר דכולם שפכו מימיהם, ע"ש.

והנה רש"י כתב דמתה במיתת נשיקה, ולפ"ו מה ראייה ממרים דהא במיתת נשיקה ליתא למלאך המוות ולא שייך הטעם דמדיח סבינו שם?

ותירץ בעל ה"הפלאה" בספרו "פנים יפות" על פי מה שהמשיך רש"י וכתב, ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' (דהא מתה בנשיקה וכדכתיב אצל אהרן) שאינו דרך כבוד של מעלה, ע"כ. ואפשר דמפני שאינו כבוד גם לא פרסמו זאת משה ואהרן שמתה בנשיקה, וכיון שכל ישראל סברו שמתה כדרך כל הארץ לכך שפכו המים ושפיר מייתי ראייה מהכא.

"קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע וגו'" (כ, ה)

אם היה משה מדבר עם הסלע לא היתה שכחה בעולם, ומשה היה משיח, ולא היה חרבן ביהמ"ק, והמשכן היה ביהמ"ק בית עולמים. ומשה ואהרן היו עולים לארץ ישראל ולא היו ארבע גלויות

הקשה הרב "כלי יקר" למה לא אמר מטך, אלא את המטה ה"א מורה באצבע. ר"ל אותו מטה של אהרן שהנחת למשמרת לפני העדות, ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים בלא מים, ולא היתה בו לחלוחית, ונעשה בו קידוש השם פעם אחת, תעשה בו עוד הפעם קידוש השם כדי שיראו הקהל וישמעו, סלע שאין לו תחיה ודין גיהנם, ואין לו אכילה ושתיה, מאוין ומקשיב לקול ה' ולקול נביא, ק"ו אנחנו שקבלנו עשרת הדברות ותורה, ויש לנו שכר ועונש ותחיה ועוה"ב ודין גיהנם עאכ"ו שנקבל על עצמנו אהדותו יתברך שמו. ומשה שבא לכלל כעס שאמר שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים, בא לכלל טעות ושכחה, והכה בסלע פעם ראשונה והוציא טיפין טיפין דם ונהפך לשלג שהוא קפוא, וזה הרמז אם יהיו המאכלים כשנים כשלג ילבינו לשון רבים דהיינו משה ואהרן, אל תאמר כשנ"ם בקמ"ץ וחיר"ק אלא כשנים בשו"א ופת"ח, וכנגד שתי טיפין שהוציא הסלע והביאו שכחה לעולם, שלא היתה שכחה בעולם, וזהו לענ"ד של"ג גימט' שכח"ה. ומשה חשב בדעתו אם רוצה לדבר עם הסלע למה לו המטה, ומפני זה בא לכלל טעות והכה את הסלע וגם אמר שמעו נא המורים, והקב"ה אמר על אשר לא קדשתם אותי, במקום קידוש ה' נעשה חילול השם, שאמרו הקהל בהכאה נתן הסלע מים, ועל זה אמר שלמה כמה עתים עת לדבר עת לחשות. ואם היה משה מדבר עם הסלע לא היתה שכחה בעולם, ומשה היה משיח, ולא היה חרבן ביהמ"ק והמשכן היה ביהמ"ק בית עולמים. ומשה ואהרן היו עולים

לארץ ישראל ולא היו ארבע גלויות. וכולם בסיבת השכחה, וזהו הרמז המ"ה מ"י מריב"ה גימט' שכח"ה כ"ד, ר"ל נמצא כ"ד שעות יומם ולילה כנשבר כ"ד על המבוע, וכ"ד ספרים שלומדים ומשניות וגמרא ופוסקים יש מריבה (ר"ל מחלוקת) בין חכמים זה מטמא וזה מטהר זה מכשיר וזה פוסל, וז"ש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל, וכתוב יען לא האמנתם בי להקדישני וגו', וז"ש קח את המטה דהיינו מטה אהרן שהוציא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים, שיהיה משה משיח באותו הדור תכף ובמהרה ולא נעשה. דפח"ה.

קח את המטה, זה המטה שהיה ביד יעקב אבינו שנאמר כי במקלי עברתי, והוא המטה שהיה ביד יהודה, והוא היה ביד משה וביד אהרן, והוא היה ביד דוד, וכן עתיד אותו המטה לימסר למלך המשיח

זה שאמר הכתוב מטה עונך ישלח ה' מציון זה המטה שהיה ביד יעקב אבינו שנאמר כי במקלי עברתי, והוא המטה שהיה ביד יהודה שנאמר חותמך ופתילך ומטך אשר בידך, והוא היה ביד משה שנאמר ואת המטה הזה תקח בידך, הוא היה ביד אהרן שנאמר וישלך אהרן את מטהו, והוא היה ביד דוד שנאמר ויקח מקלו בידו, והוא היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש, וכן עתיד אותו המטה לימסר למלך המשיח, וכן עתיד לרדות בו את אומות העולם לכך נאמר "מטה עונך ישלח ה' מציון".

דבר אחר קח את המטה זה שאמר הכתוב "אולת קשורה בלב נער" אלו ישראל שנאמר "כי נער ישראל ואוהבהו" שהיו מכעיסין בכל שעה לפני הקדוש ברוך הוא, ומי מרחיק אותה מהם "שבט מוסר ירחיקנה ממנו", לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא למשה מרדות הן צריכין, כשם שהנער הזה סורח והסופר הזה מכה אותו ומביאו לידי חיים לכך נאמר קח את המטה. (ילקוט שמעוני)

"וְדַבַּרְתֶּם אֶל הַסֵּלַע לְעִינֵיהֶם וְנָתַן מִימֵיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִיַּם מִן הַסֵּלַע" (כ, ה)

תשביעו את הסלע בשם הגדול המפורש

בתרגום המיוחס ליונתן תרגם ושניכם תשביעו את הסלע בשם הגדול המפורש כשהם רואים, ויתן מים. ואם יסרב להוציא מימיו תכהו אתה במטה שבידך ותוציא מים מן הסלע ותשקה את העדה ובעירם.

בתוך הסלע היה שמן, מים, דבש, אש

ורז"ל אמרו בילקוט שנכנס לתוך הסלע שמן מים דבש אש, ור"ת ארבעה דברים אלו גימט' שמה אותיות משה, כמספר מים מן הסלע, גם אם תחשוב מים מן הסלע והשקית בני עיר מים שמן דבש אש.

הסלע הזה הוא הצור שבחורב, והוא בארה של מרים

כתב רבנו בחיי: ודברתם אל הסלע לעיניהם, הסלע הזה הוא הצור שבחורב, והוא בארה של מרים על דעת רז"ל (תענית ט"ו), ומצינו לו בתורה ארבעה שמות עין משפט, וצור, וסלע, ובאר. עין משפט, הוא שכתוב בלך לך (בראשית יד') וישבו ויבואו אל עין משפט היא קדש, ונקרא כן על שם שבו נדון משה, צור שנאמר (שמות י"ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ונקרא צור על שם השכינה שנגלית שם, וכאן בקדש שלא נגלית נקרא סלע, שנאמר ודברתם אל הסלע באר, שנאמר (במדבר כא' ט"ז) היא הבאר אשר אמר ה' למשה, לפי שנסתלק במיתת מרים חזר עתה בזכות משה, ועל כן הזכירו בה"א הידיעה, שנאמר ודברתם אל הסלע.

ודע כי רבו הדעות בפרשה הזאת ונחלקו המפרשים ז"ל בחטאו של משה מה היה, דעת רש"י ז"ל כי משה רבנו ע"ה לא נצטוו בהכאה רק שידבר אל הסלע שיוציא מים בשמו של הקב"ה, שנאמר ודברתם אל הסלע, ומה שצוה עליו לקחת המטה לא בשביל הכאה, שהרי מצינו כל האותות שהיה משה עושה מטה האלהים בידו, כענין שכתוב (שמות ד') ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, אבל החטא היה במלת ויך, שהכה הסלע ולא דברו כמו שנצטוו ודברתם אל הסלע, ועל כן חל העונש בשניהם כי שניהם הסכימו בהכאה ולא דברו, ובוה היו מחלישין כח השם, שהיה ראוי הסלע להמציא מים במצותו של הקב"ה בדבור בלבד, ואלו נעשה כן היה השם מתקדש שהיו אומרים ומה סלע זה שאינו יודע ואינו שומע מקיים דברי השם, ק"ו אנו, אבל כשנעשה על ידי הכאה היה פתחון פה אצל מחוסרי אמנה לומר שהיה ענין נעשה בדרך חכמה ותחבולה ולא על דרך נס, ועל זה אמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, כי עם הדיבור בלבד היו מקדשים שם שמים.

"וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת הַסֵּלַע" (כ, יא)

מהכאה זו נמשכה המחלוקת בין חכמי ישראל

כתב מגלה עמוקות כי מהכאה זו נמשכה המחלוקת בין חכמי ישראל, רמז לדבר סלע המחלוקת וכתוב (ירמיה כ"ג כ"ט) הלא כה דברי כאש וכפטיש יפוצץ סלע, כפטיש שמחלק האבן לכמה חלקים כך רבו הטעמים והמחלוקות בישראל, וזה היה מסיבת הכאת משה במטה לסלע. ורמז פט"ו ש 993 בנימטריא מטה משה, ומשם נמשך מחלוקת להלל ושמאי, הלל מצד ימין משה, ושמאי מצד שמאל משה.

"וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעַמִּים" (כ, יא)

המטה מצד אחד היה מייבש את המים, ומצד אחד מוציא מים, והיה מעץ הדעת טוב ורע, ובתחלה הוציא דם ואח"כ הוציא מים

דבר פלא מובא ב"לקוט ראובני":

על צד אחד של המטה היה שם קדוש המייבש את המים ועל הצד השני היה שם קדוש המביא מים, ומשה היה פועה ויך הסלע תחילה על צד המייבש ולכן לא הוציא מים עד פעם שנית.

מטה משה היה מעץ הדעת טוב ורע – מטטרו"ן וסמאל"ל, ושותפות היה לסמאל וזה גרם שהכה משה את הסלע ועבר על מצות הקב"ה, וכשחזר בתשובה ניתן לו מטה מעץ החיים, ומה שגרם למשה להיות מ"ט לפני סמאל היה מכיון שלא נמסר למשה רק מטי שערי בינה ואילו לא היה נחסר לו מן נ' שערי בינה לא היה חוטא בסלע.

ועוד ערב רב הם וזהמא של נחש שהטיל נחש בחוה ובשבילם עבר משה על גזירת הקב"ה שהכה את הסלע.

ובמדרש רבה (שמות ג, יג) כתוב "הכה צור ויוזבו מים" אין ויוזבו אלא לשון דם שנאמר "ואשה כי יזוב זוב דמה" ולכך הכה הסלע פעמיים שבתחילה הוציא דם ולבסוף מים.

"וַיִּרְם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ" (כ, יא)

בהרמת יד להכות במטה את הסלע הרגיש משה שהוא נושא משא כבד

שמעתי בשם הגאון רבי יוסף נתנזון זצ"ל שהרמת ידו של משה היתה קשה עליו, כי כל אבריו של משה נתקדשו לעבודת ה', והיו ידיו כבודות עליו לעשות פעולה נגד רצון השי"ת, ולכן בהרמת יד להכות במטה את הסלע הרגיש משה שהוא נושא משא כבד, לזה נאמר וירם משה את ידו, ונראה לבאר בזה מה שהווקק משה להכות בסלע פעמים, כי בפעם אחת לא הוציא הסלע מים, מפני חולשתו של משה בהכאתו, כי כבד היה ממנו, כי היה נגד רצונו יתברך, לפיכך הכה פעם שניה.

בהכאה ראשונה הוציא את האותיות הראשונות של מילוי המילה סלע כזה: **ס מ ד ל מ ד ע י ן** ובהכאה השניה הוציא את האותיות האחרונות של המילה סלע, ונשארו האותיות האמצעיות שהם **מים**

והנה, כיון שישראל באו בטענה חזקה לשם שמים שיהיה להם מים, הרי שהורה ה' יתברך למשה לפעול בדיבור בלבד, שידבר אל הסלע בלא להכות בסלע, כדי להודיע לישראל איך המדרגה היותר פחותה שבמדרגות שהיא הדומם, יוציא את שפעו הטמון בתוכו ע"י דיבור הצדיק.

והנה בתוך הסלע טמון מים, כידוע שבכל דבר בעולם מדצח"ם דומם, צומח, חי, מדבר יש בו ארמ"ע, אש, רוח, מים עפר, ואם כן כאן בסלע היה בו מים, וכך משה רבנו הוציא ממנו מים, בהכאה ראשונה הוציא את האותיות הראשונות של מילוי המילה סלע כזה: **ס מ ד ל מ ד ע י ן** ובהכאה השניה הוציא את האותיות האחרונות של המילה סלע, ונשארו האותיות האמצעיות שהם מים.

ומובא במדרש ילמדנו (תנחומא הוקת) היו משה ואהרן יושבים וכוכים בפנים בתוך האהל על מרים, וישראל בוכים בחוץ שאין להם מים לשתות. ולא ידע בהם משה שהם צמאים ושהפסיקה נביעת הבאר בגלל מותה של מרים עד ששעות. נכנסו אצלו ואמרו לו: עד מתי אתה בוכה, אמר להם: ולא אבכה על אחותי שמתה, אמרו לו: עד שאתה בוכה על נפש אחת, בכה עלינו שאין לנו מים לשתות. מיד עמד ויצא עמהן וראה הבאר יבשה והם מריבים עמו. אמר להם: לא כך אמרתי לכם 'לא אוכל לבדי שאת אתכם'. מיד כעס הדבור על משה ואהרן ואמר להם: בני מתים בצמא ואתם יושבים ומתאבלים על זקנה זאת, קח את המטה.

"וידבר ה' אל משה לאמר קח את המטה" אמר לו: משה למה אתה ממתין בדבר. "קח את המטה והקהל את העדה", עשה במעמד כל העדה, "לעיניהם" שלא יאמרו, היו שם מים מבתחילה, וכדי שידעו ששכינה ביניהם.

עמדו כולם על סלע אחד. ואמרו לו: רצוננו שתוציא לנו מים מן הסלע הזה

"ודברתם אל הסלע לעיניהם" ממקום שיאמרו לכם, משם הוציאו להם. מה עשו ישראל, אמרו: משה רועה ומכיר המעינות שבמדבר ויודע איזו אבן יש בה מים. ואיזו אין בה והולך ומעמידנו על העין ואומר הוצאתי לכם מים. מה עשו, לקח כל שבט ושבט אבן בידו ואמרו לו מזו האבן הוצא מים. ויש אומרים עמדו כולם על סלע אחד. ואמרו לו: רצוננו שתוציא לנו מן הסלע הזה, אמר משה בלבו, אוי לי שמא לא יוציא זה הסלע מים ונמצאתי מתבייש בפניהם מה עשה תפס המקל בידו וכו'. וי"א שאם היה מדבר אל הסלע היה קטרוג על עם ישראל שהסלע שומע למשה רבנו ועם ישראל לא שומע.

והנה מזה נבין, "המטה" עם הכולל גימטריא ששים בסוד הכתוב: 'ששים המה מלכות'. "המה מי מריבה" מחלוקת ומריבה בששים המסכתות. והיה רצונו של הקב"ה שעי"י שידבר משה אל הסלע יגלה להם כל תורה שבע"פ הרמוזה בתורה שבכתב בדרך הפרד"ס כמו שמסר אח"כ ליהושע כמ"ש: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע". לכן אמר לו הקב"ה: "והשקית את העדה ואת בעירם". אבל בסוף אחרי שהכה בסלע במטהו פעמים כתיב: "ותשת העדה ובעירם" שתו ללא עזרה ("והשקית") וכן לא זכו ל"את העדה ואת בעירם", אותיות עירבם, שהם הגדולים בעלי השכל מן הערב רב, היה מתקיים אז כמו שיהיה לעת"ל, כשיעביר השם את רוח הטומאה מן הארץ "ומלאה הארץ דעה את ה'", כי לא יהיה אז חשש מן הקליפה, ואם היה עושה כך, היה נגלה אז עולם התיקון, והיה משרע"ה משיח כמו שיהיה בקרוב בב"א, ונכנס לארץ ישראל, ולכן צירף משה את אהרן, כי לגאולה צריך שיהיה ג"כ כהן גדול כמבואר במסכת סוכה (נ"ב:) שבין הז' רועים וח' נסיכי אדם שיתגלו עם משיח יהיה גם כהן צדק.

מלה בסלע שתיקה בתרי

חז"ל (מגילה דף י"ח.) אומרים מלה בסלע שתיקה בתרי, והביאור הפשוט שהשתיקה חשובה כפול מהדיבור ולכן מילה שוה סלע ושתיקה שני סלעים, ובדרך רמז: כתוב בשם האר"י שהטעם למה יש מחלוקת במשניות הוא מפני שמשה הכה את הסלע ולא דבר אליו כמו שה' ציוה אותו, וז"א מלה בסלע – אם היה מדבר לסלע, אז היה שתיקה בתרי – שלא היו מחלוקות בתרי.

ועוד ביאור: בגלל שמשה היכה את הסלע נגזר עליו שלא יכנס לארץ, וע"ז נתנבאו אלדד ומידד משה מוציא ויהושע מכנים (תנחומא בהעלותך י"ב), וז"א מלה בסלע – אם היה מדבר לסלע ולא מכה, אז שתיקה בתרי – שלא היו מתנבאים עליו אלדד ומידד שלא יכנס לארץ.

"לִבְנֵי לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱלִי הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם" (כ, יב)

הכועס השכינה מסתלקת ממנו

כתבו המפרשים (הרמב"ם ועוד) שחטאו של משה רבנו היה שאמר "שמעו נא המורים" שקרא לישראל "מורים" – שוטים. ועל כן נענש.

אולם לכאורה יש להקשות, שהרי השכינה היתה מדברת מתוך גרונו של משה, ואם כן מה שאמר משה – הוא דבר השכינה, ומהו חטאו של משה? אלא איתא בחז"ל (פסחים סו:) "כל אדם שכועס, אם חכם הוא – חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא – נבואתו מסתלקת ממנו", ולכן כיוון שכאן בא משה לידי כעס, הסתלקה השכינה ממנו ושוב לא היתה מדברת מתוך גרונו.

הגאון רבי שמחה הכהן רפפורט, אב"ד לובלין, ביאר לאור כל זאת באופן נפלא את דברי הפסוק (תהלים קו, לבי"ג): "ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו", דהיינו: שהרע למשה בעבורם בפרשת מי מריבה על שאמר להם "שמעו נא המורים", ואם תשאל: הלא השכינה דיברה מתוך גרונו? על כך משיב הפסוק: "כי המרו את רוחו" – של משה לבוא לידי כעס, ואז הסתלקה ממנו השכינה, וממילא "ויבטא בשפתיו" – ולא השכינה אמרה "שמעו נא המורים" אלא הוא עצמו, בשפתיו, ועל כן נענש. (להתעדן באהבתך)

"המָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדַּשׁ בָּם" (ב, יג)

המה "מי מריבה" אביי ורבא כלומר על ידי החטא של מי מריבה נוצר מצב של קושיות ותירוצים הנרמזים באביי ורבא

כותב החיד"א דבר זה רמוז כמה שאמרו חז"ל (מגילה יח). "מלה בסלע משתוקא בתרין" ר"ל, אם היה מלה בסלע היינו דיבור ולא הכאה אז היה משתוקא בתרין ר"ל בין שני ת"ח הלומדים שהיו לומדים בנחת בלא קושיות ומחלוקות. המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את יהוה ויקדש בם", ר"ת אביי ורבא (שלא כסדרן) וכמו שנכתב המה מי מריבה אביי ורבא.

הנה תורתם של אביי ורבא נקראת בפי חז"ל בשם היות דאביי ורבא שהקשו משניות וברייתות טובא ותרצום. (ב"ב קלד. רשב"ם)

ומהרח"ו ז"ל ב"עץ הדעת טוב" פרשת חוקת כתב שחטאו של משה רבנו במי מריבה היה שהכה על הסלע שהיא התורה להוציא מימיו שדרך זו של הכאה מורה על דרך הקושיות והתירוצים להוציא את האמת לאור. ודרך זו היתה לפני שבני ישראל היו למרגלות הר סיני, אבל לאחר מתן תורה עם ישראל היה בדרגה גבוהה יותר והיו ראויים לדעת את התורה בדרך ישרה מבלי צורך בקושיות ותירוצים.

ונרמז בפס' "המה מי מריבה" אביי ורבא כלומר על ידי החטא של מי מריבה נוצר מצב של קושיות ותירוצים הנרמזים באביי ורבא.

"וַיִּבְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה הָרַחֵק" (ב, כב)

וואף על פי שהענן הולך לפניהם ומשווה את ההרים, שלושה נשארו: הר סיני לתורה, הר נבו לקבורת משה והר ההר לקבורת אהרן

ואפשר לומר על דרך רמז, אמרו חז"ל "שלושה כתרים הם: כתר תורה, כתר מלכות וכתר כהונה. והכוונה היא, אף על פי שאין מידה טובה מענווה, בכל זאת מצאנו בכהן גדול: "והכהן הגדול מאחיו", שהוא נוטל חלק בראש. וכן במלך: "שום תשים עליך מלך", שתהא אימתו עליך. וכן תלמיד חכם, צריך שיהא בו שמינית שבשמינית של גאווה, בשביל כבוד שמים ושיהיו דבריו נשמעים, וזה הרמז: אף שהענן היה משווה את ההרים, והגיעו כולם למעלת הענווה, אבל שלושה נשארו: הר סיני – כנגד התורה, הר נבו – כנגד משה רבנו שהיה מלך, והר הר – כנגד אהרן. ויש לזה רמז: וה"סנה" סיני נבו הר ההר, איננו אוכל.

"וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' וַיַּעֲלֵה אֶת הָרַחֵק לְעֵינָיו כָּל הָעֵדָה" (ב, כז)

משה הלביש את הבגדים לאהרן כאשר נעשה כהן – משה הפשיט ממנו מה שנתן לו. וכן הקב"ה הוציא ממנו מה שנתן לו. משה הפשיט מבחוץ והקב"ה מבפנים, ועד שלא הפשיט משה הקב"ה לא הפשיט

ויעש משה כאשר צוה, מאי לעיני כל העדה, אלא כיון שאהרן היה אהוב העם יותר מהכל, ולא יגידו שהוא מת על ידי משה, ומשה משך לאהרן במילין עד שעלו להר, וכל ישראל היו רואים בשעה שהפשיט משה בגדיו של אהרן והלביש אותם לאלעזר, ולמה משה, אלא משה הלביש אותם לאהרן כאשר נעשה כהן, הדא הוא דכתיב וילבש משה את אהרן את בגדיו וכתיב וילבש אותו את המעיל, עתה משה הפשיט ממנו מה שנתן לו והקב"ה הוציא ממנו מה שנתן לו, ושניהם הפשיטו את אהרן מהכל, משה הפשיט מבחוץ והקב"ה מבפנים ועד שלא הפשיט משה הקב"ה לא הפשיט, אשרי חלקו של אהרן, זכאים חלקם של הצדיקים שהקב"ה הפץ ביקרם, התקין הקב"ה לאהרן משה ומנורה של זהב מאירה, ומעצמו נטל, מההוא מנורה שהיה דולק בכל יום פעמים, וסתם פי המערה וירדו, רבי יהודה אמר פי המערה היתה פתוחה, שכל ישראל היו רואים את אהרן שוכב, ואור המנורה מאיר לפניו, ומטתו יוצאת ונכנסת, וענן היה נמצא עליו, וכך ידעו ישראל שאהרן מת, וראו שהסתלקו ענני כבוד וזה שכתוב ויראו כל העדה כי גוע אהרן, ועל זה בכו על לאהרן כל בית ישראל גברים ונשים ומף, שהרי אהוב של כולם היה.

רבי שמעון אמר, אלה שלושה אחים עלאין קדושים, למה לא נקברו במקום אחד והתפורו אחד כאן ואחד כאן, ואחד במקום אחר, אלא יש אומרים במקום שהיו צריכים ישראל להסתכן, בו מת כל אחד ואחד כדי להגן עליהם ונצולו, אבל כל אחד מת כפי הראוי לו, מרים בקדש בין צפון לדרום, אהרן לצד ימין, ומשה כראוי לו התאחד הטור ההוא להר

של אהרן וכנס לקבורתה של מרים לגביו, ההר הוא התאחד לשני צדדים, ועל זה נקרא הר העברים, ששני צדי ההר שעוברים, ומתאחד לצד זה ולצד זה. זכאים חלקם של הצדיקים בעולם הזה, ובעולם הבא, ואף על גב שהם במקום אחר, בעולם אחר עלאה, זכותם קיימת בעולם הזה לדורי דורות, ובשעה שישראל חוזרין בתשובה לפני הקב"ה וגזרה נגזרה עליהם, קורא הקדוש ברוך הוא לצדיקים שקיימים לפניו למעלה ומודיע להם, והם מבטלים הגזרה ההיא והם הקב"ה על ישראל, זכאים הם הצדיקים שעליהם כתוב (ישעיה נח' יא) ונחך ה' תמיד.

"וַיִּשְׁמַע הַפְּנִיעֵי מֶלֶךְ עֶרְדַּי יוֹשֵׁב הַנֶּגֶב" (כא, א)

ראו ישראל לבושיהם כלבוש עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם

ישב הנגב – זה עמלק, שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים לקב"ה לתת כנענים בידם והם אינם כנענים, ראו ישראל לבושיהם כלבוש עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם.

פעם נכנס כהור לפני רבי שמחה בונם מפשיסחא כשהוא לבוש בבגדי נכרים, גער בו האדמו"ר: הנה נאמר בפסוק וישמע הכנעני יושב הנגב וביאר רש"י שהכוונה לעמלק אשר שינה לשונו לדבר בלשון כנען כדי להטעות את ישראל, אולם ישראל בראותם שהם לבושים בבגדי עמלקים, התפללו בסתם אם נתון תתן את העם הזה בידי, לכאורה, אם הפצו העמלקים להטעות את עם ישראל, מדוע לא לבשו גם בגדי כנענים ואז לא היו ישראל חושדים בהם כלל. אולם גם עמלק הבינו את חשיבות הלבוש המיוחד של האומה, ולא היו מוכנים לותר על זה, גם אם הסתכנו שיפסידו במלחמה, ואילו אתה יהודי, אינך מבין מה שעמלקי מבין.

באחד מביקוריו של רבי עקיבא איגר בוורשה, יצאו לקבל פניו פרנסי העיר כאשר חלקם לבושים במלבושים קצרים כדרך המתקדמים. ראה זאת רבי עקיבא איגר ואמר בדרך צחות, נמשלו ישראל לאש, שנאמר "והיה בית יעקב אש" (עובדיה א' יח) ואילו אומות העולם נדמו למים (שיר השירים ה) לאמיתו של דבר, המים גוברים על האש וביכולתם לכבותה, אך זאת רק אם המים והאש ילחמו זה לעומת זה, ברם אם יכנסו המים לתוך כלי, יפסיק ויפריד הכלי ביניהם, ואז אדרבה, האש תגבר על המים, ביכולתה של האש לבשל את המים הנמצאים בכלי, בעוד שהמים לא יוכלו לקרר ולכבות את האש שתחתם.

כן הדבר, הפטיר רעק"א, גם ביחס שבין האומות לישראל, הלבוש, הוא הכלי המבדיל בין ישראל לעמים, כאשר מסירים כלי זה, אזי מתגברים המים הזדונים ואין תקומה ח"ו. (מוסר חכמים)

"וַיִּשְׁמַע הַפְּנִיעֵי מֶלֶךְ עֶרְדַּי יוֹשֵׁב הַנֶּגֶב פִּי בַּאֲיִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל" (כא, א)

שמע עמלק שהוא יצה"ר כי באו ישראל בני עליה "דרך האתרים" – שהם באים דרך המחשב שיש בו "אתרי האינטרנט"

ראיתי באחד העלונים רמז נאה ממקרא קודש זה על מה שנמצא בזמנינו הפירצה באינטרנט רח"ל, וזהו תוכנו:

"וישמע הכנעני וכו' – רומז ליצה"ר, וכדמביא רש"י הק' עמלק רצועת מרדות לישראל מזומן בכל עת לפורענות.

"כי בא ישראל" – הם בני עליה, כמבואר בספה"ק שבני עליה נקראים בשם ישראל ופשוטי עם נקראים עם.

"דרך האתרים" – שהם באים דרך המחשב שיש בו "אתרי האינטרנט" שמביא תועלת רב לבני עליה כהוצאת ספרים ולחפש מראי מקומות וכו' וכו' ונתרבים בזה בני העליה.

"וילחם בישראל" – החליט שבזה יוכל להלחם. משום שבני עליה צריכים אותו, כי בדבר שאין טובה לבני עליה ראה כבר שאין יכול לנו עם הטלוויזיה בזמנו שהחרימו אותה מיד מכל וכל.

"וישב ממני שבי" – המפורסם אין צריך ראייה, בעוה"ר. כמה קרבנות נפלו למדמנה הזו ושקעו בתהום הגדול ביותר של הוזהמה והמיאוס "וכל באיה לא ישובון", אמר עליהם הגר"ש וואזנר!!!

ומה שצריכין עכשיו הוא לראות שאכן יהיה "וישב" בלשון עבר, ומכאן ולהבא נקבל על עצמנו לעמוד על נפשנו והי' יהא בעזרינו. (להתעדן באהבתך)

ערד עם הכולל גימ' הרע הוא יצר הרע הוא מלאך המות, יושב הנגב

פירש רבנו מהרח"ו ז"ל בספר דרשותיו כתיבת יד, רמז פסוקים אלו בשני אופנים, מלך ערד, ערד עם הכולל גימ' הרע הוא יצר הרע הוא מלאך המות, יושב הנגב, אצל הבטל מהתורה שהוא נגוב ממי התורה, כי בא ישראל דרך

האתרים, כמו המרגלים, שלומדים שלא לשמה במרמה, וילחם בישראל וישב ממנו שבי, הרמ"ח איברים שכבר היו שבויים בעודו קמן קודם שבא היצר טוב, ובראותם שנשבו ביד יצר הרע חוזרים בתשובה ונודרים – אם נתן נתן את העם הזה בירי, היצר הרע וכל גונדא דיליה, והתרמתי את עריהם, הם אברי הגוף שהיו משכן ליצר הרע, אקדיש – שיהיו משועבדים לשמים, וישמע ה' בקול ישראל ויתן הכנעני, הוא היצר הרע, ויחרם, הקדיש כל האברים, ואף היצר הרע על דרך בכל לבבך.

וישמע הכנעני מלך ערד, לנו בעניותנו יש לרמוז באופן זה, מלך ערד, ערוד נחש הקדמוני, יושב הנגב, אותיות נגבה, כי כל מאווייו לנגוב מהקדושה, וכל עצמו יושב וממתין ומצפה לצוד נפשות ולנגוב נצוצי הקדושה, כי בא ישראל דרך האתרים, דרך המרגלים שעושים אחד בפה ואחד בלב, וילחם בישראל, דמורפין לו תפלתו בפניו, רצוני לומר שחוטפין הסט"א, וזה שנאמר וישב גימ' שיה, אין שיחה אלא תפלה, שלקח התפלה לחלקו ח"ו ממנו, מסיבתו כמו שפירשו כי עצמו ממני מסיבתי.

"מֶלֶךְ עֶרְדַּד" (כא, א)

ער"ד ר"ת ד"ן ע'מלק ר'שיעא

כתוב במדרש רבה זה עמלק הרשע. תיבת ער"ד ר"ת דין עמלק רשיעא.

"וְיִשָּׁב מִמֶּנּוּ שְׁבִי" (כא, א)

פירש"י אינה אלא שפחה אחת

פירש"י אינה אלא שפחה אחת, רואים אנו מזה גודל החיוב להציל אפילו נפש אחת מישראל, ואף אם אינה אלא שפחה אחת, אם אך נמצאת היא בסכנת טמיעה ח"ו, ויצאו למלחמה להצילה מרדת שחת, והענין בזה משום שכל העולמות קשורים ויונקים השפעתם מעבודתו של כל יחיד מישראל בעולם הזה, ואין לנו להעריך חשיבותו ויקרו של נפש אחת מישראל, ועל כן עלינו להשתדל ולהתאמץ בכל כחנו להציל נפשות ישראל.

"כִּי אֵין לָהֶם וְאֵין מִים וְנִפְשָׁנוּ קָצָה בְּלָחֶם תְּקַלְקַל" (כא, ה)

להיות תמיד במצב של "קוה" אל ה'

אמרו בעלי הרמוז כי מנין תיבת 'קוה' עולה קי"א, והוא כמנין תיבת אות אל"ף, ללמדך כי תחילה וראש ו'האל"ף' של יהודי הוא שיהיה תמיד במצב של 'קוה'.

"עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל גֵּס" (כא, ה)

סגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינים ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו, ולא יעשו רושם כלל

כתב רבנו הגר"ח מוואלוז'ין: ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה להסיר ולבטל מעליו כל דינים ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו, ולא יעשו רושם כלל, כשהאדם קובע בלבו לאמר, הלא ה' הוא האלהים האמיתי ואין עוד מלבדו, ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח או רצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ב"ה, כן יספיק בידו הוא יתברך, שממילא יתבטלו מעליו כל הכוחות והרצונות שבעולם.

וזוהו ענין עשה לך שרף, ואמרו בזמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם היו מתרפאים, רצונו לומר כשהסתכלו כלפי מעלה לנחש השורף והתבוננו כח הרע, עם כל זה בטלוהו מלבם ולא השגיחו על כחו הנורא, ושעבדו לבם באמת לאביהם שבשמים בלבד, היו מתרפאים.

"עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף" (כא, ה)

הם חטאו שאע"פ שהיו אוכלים מן בלי שליטת הקליפות, וכן היו שותים מים מן הבאר, ואעפ"כ היו מתאווים ללחם ומים ששלט בהם הנחש, ועל כן נתגרו הנחשים, ואמר לו הקב"ה עשה לך שרף דבר של אש גבוה, שישרף הנחש. ויעש נחש נחשת, לרמוז ראו מה עשה הנחש שגרם לכל תולדות קין ומשת עד נח שיאבדו, וזהו נחשת נח שת, והוא אותיות נשחת, כי השחית הסט"א כל אלו האוכלוסין וצריך לזוהר ממנו.

ולכן הזדמן לגבם נחשים שרפים ששורפים אותם כאש, ונכנסה האש למעיהם ונפלו מתים שמה שנאמר וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים, רבי חייא אמר הנחשים היו באים מלחשים בפיהם ונושכים ומתים.

"וַיַּעַשׂ מִטָּה נָחַשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּשְׁמְהוּ עַל הַנֶּסֶךְ וְהָיָה אִם נָשָׁךְ הַנְּחֹשֶׁת אֶת אִישׁ וְהָבִיט אֶל נָחַשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְחָי" (כא),

(ט)

ראוי לכל אלו האנשים נשוכי הנחשים השרפים, שלא יראו נחש, ולא יזכרו ולא יעלו על לבם כלל

הרמב"ן מבאר, שזה היה נס בתוך נס, שידוע מדרכי הרפואות, שכל שנינשך מאחד מהחיות שיש בהם ארס, יסתכנו כשיראו את החיה הזאת. והרופאים מוסיפים בזה, שאין מזכירין בפני האדם שנינשך אפילו את שמה של אותה חיה, כדי שלא יחשוב הנושך מזה כלל, שאם יחשב בהם, אז תדבק נפשו במחשבה ההיא, ולא תפרד ממנה כלל עד שתמית אותו. (וענין זה נזכר כבר בדברי חז"ל במס' יומא פ"ד. עיי"ש ברמב"ן שהאריך בזה).

ולפי"ז היה ראוי לכל אלו האנשים נשוכי הנחשים השרפים, שלא יראו נחש, ולא יזכרו ולא יעלו על לבם כלל, והיפך טבע זה, ציוה הקב"ה למשה לעשות להם דמות שרף, ועל ידי שיסתכלו בו, יתרפאו, להודיע, כי ה' הוא הממית, והוא המחיה.

לשון הנחש בקוע בשני ראשים

מובא באותיות רדכי עקיבא (אות ג) בשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך, השיב הנחש אהיה כדג שבתוך המים שאין לו רגליים, באותו שעה תפסו הקב"ה לנחש וקרע לשונו לב' קרעים.

הנחש הציל את בני הבית

בירושלמי (תרומות דף מד, א) הובא מעשה נפלא שהנחש הציל את בני הבית, שמעשה היה שעשה אדם שום שחוק ובא נחש אחד ואכל מזה ו"נחש הבית" רואה את זאת, כשבאו אנשי הבית לאכול מזה התחיל "נחש הבית" לזרוק עפר על השום כדי שלא יאכלו ממנו והם לא הבינו את כוונתו עד שהפיל את עצמו לתוך המאכל.

כעין הסיפור המובא בירושלמי אף בדורנו היה כעין זה

יהודי שעבד עם ערבי הגיע פעם לביתו והערבי אומר לו בא ואני הראה לך דבר מדהים. לאותו ערבי בתקרת ביתו היתה סלסלה גדולה שבה היו מלא נחשים אמא אחת והרבה נחשים קטנים. הערבי משך בחבל והסלסלה ירדה למטה. הערבי לקח נחש קטן ונגלגל את הסלסלה בחזרה כלפי מעלה. וראה זה פלא, האמא לאחר כמה דקות שהילד שלה לא חזר יורדת למטה ועושה חיפוש בכל הבית למצוא את בנה האבוד, ומשלא מצאה החליטה לנקום בבעל הבית! לאותו ערבי היה בבית כדים של חרס מלאים במים. האמא עולה על אחד הכדים והטילה ארס במים! ותוך כדי כך הערבי החזיר את הנחש הקטן לאותה הסלסלה. האמא חוזרת לסלסלה ומגלה את הנחש האבוד. מה שקרה ברגע זה, לא יאומן!!

האמא יורדת שוב, מגיעה לאותו כד שהטילה את הארס, כרכה את עצמה מסביב לכד עד שנשמע פיצוץ של בקיעת הכד ושפיכת המים. כדי שבעל הבית לא ינזק...

הנחש כחוט השערה ושפיפון שמו ורשות ניתנה לקרקע להיבקע לפניו

אולם ראה בתוס' חולין (י. ד"ה וישתה) שהביאו דברי הירושלמי (פ"ה דתרומות) שהנחש כחוט השערה ושפיפון שמו ורשות ניתנה לקרקע להיבקע לפניו ולא נתנה רשות לכלי להבקע ממנו, וכוונתם למה מועיל כלי מכוסה להצילו מגילוי, הרי למה לא נחוש כמו שיכול לבקוע הקרקע כך יכול לבקע הכלי, ומחמת דקותו של הנחש לא נראה, ולזה תירצו שלא נתנה רשות לכלי להיבקע בפניו.

מזה משמע, שאין הנחש יכול לבקוע כליו! אלא אם כן נאמר שיש חילוק בסוגי הנחשים. (להתעדן באהבתך)

"על בן יאמר בספר מלחמות ה' את זהב בסופה ואת הנחלים ארגון" (כא, יד)

אתם תעסקו בספר תורה ואני אלחם מלחמותיכם

הרב מאיר שפירא מלובלין זי"ע היה רגיל לומר: דרך אומות העולם לנצח את האויבים על ידי נשק טוב וכלי זיין משוכללים, ומקיימים בעצמם "על חרבך תחיה". אבל עם ישראל יש לו נשק אחר – נשק רוחני – הוא הספר, על ידי שלומדים תורה, ה' נלחם להם. וזהו שנאמר: "על בן יאמר בספר מלחמות ה'", בכח הספר ה' נלחם להם "כי לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה'. וכן אמר הקב"ה לדוד עסוק בתורה ואני אלחם מלחמותיך.

"אָז יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת" (כא, יז)

מהיכן היו בנות ישראל מתקשטות במדבר

זה הוא שאמר הכתוב מעין גנים באר מים חיים ונוזלים מן לבנון (שיר השירים ד' ט"ו), מהיכן היו בנות ישראל מתקשטות במדבר, רבי יוחנן אומר מן הבאר, שנאמר מעין גנים באר מים חיים, רבי אבהו אמר מן המן, דכתיב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך מן היבלי שן מני שמחך (תהלים מ"ה ט'), ממן שנאכל בשן, ממנו היו בנות ישראל הצנועות מתקשטות ומשמחות את בעליהן, אמר רבי יוחנן ארבעין ושמונה פעמים כתוב בתורה באר כנגד ארבעים ושמונה דברים שניתנה בהם תורה.

אצל הבאר היו נטועים תאנים ורמונים וגפנים ותפוחים והם עושים פירות בני יומן כשם שהיה בבריאתו של עולם.

"אָז יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בָּאֵר עֲנֵנוּ לָהּ" (כא, יז)

עשר שירות נאמרו בעולם כנגד אלו עשר תיבות

הקשו רז"ל למה פסוק השירה הזאת עשר תיבות, לא פחות ולא יותר. ויובן לפענ"ד שעשר שירות נאמרו בעולם כנגד אלו עשר תיבות, אין דבר שלא נרמז בתורה, וכמ"ש בתרגום שיר השירים.

א. שירה ראשונה אמר אדה"ר מזמור שיר ליום השבת שבאה שבת והגינה עליו.

ב. שירה שניה אמר משה על ים סוף כמ"ש אז ישיר משה ובני ישראל.

ג. שירה שלישית השירה הזאת שנאמר אז ישיר ישראל את השירה הזאת.

ד. שירה רביעית אמר משה שנאמר האזינו השמים ואדברה וגו'.

ה. שירה חמישית אמר יהושע שנאמר אז ידבר יהושע כיון שעמדה לו השמש ל"ו שעות בנבעון.

ו. שירה ששית אמרה דבורה שנאמר ותשר דבורה וגו'.

ז. שירה שביעית אמרה חנה שנאמר ותתפלל חנה וגו'.

ח. שירה שמינית אמר דוד המע"ה שנאמר וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת.

ט. שירה תשיעית אמר שלמה המע"ה שנאמר שיר השירים אשר לשלמה וגו'.

י. שירה עשירית עתידין ישראל לאמר לעתיד בזמן שיבוא משיח ויבנה ביהמ"ק ויקבץ נדחי עמו ישראל ויע"א.

ויה"ר שהקב"ה יבטל מאנשי עירנו כל גזרות קשות ורעות ויקבצו בכלל בני מארבע פינות העולם. תהו הרמז א"ז ישיר אותיות שיראז"י, ויש בזה הפסוק ג"ל אותיות כמ"ש ג"ל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, אל תקרי נפלאות אלא נו"ן פלאות, יה"ר שיעשה לגו ניסים ותנצל שכניה מגלות כמ"ש עלי באר ענו ל"ה דייקא דהיינו שכנתא, ושכינתא ג"כ נקראת באר דפח"ה. (כסא רהמים)

"בָּאֵר חִפְרוּהָ שָׂרִים כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעַם בְּמַחֲקָה בְּמִשְׁעֲנֵתָם וּמִמְדָּבָר מִתְּנָה, וּמִמִּתְּנָה נַחְלִיאֵל וּמִנַּחְלִיאֵל בְּמוֹת" (כא, יח-יט)

בצל החכמה בצל הכסף

דרשו חז"ל בגמרא, מאי דכתיב וממדבר מתנה, כיון שעושה אדם את עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל, תורה ניתנה לו במתנה, שנאמר וממדבר מתנה, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל, שנאמר וממתנה נחליאל, וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר ומנחליאל במות,

שאל אחד מתלמידי הגאון את רבנו ז"ל, הלא המאמר וממדבר מתנה הוא סוף הפסוק, ורישא דקרא מתחיל בענין אחר באר חפרוה שרים, ואיך יתפרש כל הפסוק על הסדר לפי הדרש של הגמרא הנ"ל.

והשיב לו רבנו הגאון ז"ל, כי הנמרא פירשה דכל הפסוק קאי על התורה, כי באר היא התורה, כמו שכתוב שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה' טו) ומדת התורה כך היא, כי נאמר עליה כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ה' טו) ונאמר עין חיים היא למחזיקים בה (משלי ג' יח) שגם האיש שאין בכחו ללמוד עצמו, ומחזיק ביד אחרים שיוכלו ללמוד תורה, גם שכרו אתו, כמו הלומד בעצמו, כי בצל החכמה בצל הכסף, זהו שאמר באר – היא התורה, חפרוה שרים – שרי התורה הלומדיה חופרים ומעמיקים בלמודה ומסתריה, כרוה נדיבי העם – רצה לומר, הנדיבים והעשירים

אשר כל העסק שלהם במשא ומתן, המה יקנו את התורה במחיר כספם, ומלת כרוה הוא לשון קנין, כמו "אשר כריתי לוי" (בראשית נ' ה') וביאר הכתוב ואמר, כי אלו ואלו חלקם בתורה, אלו במחוקק שהם יחוקקו חוקי התורה, ואלא במשענותם, במה שהמה תמכין דאורייתא. (ספר פנינים משלחן הגר"א)

"אוי לך מואב אבדת עם כמוש" (כא, כט)

הפלא הגדול מע"ז ד"כמוש" שמי שהולך אליה לא חוזר

כמוש הוא שיקוף מואב, וקבלה בידינו שהיתה אבן שחורה דמות אשה ועמדה שם מששת ימי בראשית ובנה עליה במה, והלכו אליה עמים רבים להשתחות, וא' מאלף לא חזרו ולא ידעו בסיבת מה.

"על כן יאמרו המושלים באו השבון תבנה ותמונן עיר סיוחן" (כא, כז)

מאמרים על השבון הנפש

יצה"ר היום חוטף כאן ואח"כ עוד ועוד, עד שמוציא את האדם מן העולם

איתא בגמרא (בבא בתרא דף ע"ה ע"ב) א"ר שמואל בר נחמן א"ר יוחנן מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים וגו' המושלים אלו המושלים ביצרם, בואו השבון בואו ונחשב השבון של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה, תבנה ותמונן אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותמונן לעולם הבא, עיר סיוחן אם משים אדם עצמו כעיר זה שמהלך אחר שיחה נאה מה כתיב אחריו כי אש יצאה מחשבון וגו' תצא אש ממחשבין ותאכל את שאינן מחשבין, ולהבה מקרית סיוחן מקרית צדיקים שנקראו שיחין, אכלה ער מואב זה המהלך אחר יצרו כעיר זה שמהלך אחר שיחה נאה, בעלי במות ארנון אלו גסי הרוח דאמר מר כל אדם שיש בו נסות הרוח נופל בגיהנם, ונירם אמר רשע אין רם, אבד השבון אבד חשבון של עולם, עד דיבון אמר הקב"ה המתן עד שיבא דין, ונשים עד נפת עד שתבא אש שאינה צריכה ניפות, עד מידבא עד שתדאיב נשמתן, ואמרי לה עד דעביד מאי דבעי. ע"כ לשון הגמ'.

והנה על מה שאמרה הגמרא אמר רב שמואל בר נחמן אמר רבי יוחנן: המושלים – אלו המושלים ביצרם. בואו השבון – בואו ונחשב חשבון של עולם: הפסד מצוה כנגד שכרה, ושכר עבירה כנגד הפסדה. וצריך ביאור: מה הקשר בין הדרשה לפשט הפסוק, וכי בגלל שכתוב מושלים וחשבון צריך לדרוש דרשה זאת.

והדבר יובן על פי המדרש שכותב שמלך מואב היה יושב בעיר המלכות במסיבת רעים, ובדיוק באותו זמן באו והודיעו לו שבאו האמוריים לכבוש את העיר חשבון אשר בקצה הגבול. המלך לא רצה לקלקל את המסיבה והמצב רוח, ואמר: חשבון, שיקחו את חשבון, פחות עיר אחת. ואז האויב כבש את חשבון. אח"כ המתינו לעוד הזדמנות וכבשו עוד עיר, ועוד עיר, עד שכבשו את כל הממלכה. וזהו שנאמר "כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיוחן" וכן מעשה יצה"ר, היום חוטף כאן ואח"כ עוד ועוד עד שמוציא את האדם מן העולם. אמנם האדם צריך להערים על היצה"ר ולעשות עמו תחבולות לכבוש אותו כמו שהיה עושה דוד המלך ע"ה. כאשר קם בבוקר אמר אני הולך לפרדס, הולך למרחץ, ואז היה הולך לבית המדרש, וז"ש השבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך.

וזו גם דרכו של היצר הרע שבתחילה מתחיל לפתות את האדם בדברים קטנים ובסוף מגיע לדברים גדולים, כגון כשהוא בטיול ואומר לו פעם אחת תאכל בהכשר מפוקפק, או פעם אחת תראה ראה אסורה, פעם אחת תוותר על השיעור תורה, ואז הולך ומדרדר את האדם מדחי אל דחי.

על כן יאמרו המושלים אלו המושלים ביצרם

כתב בספר מסילת ישרים (פרק ג) בביאור חלקי הזהירות וז"ל: וחכמים זכרונם לברכה הורונו בפירוש צורך החשבון הזה, והוא מה שאמרו ז"ל (בבא בתרא ע"ה): על כן יאמרו המושלים בואו חשבון: על כן יאמרו המושלים ביצרם, בואו ונחשב חשבון של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה וכו'. וזה, כי העצה האמיתית הזאת, לא יוכלו לתת אותה ולא לראות אמיתה אלא אותם שכבר יצאו מתחת יד יצרם ומשלו בו. כי מי שהוא עדיין חבוש במאסר יצרו, אין עיניו רואות האמת הזאת ואינו יכול להכירה, כי היצר מסמא את עיניו ממש, והנה הוא כהולך בחושך שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם. והוא מה שאמרו ז"ל (בבא מציעא פ"ג): תשת חושך ויהי לילה (תהלים קד), זה העולם הזה, שדומה ללילה.

והבין כמה נפלא המאמר האמיתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חושך הלילה שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם, או יכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה עמוד כאילו הוא אדם,

ואדם כאילו הוא עמוד כן המריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא הושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי מעויות: האחת אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחלה. והוא מה שאמר הכתוב (משלי ד'): דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו, ואומר (שם כב): ערום ראה רעה ונסתר ופתיים עברו ונענשו, ואומר (שם יד): וכסיל מתעבר ובוטח, כי לבם בריא להם כאולם, ונופלים מרם ידעו מהמכשול כלל. והטעות השניה והיא קשה מן הראשונה היא שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאלו הוא ממש טוב, והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים ומהזיקים מעשיהם הרעים. כי אין די שחכרה מהם ראיית האמת לראות הרעה אשר נגד פניהם, אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות ונסיגות מוכיחים לסברותיהם הרעות ולדעותיהם הכוזבות, וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו'): השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן וגו', וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים המה תחת ממשלת יצרם. אך אותם שכבר יצאו מן המאסר הזה, הם רואים האמת לאמיתה ויכולים לייעץ שאר בני אדם עליה.

הא למה זה דומה, לגן המבוכה, הוא הגן הנטוע לצחוק, הידוע אצל השרים, שהנטיעות עשויות כתלים כתלים, וביניהם שבילים רבים נבוכים ומעורבים, כולם דומים זה לזה, והתכלית בם הוא להגיע אל אכסדרה אחת שבאמצעם. ואמנם השבילים האלה מהם ישרים ומגיעים באמת אל האכסדרה, ומהם משגים את האדם ומרחיקים אותו ממנה. ואמנם ההולך בין השבילים הוא לא יוכל לראות ולדעת כלל אם הוא בשביל האמיתי או בכוזב, כי כולם שווים ואין הפרש ביניהם לעין הרואה אותם, אם לא שידע הדרך בבקיאות וטביעות עין שכבר נכנס בם והגיע אל התכלית שהוא האכסדרה. והנה העומד כבר על האכסדרה הוא רואה כל הדרכים לפניו ומבחין בין האמיתיים והכוזבים, והוא יוכל להזהיר את ההולכים בם, לומר: זה הדרך לכו בה, והנה, מי שירצה להאמין לו, יגיע למקום המיועד. ומי שלא ירצה להאמין וירצה ללכת אחר עיניו, ודאי שישאר אובד ולא יגיע אליו.

כן הדבר הזה מי שעדיין לא משל ביצרו, הוא בתוך השבילים, לא יוכל להבחין ביניהם. אך המושלים ביצרם שכבר הגיעו אל האכסדרה, שכבר יצאו מן השבילים וראו כל הדרכים לעיניהם בברור, הם יכולים לייעץ למי שירצה לשמוע, ולהם צריכים אנו להאמין. ואמנם מה היא העצה שהם נותנים לנו, בואו חשבון, בואו ונחשב חשבוננו של עולם, כי כבר הם ניסו וראו וידעו שזו לבדה היא הדרך האמיתית להגיע האדם אל הטובה אשר הוא מבקש ולא זולת זה. כללו של דבר, צריך האדם להיות מתבונן בשכלו תמיד בכל זמן ובזמן קבוע לו בהתבודדו, מה היא הדרך האמיתית לפי חק התורה שהאדם צריך לילך בה. ואחר כך יבוא להתבונן על מעשיו אם הם על הדרך הזו אם לא, כי על ידי זה ודאי שיהיה לו נקל לטהר מכל רע וליישר כל דרכיו. וכמו שהכתוב אומר (משלי ד'): פלס מעגל רגליך וכל דרכיך יכוננו, ואומר (איכה ג): נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה עד ה'.

ונביא דברי הרי"ח הטוב מה שכתב על זה בספרו בן איש חיל ד' תשובה ג' וז"ל:

אם תכתוב רשימה של מספר אחד כזה: 1, יהיה מספרו אחד, אם תוסיף אפס יהיה 10, ואם תוסיף עוד אפס יהיה 100 וכו' והנה אם תהפוך הנייר שכתבת עליו זה לקראו מעבר השני, אז תחזור אותה הרשימה של מספר אחד להיות במדרגת האחדים

יובן בס"ד לפרש על כן יאמרו המושלים, ביצרם, בואו חשבון, והוא שאם האדם יביט בסדר החשבון, ילמוד וישכיל ממנו דמיון לעילוי מצוותיו ותיקון מעשיו, והוא כי ידוע שיש ארבעה עולמות אבי"ע [אצילות בריאה יצירה עשיה], והעשיה היא בחינת אחדים, והיצירה היא בחינת עשרות, והבריאה בחינת מאות, והאצילות בחינת אלפים. והנה אדם שאין לו כי אם נפש מעשיה, אין לו כח להעלות תיקון מצוותיו כי אם עד עולם העשיה ששם אחדים, כי שם שרשו. ואם הוסיף קדושה על קדושתו וזכה להמשיך לו רוח מיצירה, אז זוכה להעלות תיקון מצוותיו עד עולם היצירה אשר שם מדרגת עשרות. ואם הוסיף קדושה וזכה להמשיך לו נשמה מבריאה, יזכה גם כן להעלות עד שם. ואם זכה והמשיך נשמה לנשמה מאצילות, אז גם כן יזכה להעלות תיקון מצוותיו עד האצילות אשר שם מדרגת אלפים. נמצא כל מה שהוא מוסיף קדושה יותר, הנה הוא מעלה תיקונו למדרגה יותר, מן האחדים לעשרות, ומן העשרות למאות, ומן המאות לאלפים, וכן על זה הדרך עד אין קץ ותכלית.

והרי הענין הזה הוא כמו סדר החשבון ממש, דהיינו אם תכתוב רשימה של מספר אחד כזה: 1, יהיה מספרו אחד, אך אם תוסיף לכתוב בצידו נקודה אחת [פירושו: אפס, כי כן דרך הכתיבה בערבית], אז הרשימה של מספר אחד הנזכר תתעלה מן מדרגת האחדים ותהיה במדרגת העשרות כזה: 10, ואם תוסיף ותכתוב עוד נקודה אחרת בצידה, אזי

אותה הרשימה של מספר אחד תתעלה ותהיה במדרגת המאות כזה: 100, ואם תוסיף עוד נקודה אז תתעלה ותהיה במדרגת האלפים כזה: 1000, וכן על זה הדרך כל מה שאתה מוסיף נקודה יותר אז אותה הרשימה תעלה במדרגה יותר עד אין קץ ותכלית. וכן הדבר הזה גבי הצדיק שעולה גם כן בהדרגות, ומצוה זו אחת, שעולה ממדרגה למדרגה עד אין קץ. ואמנם כל זה ההדרגות הוא בעליה, אך בירידה לא תהיה בהדרגות כי אם בפעם אחת בר מינן, דהיינו אם אחד שהיה בעל תורה ומצוות ואחר כך הרשיע כירבעם וחביריו, אל תחשוב שירידתו תהיה גם כן בהדרגות כפי עלייתו, אלא ירד בפעם אחת.

וכיוצא בזה תמצא בחשבון, והוא אחר שהוספת כמה נקודות ונעשית אותה הרשימה של מספר אחד במדרגת האלפים, הנה אם תהפוך הנייר שכתבת עליו זה לקראו מעבר השני, אז תחזור אותה הרשימה של מספר אחד להיות במדרגת האחדים, כי הנקודות שבצידה לא יועילו לה, ואזודו להו כרגע בהפיכת הנייר, כי בהיפוך הנייר לעבר השני נעשו הנקודות בשמאל הקורא ולא יועילו כלום והיו כלא היו, נמצא שאזודו להו בסתירה אחת וברגע אחד כאשר הפכת את הנייר, ולא כאשר באו הלכו, כי המה באו בהדרגות זה אחר זה. ונמצא כי מה שעלתה זו הרשימה של האחד בהדרגות על ידי תוספת הנקודות זה אחר זה, הנה היא ירדה בפעם אחת מאגרא רמה לבירא עמיקתא תיכף בהיפוך הנייר, וכן האדם הגם שעלייתו היא בהדרגות, עם כל זה ירדתו בלא הדרגות כי אם תיכף ומיד כאשר [הטה] עצמו לצד הרע הוא היצר הרע. ועליו ועל חבריו יאמר הנביא ירמיה ויהיו לאחור ולא לפנים [ירמיה ז' כ"ד], וכן אמר ישעיה הנביא ע"ה נאצו את קדוש ישראל נזורו אחור [ישעיה א ד'].

ובזה יובן בס"ד לרמוז הפסוק [משלי י"ב ז'] הפוך רשעים ואינם, כי ענינם הוא ממש כאשר ייעשה בהפיכת הנייר לקראו מעבר השני אשר ירד החשבון תיכף בלי הדרגות, וכן גבי רשעים. ואמנם בית צדיקים יעמוד [שם], שישארו בצדקתם ולא יתהפכו, ואז ממילא הם מוכנים לעלות תמיד. נמצא כי מן סדר החשבון ילמוד האדם מוסר השכל בעניינים הנפשיים, ויבין ויכיר בין דרך הטוב ובין הופכו.

"על כן יאמרו המושלים — אלו המושלים ביצרים וכו'" (בבא בתרא ע"ח ע"ב)

אחד מטכסיסיו של היצר הרע הוא להניח לאדם לקיים מצוה קטנה במטרה להכשילו בעבירה גדולה הרבה יותר.

שיטה זו של היצה"ר, אומר הגר"י ניימן זצ"ל בספרו "דרכי מוסר", מקבילה לשיטת צידי עופות המניחים בתוך המצודה מאכל ציפורים. מגמתם ברורה. הם אינם עושים זאת מתוך כוונה לדאוג להזנת העופות, אלא מפרישים מעט אוכל משלהם, כדי שעל ידי זה ישיגו רווח גדול. כך היא כאמור, גם דרכו של היצר, לעתים מאפשר לאדם לקיים מעט מצוות, ועל ידי כך מפילו בפח העבירות.

בעלי המוסר משלו על זה משל, למלך שקרא לאחד משריו והזהירו לבל "יתערב" עם שום אדם. (התערבות היא התחייבות כספית הדדית בין שנים, שבו מתחייב המפסיד בוויכוח לשלם לחברו סכום כסף כלשהו). לאחר זמן נפגש השר עם אדם שאמר לו שיש לו, לשר, גבנונית. לאחר שהשר הכתיש דבר זה, עובדא זו אמר לו האיש: "אתן לך מאה אלף זוז אם אינך גיבן, אבל אם הנך גיבן תתן לי אתה סכום כזה".

הסכים השר ופשט בנדיו בשוק כדי להוכיח שאין לו גבנונית. בבואו לפני המלך סיפר לו בשמחה ובסיפוק על הדרך שבה העשיר את קופת המדינה במאה אלף זהובים. צעק עליו המלך: "שומה שכמותך אני התערבתי עם אותו אדם, ואמרת לי שיש לי מאה אלף זהובים, ואתה אדם, חכם היה לתת מאה אלף זהובים כדי שירוויח על ידי זה מליון".

כך גם היצר הרע. לעתים הוא מאפשר לבני אדם לקיים מצוה מסוימת כדי שיוכל להכשילם אחר-כך בחטאים רבים. נמצא שבסופו של דבר הוא מרויח. כל כוונתו היא לאבד את האדם גם מהעולם הבא וגם מהעולם הזה. שכן כל אותם "יושבי קרנות" המבלים את זמנם בבתי טיאטראות וקרקסאות, אין להם גם את הנאת העולם הזה. היצר הרע נקרא בשם "רע" כמו שנאמר: "וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום" (בראשית ו), כי כל תכליתו היא רק רע — לאבד את האדם משני העולמות. על כן צריך האדם להזהר מאד מפני היצר ותחבולותיו.

הסבא מקלם זצ"ל, אמר פעם לבנו: "בא ואראך דרכו של היצר הרע". השעה היתה שעת קבלת שבת, והצר בית הכנסת בו התפללו ה"סבא" ובנו, המתה ילדים משחקים. נגשו השנים אל החלון והשקיפו לעבר הילדים שבהצר בית הכנסת. אמר ה"סבא": "רואה אתה, בני, את הילדים משחקים, דע לך, כי כך משחקים גם כל אנשי העולם! כל ההבדל

הוא בצעצוע, כאשר האדם מתבגר הוא מחליפו בדבר אחר. אותו יצר הרע שיש לקטנים יש גם למבוגרים, וכל זמן שהאדם אינו עוקר את תאוותיו ואת רצונותיו הוא נשאר בבחינת ילד קטן!"

העצה היחידה להנצל מפני היצר היא מה שיעצונו הז"ל: "בואו ונחשוב השבנו של עולם". הבה נתבונן בחישוב של אמת "הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה", אז מובטח לנו המשך דרשת הז"ל: "אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא".

זמני התשובה

ארבעה זמני תשובה הם בשנה:

הזמן הראשון – בכל ערב קודם שיישן האדם יעשה חשבון נפש, ואח"כ תשובה ויודוי. וכמ"ש בזה"ק שכל העושה תשובה בכל לילה, הוא נקרא מארי דחושבנא, ומסלק כל הדינים מעליו. וכתב רבנו האריז"ל שעי שיבכה על עוונותיו קודם שיישן, יזכה שנשמתו תעלה מעלה בעולמות העליונים, ותשיג הארה ושלימות (שער רה"ק לרבנו האריז"ל).

הזמן השני – בסוף כל שבוע יעשה חשבון נפש ויתחרט על מעשיו של כל השבוע, ויעשה תשובה בכל לבו, ויודוי וחרטה, וטוב שיעשה זה בחצות לילה דליל ששי לפני תקון הצות, ואח"כ יעשה תיקון הצות, ויבכה על גלות השכינה, ויבקש רחמים על שכינת עוזנו ועל בניה עם ישראל, ואז יזכה לקבל שבת בקדושה ובשמחה גדולה, ואם לא יכול לעשות כן בליל ששי יעשה זאת ביום חמישי, או ביום ששי בבוקר.

הזמן השלישי – בסוף כל חודש יעשה חשבון נפש על כל החודש, ותשובה גדולה, ויודוי וחרטה וקבלה על העתיד, ואם יש בכוחו לצום מה טוב, ולבקש רחמים על השכינה הקדושה, וכמו שנרחיב לקמן בעז"ה.

הזמן הרביעי – בסוף כל שנה בחדש אלול יעשה חשבון נפש על כל השנה כולה, ויודוי וחרטה וקבלה על העתיד, כפי שכל בית ישראל קמים באשמורת הבוקר בכל חודש אלול ועשי"ת, לסליחות ותשובה ומעשים טובים, אשריהם ואשרי חלקם.

וכבר האריך והרחיב השל"ה הקדוש בספרו (מסכת חולין פרק תורה אור ס"ב, ובשער האותיות אות ת) בביאור הצורך והמעלה הגדולה שיש בעשיית התשובה בד' זמנים אלו.

וכן צריך בארבעת הזמנים הללו, להשתדל כי ההתחלה בהם תהיה טובה, דהיינו שכל יום ויום בתחילתו מיד שיקום, יחשוב בגדלות הבורא ב"ה ובמעשים טובים שיעשה באותו יום, וכך כל אותו היום ילך בדרך ה'. ויזכור כי התכלית הוא העוה"ב, וכאן בעוה"ז הוא רק הפרוודור לפני המרקלין הגדול. וכן בתחילת השבוע, יתחיל במוצ"ש בפסוקים של הצלחה ותפילה להנצל כל השבוע מיצה"ר וכו'. וכן בתחילת החודש יעשה תפילה לכל החודש וכמו שסידר הרי"ח הטוב, וכן בתחילת השנה, וכמובא בספר "חרדים" פרק ס"ו דף רכ"ט וז"ל: דע בן אדם, כי כל יום הבא לקראתך הוא נסיון חדש לך, שכך אמרו רבותינו ז"ל, בכל יום ויום מתחדש יצרו של אדם עליו, לכן מתחילת כניסת היום השכם והערב לביתו של המלך, והתחנן לו שיהיה בעזרתך בצרת נסיוןך שלא תכעיסנו, תכנס לשלום ותצא לשלום. וכן בתחילת השבוע, כמו שסדרו בהבדלה, הימים הבאים לקראתנו לשלום חשוכים מכל הטא ופשע וכו', וכן בתחילת החודש, וכן בתחילת השנה, ועל זה נאמר (משלי כ"ה, י"ד) אשרי אדם מפתח תמיד. וידוע הפי' על הפסוק בתהלים "און יחשוב על משכבו, יתיצב על דרך לא טוב, רע לא ימאס". "און יחשוב על משכבו", בשעה שמתעורר האדם יראה מהי המחשבה הראשונה שנופלת לו בראשו, אם ח"ו חושב מחשבות "און", נמצא כבר "מתיצב על דרך לא טוב" (כמאמר העולם "קם על הגל שמאל") וממילא יהיה כל היום ח"ו בבחינת "רע לא ימאס" וכ"כ החיד"א בעבודת הקודש, צדיק ראשון בריבו, שאם ניצח את היצה"ר מיד בבוקר, הרי הוא צדיק כל היום, וכן איתא בילקוט שמעוני (קהלת) על הפסוק "טוב אחרית דבר מראשיתו", שאמר אלישע בן אבויה לר"מ, שר"ע פי' את הפסוק הזה שטוב אחרית דבר, כאשר הוא טוב מראשיתו. שאם ההתחלה טובה אז גם ההמשך, ואמר אלישע על עצמו, שהכל קרה לו בגלל שבתחילתו, עשה אביו אבויה שלא לשם שמים כידוע, ע"ש באורך.

נמצא דבארבעה זמנים אלו צריך אדם להשתדל לעשות בסופן תשובה על העבר וקבלה על העתיד, ובוה יתרצה לפני מלכו של עולם ויוכל לנעוץ סופן בתחילתן ולבקש מאת ה' על היום או שבוע, חודש או שנה, הבאה עליו לטובה ולברכה, וטוב אחרית דבר מראשיתו.

מנהג צפת בער"ח ובימות השבוע

ובא וראה מה שכתב באגרות ר' שלמה שלומל זצ"ל מה שראו עיניו כאשר הגיע לצפת, ומתאר איך שלומדים שם בבתי כנסת בקביעת עתים לתורה, וכן בסוף כל שבוע ביום המישי עושים תשובה ובכיות ותפילות, וכן בסוף כל החדש בער"ח, מתאספים כל אנשי צפת לאחד המקומות ובוכים ומתוודים ועושים תפילות. ובזכות זה היה להם שפע שאין כמוהו וכן היו כולם מאריכים ימים בבריאות ובשמחה עד גיל שמונים גיל תשעים, מאה, ומאה ועשר וכו' וכל זה ע"י שהיו תמיד בתשובה ומשתדלים לעשות רצון ה' וזה תורף דבריו:

ויצאתי מארץ מולדתי בערום ובחוסר כל, ובאתי לארץ הקדושה פה צפת תוב"ב שבגליל עליון, חול המועד של סוכות שנת שס"ג לפ"ק לשלום.

ומצאתי קהילה קדושה פה צפת כי היא עיר גדולה לאלהים, עיר מלאה תושיה, קרוב לשלוש מאות רבנים גדולים כולם חסידים ואנשי מעשה. וי"ח ישיבות מצאתי בצפת תוב"ב, וכ"א בתי כנסיות, ובית מדרש גדול ובתוכו קרוב לד' מאות ילדים ונערים, ועליהם עשרים מלמדים, שמלמדים אותם בחנם מבלי קבלת פרס מהתלמידים, שנמצאים עשירים בקושטא שפורעים שכירות המלמדים, וגם מלבושים עושים מדי שנה בשנה. ובכל בתי הכנסיות תיכף אחר תפילת ערבית ושחרית מתקבצים כל הקהל, ויושבים לפני רבנים, בכל בית כנסת ה' ו' כתות, כל כת וכת לומדים קודם שיוצאים מבית הכנסת, כת זו לומדים בקביעות בהרמב"ם, וכת זו לומדים בקביעות בעין יעקב, וכת זו לומדים בקביעות פרק אחד משניות עם פירוש, וכת אחרת לומדים הלכה אחת עם פירוש רש"י ותוספות, וכת אחרת לומדים קביעות בספר הזוהר, וכת אחרת לומדים קביעות בתנ"ך, כאופן שלא נמצא אחד שיצא בבוקר למלאכתו או לעסקו אם לא ילמוד קודם לכן קביעות בתורה. וכן עושים כל ישראל אחר תפילת ערבית. וביום שבת הולכים כל העם לשמוע הדרשה מפי החכמים.

ובכל יום ה' מהשבוע מתקבצים כל ישראל אחר תפלת שחרית לבית הכנסת אחד גדולה, ומתפללים שם תפלה נוראה עד מאד על כל ישראל בכל מקום שהם, ועל גלות השכינה וישראל וחרבן בית אלהינו, ומברכין לכל מי ששולח ממונו לסיוע עניי ארץ ישראל, שהקב"ה יאריך ימיהם ושנותיהם, ויצליחו עסקיהם, וישמרם מכל צרה וצוקה. וכל התפלה כולה עושים אותה כל ישראל בבכיה גדולה ובשברון לב. וקודם שמתחילים להתפלל, עולה הרב הגדול מורנו הרב רבי משה גלאנטי יצ"ו על הבימה, ודורש דברי כבושים, ומעורר ישראל ליראת ה', ומקרב אותם לאהבת הבורא במתק לשונו וגודל חכמתו ובקיאותו ורוב קדושתו. ואחר כך עולים הראשי ישיבות חכמים וחסידים גדולים ובעלי עבודה על הבימה, שם האחד הוא החכם מוהר"ר מסעוד סני נהור, והוא מורי ורבי, וידוע לכל רוב קדושתו ובקיאותו. ושם השני מו"ה שלמון מערבי, מפורסם בישראל בחכמה וענוה יתירה ובחסידות מופלאה. ומתחילין להתפלל באימה ופחד וביראה גדולה, ושתי עיניהם זולגות דמעות כב' מעיינות מים, מי ראה כאותן תפלות וצעקות הגדולות והמרות שעושים כל ישראל בבכי ובדמעות כולם כאחד על הגולה ועל החרבן בעוונותינו הרבים, ומתוודים עוונותיהם, אשר אם יהיה לבו של אדם קשה כאבן מוכרח הוא שיהפך ויתחרט על עוונותיו ויבכה בדמעות שלישי בעמדו שם.

ובכל ערב ראש חודש עושין עד חצות כמו ערב יום הכפורים, וגוזרים ביטול מלאכה עד חצות, ומתקבצים כל ישראל לבית הכנסת אחת גדולה, או הולכים על קבורת הושע בן בארי הנביא, שעליו בנוי כמו כיפה אחת גדולה בנין מפואר ונכנסים לתוכו, או לתוך המערה של התנא האלהי אבא שאול ע"ה, או לפני קברו של רבי יהודה בר אלעאי, שאלו הצדיקים הם קבורים סמוך לעיר, ומתפללים שם תפלה יותר נוראה עד חצי היום, ולפעמים עושים שם כל היום כולו בתפלה ודרשות. והגויים היושבים על אדמת ישראל, כולם הם נכנעים וכפופים לפני קדושת ישראל, ואפילו שאנחנו עומדים כל היום כולו על השדה בטלית ובתפלין, ומתפללים וקוראים בקול גדול לה' אלהינו לפני קברות הצדיקים, לא נמצא אחד מהגויים שיערב אל לבו לגשת לפני מעמד היהודים במקום שהם מתפללים, או שיפתחו פיהם ללעוג על התפלה ח"ו, אלא כולם הולכים לדרכיהם ואין פוצה פה ומצפצף תהלה לאל, עכ"ל.

זולת זה מצאתי כל ארץ הקודש מלאה ברכת ה', ושובע גדול, וזול גדול אשר אין להעריך ואין לשער ואין לספר. ואני כשראיתי השפע הגדול הנמצא בארץ הקדושה, וראיתי כל טובה-אוכלים אותו אומות העולם, וישראל הם מפורזים, ואין להם זכות לאכול מפריה ולשבוע מטובה, בכיתי בכיה גדולה, ואמרתי מי יתן והיו אחינו בית ישראל יודעים המעשר לבד מהשפע והטובה והשובע הגדול שנמצא בארץ ישראל, היו בוכים יום ולילה על גלותם, ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שגם בהרבונה היא מוציאה פירות ושמן ויין ומשי כנגד שלישי העולם, ובאים בספינות מסוף העולם

מויניציאה ומספרד וצרפת ופורטוגאל ומקוסטנטינא, וטוענין בר ושמן זית צמוקים ודבלים ודבש ומשי ובורית הטוב כחול אשר על שפת הים, ובכל זאת שבאים מסוף העולם לטעון משפעה הגדול, אף על פי כן אנהנו קונים החטים הנקי כשמש מדה אחת שהיא גדולה כשתי איפות וחצי מעהררין, באחד טאליר. ושמן זית י"ב ראטיל בעד אחד טאליר, וכל ראטיל משקלו ט' ליטרין של מדינת מעהררין במשקל. ושמן השומשמיין שמתוק כדבש וטעמו טעם מן, ה' ראטיל באחד טאליר. והיין מי שקונה ענבים בשעת בציר, ועוצר אותם בבית הבר, יעשה ו' ראטיל יין באחד טאליר, מלבד המים שרופים שמוציאים מן התמר ד' או ה' ראטיל יין שרף. ודבש דבורים ד' ראטיל באחד טאליר. ודבש ענבים י' ראטילין באחד טאליר. וצמוקים י"ח ראטילין באחד טאליר, וכן דבילים. תרנגולים בזול הרבה, כל תרנגול בה' או ו' צלמיר. וה' או ו' ביצים במטבע שהיא כב' פשיטים בארצכם. ובשר כבשים הוא רך וטוב, ואליה שלו ז' ליטראות משקלו, וכל ליטרא בשר כבשים כמו במעהררין בג' צלמיר וחצי ובשר שור ליטרא בג' צלמיר. ודגים אחד ליטרא באחד פין (אולי צריך להיות בראשי תיבות פ"ן. והכוונה פשיט צלמיר), ולפעמים לזול ביותר. ואורז בזול, והרבה מיני קמניות ועדשים שלא ראיתם מימכם וטעמם טוב. ואגוזים בזול. וכן מיני ליפתן וירקות טובות לאין מספר שלא טעמתם כטעמם הטוב מעולם, נמצאים תדיר כל השנה כולה, בקיץ ובחורף, כמעט בהנם. מלבד הפירות הטובים הרובין ופומרנצין (תפוזים) לימונא ואבטיחים וקרפוזים (מילון) שטעמם הוא כטעם הצוקר, ומלפפונות וקישואים ודלועים, ועוד מינים ממינים שונים שאינם נכרים למעלת כבוד תורתו, ואין תועלת בזכרי אותם למעלת כבוד תורתו.

ויש יתרון בטעם הפירות וירקות והלפתות של ארץ ישראל, אשר אין דוגמתם נמצא גם כן בארצכם, כיתרון הזהב מן הכסף, וביתרון טעם פת חטים על פת השעורים. באופן מי שזכה מהשי"ת לקבוע דירתו בארץ ישראל, ויש לו מעט ממון, שיוכל להתפרנס, אשריו ואשרי חלקו שיוכל לקנות לו חיי העולם הבא, בהתחברו עם חסידים הגדולים ואנשי מעשה אשר בארץ ישראל המה, ויכול גם כן להתענג על ה' ולעדן את נפשו במרעה הטוב והשמן, לאכול מפריה ולשבוע מטובה. ובשליש ההוצאות ופיזור הבית שבארצכם, יכול להתפרנס בארץ ישראל ולהיות חיי המלך תהלה לאל. מלבד האויר הבריא והזך, והמים הבריאים, המאריכים ימיו של אדם, ועל כן רוב הדרים בה מאריכין ימים הרבה לפי לצ' ולק' ולק"י שנה. זה שדרשו רז"ל (במסכת ברכות דף ה' ע"א על הפסוק בדברים י"א כ"א) למען ירבו ימיכם וכו' על האדמה, דוקא, ולא בחוצה לארץ, שהמאכלים והמשקים רעים, והאויר המעופש שבחוצה לארץ גורמים רעה לבני אדם, וחלאים רעים, ומקצרין ימיהם ושנותיהם של בני אדם, וזהו הסימן שבחוצה לארץ כמעט רוב בני אדם והילדים הקטנים הם מלאים שחין על הברכיים ועל השוקיים, ובארץ ישראל לא נמצא אפילו אחד מהם ברוך ה' שיהיה מוכה שחין, לא קטנים ולא גדולים, אלא כולם נקיים כזהב ת"ל.

על כן יאמרו המושלים בואו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון" (כא, כז)

ידוע מה שאמת רז"ל ומובא בתרגום יונתן על הצדיקים המושלים ביצרים, ע"ל במלא עי"ן למ"ד גימט' צדי"ק, כ"ן גימט' סו"ד שידועים סוד הדבר שכר ועונש עוה"ב, יאמרו המשלי"ם אותיות השלמי"ם מלשון האנשים האלה שלמי"ם, והמושלים ביצרים כאלו הקריבו קרבן שלמים כמ"ש זאת תורת זבח השלמי"ם, מי שזובח יצרו כאילו הקריב קרבנות, בואו חשבון עושים חשבון עונות וזכויות, תבנה ותכונן וכוונתם שהקב"ה יבנה ביהמ"ק ויבוא המשיח, משי"ח ב"ן דוד ע"ה גימט' המשלי"ם שהוא מושל על שבעים אומות, ויצה"ר אומר תבנה ותכונן עיר סיחון, ר"ל תעשה בנינים ובתים טובים ועליות מפוארות, עי"ר אותיות רי"ע אני אוהב אותך ורי"ע עמך תשמע לעצתי ודברי, וז"ש עי"ר סיחון מלשון שיחה נאה, ואתה תאמר לו כי אש יצאה מחשבון תזכיר לו יום המות כמ"ש המשורר אם פגע בך האי מנוול חיש וזכור לו יום המות, ר"ל יום פטירתו בקבר בתחילה שואלים אותו קבעת עתים לתורה ותלמוד וקראת ק"ש בעונתה, וז"ש כי א"ש דהיינו תורה שנאמר מימינו א"ש ד"ת למו, יצאה מחשבון יום יציאת נשמה שנותנים גוף ונשמה דין וחשבון, להבה מקרית סיחון ר"ל להב"ה אותיות ההב"ל היינו הבלה של תורה וק"ש, ר"ל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן והבל של ק"ש, ההב"ל גימט' מ"ב, פרשה ראשונה של ק"ש יש בה מ"ב תיבות. מקרית לשון קרית שמע, מוא"ב גימט' מ"מ, פסוק שמע וגו' ופסוק בשכמל"ו יש בהם מ"ט אותיות, ומכניע מ"ט שערי טומאה ושורף אותם, ואינם יכולים לשלום באדם בזכות לימוד תורה וק"ש, וז"ש אכלה ער מואב בעלי במות ארנן, אכל"ה שרפה אותם לשון והסנה איננו אוכל, ע"ר אותיות ר"ע דהיינו יצר הרע, מוא"ב שהוא כמו מואבי, וכמו שאמרנו מ"ט שערי טומאה (גימט' מוא"ב), בעלי במות ארנן שנותן נאווה וגסות הרוח באדם שישכח לימודו כמו שעשה ללוי בן סיסי כמ"ש רז"ל בגמרא ירושלמי יבמות פרק י"ב (ועי' גם בבלי דף ק"ה ע"א).

בני סימוניא באו אצל רבי ואמרו לו בבקשה תתן לנו אדם אחד שיהיה דורש דיין וחזן סופר ומשנה (ר"ל מלמד תורה לתינוקות ומלמד משנה לגדולים) ועושה לנו כל צרכנו ונתן להם את לוי בן סיסי, עשו לו בימה גדולה והושיבוהו עליה. באו ושאלו אותו הגידמת במה היא חולצת (ר"ל אשה שאין לה יד כיצד תחלוץ הנעל מעל רגל היבם) ולא השיבם. רקקה דם מהו (ר"ל אם היבמה ירקה כמו שכתוב וירקה בפניו ונמצא בתוך הרוק דם מהו) ולא השיבם. אמרו שמא אינו בעל הלכה, נשאל אותו שאלות של אנדה, באו ושאלו אותו מהו זה שכתוב (דניאל ס' י"ד) אבל אניד לך את הרשום בכתב אמת, אם אמת למה רשום, ואם רשום למה אמת, ולא השיבם. באו בני סימוניא אצל רבי אמרו כלום זוהי הבקשה שבקשנו ממך, אמר להם חייכם אדם שכמותי נתתי לכם. שלח והביאו ושאל אותנו, אמר לו רקקה דם מהו, אמר לו אם יש בו צחצוחית של רוק כשר. הגידמת במה היא חולצת, אמר לו בשיניה. אמר לו מהו זה שכתוב אבל אניד לך את הרשום בכתב אמת אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת, אמר לו עד שלא נחתם גזר דין רשום, משנחתם גזר דין אמת. אמר לו ולמה לא השבת להם. אמר לו עשו לי בימה גדולה והושיבו אותי עליה וטפח רוחי עלי (ר"ל גבה לבי ושכחתי) וכו'. וזו"ה ורם לבבך ושכחת וגו'. אם כן כל אדם צריך להזכיר את הדבר הזה בכל רגע ליצרו הרע ויאמר לו בעלי כמות ארנן באת להגביה לבי כדי שאשכח לימודי ביום נתינת דין וחשבון, ה"ש אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, וז"ש בעלי כמות ארנן גימט' א"ש דהיינו תורה. ויה"ר שהקב"ה יסיר וירחיק יצה"ר מקרבנו ויתן לנו תורה ומצות וא"ש נוט' אהבת שלום והרנינו גויים עמו אכ"ר בילא"ו.

אם אדם מסיח דעתו מעט מיד עושה הנפש הבהמית את שלה, ולוכדת גם את הנפש השכלית ברשתה

המושלים, אלו המושלים ביצרם, באו חשבון, בואו ונחשוב חשבוננו של עולם, נוהג היה החפץ חיים לספר: סוחר שכר עגלון להוליכו למקום מסוים, קודם צאתם לדרך ביקש הסוחר מהעגלון שישגיח היטב על סוסו לבל יטה מהדרך, העגלון אמנם הבטיח, אך עד מהרה התברר שלהבטחתו לא היה ערך. כאשר אך יצאו מן העיר נרדם העגלון על מושבו, והסוס המשיך לרוץ ללא השגחה והכוונה, כאשר ראה הסוס חציר ועשבים נטה מן הדרך כדי לאכלם, תוך כדי סטיתו מן הדרך איבדה העגלה את שיווי משקלה והתהפכה, והסוחר נפל מתוכה. גער הסוחר בעגלון ואמר לו: הרי הזהרתיך להשגיח על בהמתך ואיך זה הנחת אותה לנפשה, ניסה העגלון להצמדק, ואמר: מכיר אני את סוסי כי משכיל הוא ויודע את הדרך היטב, ומעולם לא עלה על דעתי שייטה מן הדרך הישרה, אמר לו הסוחר: שומה שכמוך, וכי שייך לומר על הסוס שהוא משכיל, יתכן שהוא טוב יותר מבהמות אחרות, אבל סוף סוף בהמה הוא, ואם כן כל זמן שהוא רואה דבר שמגרה אותו, מתגברת עליו התאוה והולך אחריה, לכן היה לך להחזיק היטב במושכות ולא להניח לו ללכת בחופשיות. הוא הדין, אומר החפץ חיים באשר לאדם, כיוון שהוא מורכב מנפש שכלית ומנפש בהמית חייב הוא להשגיח היטב בכל שעה ושעה על הנפש הבהמית שלו ולאחוז במושכות לבל תשתלט עליו, אם אדם מסיח דעתו מעט מיד עושה הנפש הבהמית את שלה, ולוכדת גם את הנפש השכלית ברשתה.

מכאן ילמדו המושלים ביצרם, שבלי חשבון נפש אמיתי, עלול חלילה האדם להטרד מן העולם

כתב בספר טללי אורות, על כן יאמרו המושלים באו חשבון, באו ונחשב וכו' דרשת חז"ל לכאורה אינה מתיישבת בפשט הכתוב, הרי כתב רש"י אילו חשבון היתה מלאה יתושין, אין כל בריה יכולה לכובשה, ואם היה סיחון בכפר חלש, אין כל אדם יכול לכובשו, וכל שכן שהיה בחשבון, אמר הקב"ה מה אני מטריח על בני כל זאת על כל עיר ועיר, נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו. נמצא שאם לא היה כובש סיחון את חשבון והעיירות סביבה, בוודאי היה עושה חשבון נפש שלא כדאי לו לצאת למלחמה עם ישראל, שהרי ראו כולם כי ה' נלחם להם, אולם בגלל מלחמתו הלא מבעית, גבה לבו להלחם עם ישראל ובשל כך אבד מן העולם. זהו שדרשו חז"ל: על כן יאמרו המושלים באו חשבון, מכאן ילמדו המושלים ביצרם, שבלי חשבון נפש אמיתי, עלול חלילה האדם להטרד מן העולם, ומי שעושה חשבון נפש כראוי, אינו נכשל.

עוד ביאר רבי יהונתן אייבשיץ, כיצד מתיישבת דרשת חז"ל עם פשט הכתוב, התורה מבקשת ללמדנו להפיק את הלקח מגורלה של העיר חשבון, עיר זו, עיר ספר בממלכת מואב היתה, ואילו היה מלך מואב משגיח עליה כראוי ומפקיד שומרים להגנתה, לא היתה נופלת בידי סיחון, אך בגלל שלא היתה זו עיר גדולה וחשובה, לא השכיל מלך מואב

להשקיע בה את מיטב כוחותיו וצבאו, להגן עליה, על כן היא נפלה בנקל בידי סיחון, ומכאן היתה סלולה בפניו הדרך לכבוש את ממלכת מואב כולה. והו הלקח שצריכים ללמוד המושלים ביצורם.

כאשר בא היצר הרע ומבקש לכבוש, להכשיל, אף במצוה קלה, צריך לעמוד כחומה בצורה, לבל יצליח להכניע כי אם יפלו בידי היצר, הרי מכאן ואילך הם יהיו מסורים בידי להשתלט עליהם ולהכניעם תחת ידו.

"על כן יאמרו המשלים באו חשבון" (כא, כז)

אם אינו מכין מערב שבת מה יאכל בשבת, וכן דומה לים ויבשה, אם אינו לוקח מהיבשה, מה יאכל בים

אמר רבי יהושע בן פדייה, עתידין הרשעים לומר לפני הקב"ה, הניחנו ונעשה תשובה, והקב"ה משיב שומים שבעולם, עולם שהייתם בו דומה לערב שבת, והעולם הבא דומה לשבת, אם אינו מכין מערב שבת מה יאכל בשבת, וכן דומה לים ויבשה, אם אינו לוקח מהיבשה, מה יאכל בים, וכן דומה לימות החמה ולימות הגשמים, אם אינו חורש וזורע וקוצר בימות החמה, מה יאכל בימות הגשמים, ועוד היה לכם ללמוד מהנמלה, שנאמר לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחסם, ואתם לא למדתם ממנה מעצלותכם וטפשותכם, ולא עשיתם תשובה. שהיה לאדם ללמוד ממעשיה של נמלה, והיא המחייבת לאדם על עצלותו במצות ה', והגם דאיוב נמי אמר, "מלפנו מבהמות הארץ ומעוף השמים יחכמנו", ודרשו בעירובין ק', למדנו צניעות מהתול, וגזל מנמלה, ועריות מיונה, ודרך ארץ מתרנגול ומפרדה שכורעת ומשתנת, ומפת של אליהו, הנה העיקר ההכנה מעולם הזה לעולם הבא וענין התשובה אנו למדין מהנמלה, עם היותה בריה קטנה דקה מן הדקה, וחייה מועטין, ואין לה קצין שוטר ומושל, והדבר פלא.

מעשה מזעזע מה שקרא לאשה הרכלנית

אשה שיש לומר שהיא חרדית ומוגדרת כרכלנית הלכה לעולמה, ולא יכלה להתגבר על יצרה והיתה מעבירה לשון הרע, נפטרה האשה לבית עולמה והובאה כמובן לקבר ישראל, אחרי ההלוויה שם לב אחד הקברנים כי ארנק שהיה בכיסו ובו סכום כסף נכבד נעלם, לאחר שחשב רבות הגיע למסקנה כי הארנק נפל לתוך הקבר ונסתם עליו הגולל, לאחר התייעצות עם הרבנים התירו לו לפתוח את הקבר עם תנאים מתאימים, בעת פתיחת הקבר נוכחו אנשי החברה קדישא, ואכן הקבר נפתח והארנק נמצא בו, אבל נמצאו בו עוד דברים מדהימים מספר גדול של נחשים היו במקום ונשכו בבשרה של האשה המתה.

המחזה היה מבהיל ואכן לא התקשו עתה להאמין כי היתה רכלנית, הרב שהתיר את פתיחת הקבר אמר לאנשי חברה קדישא כי מצוה לפרסם את הדבר הזה למען ילמדו מוסר.

תולדות אורה חיים הקדוש

(החומר דלקמן נלקט ברובו מאוצר פניני החסידות)

משפחת רבינו

◆ בין המשפחות המיוחסות אשר גלו מספרד בגירוש הגדול של רנ"ב והגיעו למרוקו, נודעה משפחת "בן עמר" לשם ולתהילה. בעיר סאלי, על שפת האוקינוס האטלנטי, בקצה המערבי של מרוקו וצפון אפריקה כולה, קבעו בני המשפחה הרמה את מקום מושבם, ובה זרחה שמשו של הגאון הקדוש רבי חיים בן עמר זלה"ה (הנודע בכינוי רבי חיים בן עמר הזקן, כדי להבדיל בינו ובין נכדו רבנו נושא שמו).

רם ונשא היה. מופלג בתורתו וביראתו, בקדושתו ובפרישותו, ואף מהנהגת הציבור לא משך את ידיו. וכה כתב עליו רבנו בהקדמתו לספרו, "ומרוב חסידותו כמעט אני אומר שלא עבר עליו לילה בשינה, ובכבי גדול קונן על שריפת בית אלהינו, ואפילו בלילי טבת הארוכים השלים הלילה בלימוד עמי וכיוצא בי מיוצאי חלציו, ואף כי הרבה צרות עברו עליו והוצרך לנוד ממקומו, בכל זאת בכל מקום שגלה גלתה שכינה עמו, ולא מנע עצמו מד' אמות של הלכה".

אח היה לו רבי שם טוב שמו, גדול כבודו בעיני בני קהילת סאלי ואף הוא עסק רבות בעניינם, עד שעלה ונתעלה למדרגת נגיד הקהילה. והיו האחים לבית בן עמר ראשי ומנהיגי הקהילה ברוח ובגשם. אף בית הכנסת משלהם, "צלאת בן עמר", היה להם.

◆ החל משנת תל"ב, עם עלות מולאי איסמעאיל ימח שמו לשלטון, נפתחה תקופה קשה ואיומה בקורות יהודי מרוקו. בשנות מלכותו הראשונות האיר פניו ליהודים. אפס, בחצי ימי מלכותו השתנה יחסו מן הקצה אל הקצה. הוא החל להציק להם ולרדוף אותם, והטיל עליהם מסים שונים ומשונים חדשות לבקרים. הלחץ והדחק הורגשו בכל פינה, ואף מעמדם של העשירים והאנשים שכלכלתם היתה איתנה, התמוטט לחלוטין.

אלא שזו היתה רק ההתחלה לשנים קשות ומרות שהלכו ונעשו נוראות יותר ויותר! בשנת ת"ס הוטלו על היהודים מסים בכמות כזו שרבים מעשירי הקהילות ירדו מנכסיהם, כפשוטו, והפכו לעניים ממש. על צרה זו נוספו גם הבצורת ועלית המחירים הגדולה שבאה בעקבותיה.

◆ בן היה לו לרבי חיים בן עמר הזקן, ורבי משה שמו, אף הוא תלמיד חכם מופלג היה, שגם עסק בחסד ללא גבול, ומי ששימש כמשען ומשענה לנשברי לב, ששאבו ממנו עידוד וחיווק.

בשנת תנ"ו נתמלא ביתו של רבי משה אורה בהולדת בנו, אשר שם קורא לו על שם זקנו הקדוש "חיים", הוא רבנו חיים בן עמר, מי שעתיד היה להאיר את עיניהם של ישראל מאז ועד היום. נר ישראל, נשמה מניצוץ משיח בן דוד. מאור חיים לארץ ולדרים, לדורו ולדורות, והנודע לדורות על שם ספרו "אור החיים".

אך גדל חיים הקטן מיד ראו הכל כי חכם וחרیف הוא וירא שמים מנעוריו. אף דבקה נפשו בנפש זקנו הרב, אשר רוח מלוא חופניים נחת מנכדו זה, ועל אף שגם עם שאר נכדיו למד תורה, הרי שאת מרב מאמציו השקיע בו, ולו מסר את רובי תורתו.

לא מש חיים הצעיר מאוהלו של סבו, ש"בין ברכיו גדל ובחיקו ישב לשאוב מדרכים הטובים" כלשונו. כשרונותיו העילויים עמדו לו לעלות בתורה כאחד הגדולים אשר בארץ. אף בתעניות וסיגופים הרבה, ולעיתים צם משל יומיים ויותר ברציפות.

למרות יגיעתו העצומה והתאמצותו לכוון לאמיתה של תורה, התנזרותו ממנעמי העולם וכוונתו הטהורה, הרי שבהעלאתו את חידושי תורתו על הכתב היתה נפשו שפלה עליו ביותר, והוא היה מלא חשש. מי הוא זה ואיזהו שיבוא לחדש בתורה?! רק הידיעה הברורה שלו כי כל כוונתו לשם שמים, נתנה לו את האומץ לכך.

את ראשית ביכוריו כינס לימים לספר שאת שמו קרא "חפץ ה'". הורתו ולידתו של "חפץ ה'", החלו אצלו עוד בגיל בר מצוה, ומשאלה כמוסה היתה זו בליבו מאז ולתמיד. והיתה נפשו יוקדת בקרבו באהבה לזהמת לה, לתורתו, ולקיום מצוותיו. תשוקה נפלאה שלימים באה לידי ביטוי ובצבצה מכל עבר בספריו, ובפרט מספרו הנודע "אור החיים" הקדוש על התורה.

בדברו על אהבת ה' ודבקותו, ממש יצאה נפשו בדברו, ומתוך הדברים נמצאת למד כי מעולמו הוא מדבר. שהרי אין אדם כותב דברים שכאלו אלא אם כן עומד הוא במדרגה זו. לא יפלא איפוא, כי העפיל רבי חיים למעלות רוחניות נעלות ונשגבות כל כך, עד אשר התקדש שמו בקרב תפוצות ישראל כאחד מן הראשונים אשר בארץ.

"ורבנו הקדוש אור החיים אמר עליו מרן הבעש"ט שנשמתו מרוח דוד של אצילות, ובכל לילה שמע תורה מפי הקב"ה, ורוב קדושתו אי אפשר לכתוב, והיה מיורדי המרכבה וגילוי נשמות ומדרגות רוח הקודש באמת...."

♦ ולרבי שם טוב בן עטר הנגיד בן ושמו רבי משה, והי האיש נכבד ביותר בין יהודי מרוקו, ממשיך נאמן למורשת אביו הגדול שנשא את משא יהדות מרוקו על שכמו. ידו פתוחה לצדקה וחסד ולכל דבר שבקדושה.

כוחו של רבי משה בנגידות עלה על אלו של אביו, מעמדו בחצר המלך מולאי איסמאעיל היה רם ונשא. עם הזמן הלך מעמדו של רבי משה בן עטר והתחזק. אבל כטבעה של בני משפחת מלכות אכזרית זו, הרי שככל שהיו היחסים עמם קרובים יותר, כך גדלה הסכנה מהם.

צורת החיים המבהילה והלא יציבה תחת צלם של בני משפחת המלוכה, דרשה ממקורביהם כוחות נפש עצומים, שכן לא אחת עמדו הללו בסכנת נפשות של ממש, על אף קרבתם הגדולה ושרותם הנאמן למלך.

בשנת תע"ו, הלשינו לפני מולאי איסמאעיל הלשנה כלשהי על רבי משה לא הועילו לו לנגיד כל זכויותיו, והמלך קנס אותו בקנס שכדי לעמוד בו היה רבי משה צריך למכור את כל נכסיו והדבר כמעט ורושש אותו לחלוטין. למרות הכל, גדולים היו מעשיו ופעליו, והוא עשה שלא תשתכח תורה מילדי ישראל העניים במרוקו, והיה משלם שכר לימוד מכיסו עבור אותם שלא השיגה יד הוריהם לשלם עבורם.

הוא אשר זכה להיות חותן המלך, כאשר בחר ברבי חיים, נכד אחי אביו רבי חיים הזקן, כחתן לבתו המצוינת מרת פאצוניה. מופלגת בצדקות היתה, עד שספרו עליה שמידי יום היתה מתעמפת במלית ומניחה תפילין, כנאמר על מיכל בת שאול.

סמוך על שולחנו של חותנו – קרובו הנגיד ידע רבנו שנות שלווה והשקט, למרות חוסר השקט הכללי ששרר במרוקו המשיך לעלות ולהתעלות בתורתו, בקדושתו העילאית ובהתנזרותו ממנעמי העולם הזה. בשנים ההם גם החל להפיץ את תורתו על פני חוצות, ולא הסתפק בתלמידים שבאו אליו, כי אם תר וחפש אחרי בעלי כשרון, שהוא יוכל ללמדם ולקדםם בהתאם לכשרונותיהם.

במקביל ללימודו עם תלמידיו, היה דורש מידי יום ביומו בבית הכנסת שבחזקת משפחתו, "צלאת בן עטר", שתי דרשות להמון העם ולכל מי שליבו הפץ, ולעיתים אף שלש דרשות ביום.

נערץ ונקדש היה רבינו על בני סאלי עירו, למרות שלא כיהן כרבה של העיר, ועל אף שהיו בה בסאלי בזמנו גדולי תורה נוספים. פעם אחת היה רבנו שקוע במחשבות דבקות, ובני קהילתו נזקקו לו בדחיפות אלא שיראו לנגוע בו ולהפסיקו מדבקותו. עקב נחיצות הענין הוחלט בין בני קהילה לקחת תינוק קטן שלא טעם טעם טומאה מימיו, וגם את התינוק טבלו במקוה. הם הורו לעולל לנגוע נגיעה קלה בבגדו של רבנו ותו לא. אבל גם נגיעה זו היה בה בכדי שירגיש רבנו בנגיעה גשמית קלה זו ויפסוק מדבקותו.

בימים ההם ובשנים ההמה, היו יהודי מרוקו מוכים ונרדפים בידי שמים ובידי אדם. אם לא די היה להם בהתנכליותיו של המלך הרשע, התרגשה ובאה עליהם בשנת תפ"א הבצורת הנוראה. היתה זו עצירת גשמים איזומה ומוחלטת שנמשכה כשלוש שנים, והמיטה על ראש יהודי מרוקו השבורים והרצוצים רעב ועוני, מחלות ויסורים ומיתות מרובות.

לא זו בלבד, אלא שעם מותם של רבים מהיהודים שדרו ברבעים המיוחדים להם, נעזבו בתיהם וננטשו מאין יושב. הנכרים יושבי הארץ שניצלו את המצב פשטו על הבתים לשלול ולבזו בז, וכך נהרסו הבתים ורחובות שלמים הפכו לעיי חרבות או למשנות גויים. לעומת זאת הלכו בתי הקברות וגדלו בקצב מהיר, כאשר דבר יום ביומו נקברו בהם חללי רעב למכביר.

חורבן קהילות בנוף, ברוח ובנפש היה כמעט מוחלט. אבל גם בתקופה קשה ומרה שכזו, המשיך רבנו בשלו, בתורתו, בשיעוריו ודרשותיו בעבודת קדשו ובפעולות החסד שלו.

מעשה תוקפו וגבורתו

♦ דרכו בקודש של רבנו שתבעה התמסרות לרוחניות ולעבודת ה' בצורה החלפית, מצאה את בטויה גם בדרכו בפסיקת ההלכה, בה היה נוהג להחמיר. מעבר לפסיקותיו היומיומיות והכלליות, נודעו שלושה ענינים בהלכות מאכלות אסורות בהם יצא חוצץ כנגד מנהג מרוקו מקדמת דנא, וכל זאת למרות היותו צעיר לימים: החגבים, נפיחת הראה, והתולעים.

מאז ומקדם היה מנהגם של יהודי מרוקו, כאשר תקפה מכת ארבה את עריהם ושדותיהם, לתפוס מהחגבים המעופפים ולאכלם. בעיני רבנו לא מצא הדבר חן כבר מאז ילדותו, שכן הבחין כי זקנו הקדוש נמנע מלאכלם, וגם אין דעתו נוחה באוכלי החגבים.

והנה הגיעה הבצורת של שנת תפ"א, ושוב ראה רבנו את הקהל נוהג התר באכילת החגבים, משל היה זה דבר פשוט ומסכם שאינו דורש כל תנאים הלכתיים.

כיון שראה רבנו שאין איש יודע על סמך מה נהגו לאכול את החגבים, מבלי לבדוק אם הנם מהסוגים המותרים באכילה, רצה לאסור את הדבר. אבל בענותו כי רבה, עדין לא רצה לסמוך על העדויות שאסף עד שירד לחקר הדבר. רבנו הגיע למסקנה נועזת, כי התר החגבים שנהגו בו במרוקו התר שגוי הוא, וכי האוכלם כאוכל שאר שקצים ורמשים. הוא הרעיש הרבה על הדבר, ואסורו התקבל על בני סאלי עירו ובפרט יראי ה' שבהם.

וראה זה פלא:

"וגדול הנס האחרון שעשה ה' שתמיד דבר רגיל היה לבוא מין זה לב' או לג' שנים ולא אחר טפי מד', ומשעה שפרסמתי איסורם וחכמי העיר הטו אוזנם ואסרום, מאותה שנה לא נראו עוד במערב למעלה מעשרים שנה" (פרי תואר סי' פה, וראה גם אור החיים ויקרא יא כא).

היה בכך אומץ רב מצידו של רבנו שעוד היה צעיר לימים, כבן עשרים וחמש שנים בלבד, והוא בא לאסור על בני ארצו דבר שדורות נהגו בו התר, ובפרט שמרוקו מלאה היתה בגדולי עולם קשישים ממנו לימים.

בשנים ההם העמים רבנו על עצמו גם את העיסוק בצרכי צדקה, ובפרט של תלמידי חכמים עניים.

נוהג מיוחד במינו היה לו לרבנו בעת כהונתו כרב בעיר מרוקו טרם עלותו לארץ הקודש.

מידי ערב שבת, היה מספק לתלמידי החכמים שבעירו צרכי שבת, ובין היתר סיפק נתח בשר כדי שיעשו שבתם בהרחבה.

קרה פעם, ומסיבת איזו מחלה שפגעה בבהמות העיירה, נטרפו רוב הבהמות, והבשר התייקר שם עד למאוד, ואף עשירי העיירה לא היה בידם להשיג בשר לשבת קודש.

היה זה בערב שבת, ורבנו צווה לשחוט עגל כדי לחלק את בשרו לאנשיו, ובחסדי השי"ת הוברר כי העגל הזה לא הוטרף וכך לא נשתבש מנהגו וחילקוהו לבני התורה.

בעת החלוקה, נכנס אחד מעשירי העיירה אל רבנו ז"ל ובקשו שיתן גם לו איזה נתח בשר תמורת תשלום הגון.

רבנו ענהו בתקיפות, כי אין הוא מוכר בשר, וביתו לא אימליו, ואינו רוצה לתת לו, כי הבשר מיועד רק לתלמידי החכמים, ולנגד עיניו מסר חתיכת בשר לאיזה אברך שזה עתה נכנס לבית הרב.

העשיר האדים מכעס ופנה לרב בלשון זלוזל "הגם זה האברך בין התלמידי חכמים, מה לו ולחלוקת הרב".

הרב לא השיב לעשיר כלום, ומלא סיפוק עלה על יצועו בהודאתו להשי"ת שמנהגו לא הופרע על אף חסרון הבשר.

בעת שינתו, פקד את רבנו חלום קשה בו מודיעים לו כי בשמים התעורר קטרוג גדול עליו על שלא מחה בעת שהעשיר זלזל בתלמיד חכם לעיניו, ולזכך חטאו זה יקבל על עצמו גלות שנה אחת.

במוצ"ש ק ארו האור החיים את הפציו ויצא לערוך הגלות. פסק השמים פסק הוא, ואין לערער עליו.

כך נודד לו האור החיים מעיר לעיר ומכפר לכפר, אכסנייתו ביום לא היתה אכסנייתו בלילה, בקיצור הדברים הוא קיים את הגלות לכל פרטיו ודקדוקיו. כך לאחר כמה שבועות של נדודים מצא את עצמו בערב שבת פרשת בחוקותי,

במרכזו של שדה רחב ידים. כוחותיו כמעט ואזלו ממנו, ולפתע ראה מרחוק איזה אילן. בשארית כוחותיו, נגש אל האילן, התישב על ידו לנוח והניח ראשו על גזעו.

מחשבותיו ורעיונותיו של האור החיים הקדוש החלו לשוטט בעולמות העליונים, כל כולו נתון לעשתונותיו שסבבו והלכו לחדש חידושי תורה על פרשת השבוע בחוקותי, ובשעה קצרה זו חידש יותר מארבעים ושניים פירושים על פסוק ראשון של "אם בחוקותי תלכו".

כשהתאושש מרעיונותיו נסכו בו כוחות חדשים ורעננים והחל לפסוע אל העיירה הקרובה. כשהגיע אל העיירה עם דמדומי חמה, כבר היו תושבי העיירה בבית הכנסת לתפילת מנחה וקבלת שבת. רבנו הצטרף אליהם, וקבע לו מקום בפינת ביהכ"נ ליד כל הארחי פרחי. כמובן שאת גדלותו הסתיר, ולא עלה על דעת אף אחד מבני העיירה שקדוש עליון, האור החיים נמצא בתוכם. אחר התפילה, הוזמן אל אחד מבעלי הבתים הפשוטים כדי שיעשה שבתו אצלו. באמצע סעודת שבת, פנה בעה"ב אל רבנו והודיע לו שמנהג העיירה שאת סיום הסעודה וברכת המזון עורכים בצוותא כל בני העיירה בבית הרב, ולכן מבקשו שיצטרף אתו, רבנו לא התנגד והצטרף עם בעה"ב אל בית הרב.

בהגיעם אל בית הרב, היה כבר מלא מבני המקום שהתאספו בצוותא לשמוח בסעודת שבת קודש ולומר את זמירות השבת יחד עם רבם שהיה מצדיקי הדור.

רבנו תפס לו מקום בקצה השלחן. לפתע השתררה דממה. הרב הניח ראשו בין ידיו והתעמק בעשתונותיו. בני העיירה מנוסים בזאת, שבעת הרב מתעמק ברעיונות קדשו, חזקה שזה עתה מרחף הוא בעולמות העליונים ומשיג השגות קדושות, ועל כן השתררה דומיה וחרדת קודש על פני כולם.

כך יושב לו הרב, אחוז שרעפים, פניו מאירות ומוזהרות, וכאילו אש להבה אהתנו. לפתע מזדעזע הרב, והוא אות כי השיג השגות גדולות, ועתה יורידם כאן אל קהל עדתו היושבים בצפיה, ובכלות הנפש לשמוע מה בפיו.

התגלו עתה לפני – פותח הרב – ארבע עשרה דרכים בפירוש הפסוק אם בחוקותי תלכו, וכך החל לבארם אחד לאחד. כל הקהל יושב בפחד ואימה ואינם מאבדים אף מלה מפיו הקדוש של הצדיק. חידושי תורה אלו – מסיים הרב לאחר פירושו האחרון – נשמעו ונלמדו עתה בפמליא של מעלה והם החידושים הנוראים שחידש הצדיק קדוש עליון רבנו חיים בן עטר החי בעלמא הדין.

רבנו קם מפינתו והכריז: חיים בן עטר. כל הקהל בשמעם מפי איזה ארחי פרחי את בזיון האור החיים הקדוש, בערה בהם חמתם, כן בקש הרב לכלות חמתו באדם הפשוט היושב בצד ומעיז לזלזל בכבוד קדשו של האור החיים, אף שהרב לא הכירו מימיו, אבל אם בפמליא של מעלה לומדים את תורתו – חזקה שקדוש עליון מופלג האיש, אך בעה"ב שאצלו סעד האור החיים הרגיע את הרב ושאר האנשים הנרגזים.

אחרי כמה שעות של שמחה בצוותא בתורה ויראה, חזר בעה"ב ולצדו אורחו ולא החליפו ביניהם אף מלה אחת.

למחרת בסעודה שניה של שבת, שוב חזרה הפרשה כדאמתול, הרב בעליית נשמתו, ואחר כך אמר עוד ארבעה עשר חידושים ששמע בפמליא של מעלה, ובסוף הכריז שוב הרב: תורה זו נאמרה בפמליא של מעלה והיא מתורותיו של קדוש העליון ר' חיים בן עטר החי בעלמא הדין, – רבנו ז"ל קם ממקומו והמהם בקול חלוש: חיים בן עטר. חמתו של הרב בערה עתה בכפלים, ושוב רצה לכלותה באיש שזלזל בכבודו של ר' חיים בן עטר. בעה"ב חזר שוב והתחנן לפני הרב שלא יפגע באורחו ויניחנו לנפשו.

בסעודה שלישית, שעת רעוא דרעיון, התלהב הרב במאד, ושוב נשמתו עולה למעלה למעלה בתבערת לב עצום, והוא נשאר על מקומו מתעלף כאילו ניטלה רוחו ממנו. כעבור איזה זמן, ירד אל קהל אנשיו, ועתה בפיו ארבעה עשר חידושים נוראים נוספים על הפסוק אם בחוקותי, ולסוף שוב הכריז: אמרים נוראים אלה הם מפיו של קדוש העליון רבנו חיים בן עטר.

רבנו קם מלוא קומתו, ובקול ברור וחזק הכריז, חיים בן עטר. מהומה החלה להתחולל. הרב מלא זעם שאג לכל גבול, יותר לא נחשה, המזלזל בקדושת האור החיים ישלם את גמולו כמעצר. מרם גמר הרב את הציווי, וכבר תפסו את רבנו וסגרוהו באיזה תא חשוך והשאירוהו לבדו.

הסעודה השלישית נמשכה כרגיל כאילו לא קרה דבר. רבנו סגור על מסגר בחדר חשוך על שביזה את קדוש העליון ר' חיים בן עטר... לפתע פתאום החלה להשתולל רוח סערה אלימה, רעמים מחרישי אונים פילחו את האוויר וברקים מסנוורי עינים האירו את פני הרקיע החשוך, עצים נעקרו ממקומם וגגות הבתים עפו לכל עבר, פחד ורעדה אפפה

את בני העיר צעקות איומות נשמעו מכל צד, בני העיר התנפלו לפני הרב ביודעם שרק הרב בכוחו להציל את המצב הנורא שמן הסתם יגרור אחריו קרבנות אדם.

הרב פעל מיד עליית נשמה, ושאלת נפשו אתו, בשל מי כל הסער הזה והתשובה הגיעתו מן השמים "במשך כל שעות השבת קודש נחים הרשעים מן הגיהנם הבוער בכל ימות השבוע, הגיהנם שובת בשבת. מיד בצאת השבת, ור' חיים בן עטר מבדיל על היין מכירים בשמים שימי החול הגיעו, הגיהנם מתחיל לפעול והרשעים נשלכים לתוכו, אך עתה בשעה זו ר' חיים בן עטר סגור אצלך בתור אסיר – ואינו יכול להבדיל – שוררת א"כ אנדרלמוסיה בעולמות ולכן משתוללת הסערה כעת.

בדרך אגב הודיעו לרב מן השמים שילך ויבשר לאור החיים הקדוש, שבשעה זו שהיה סגור בחדרו, נתכפר לו עוונו על שמיעת בזיונו של הת"ח, ושוב אינו צריך לסיים את שנת גלותו.

מיד כהודוע לאור החיים דבר זה, נפרד מהרב וחזר לעירו.

בשנים ההמה, שהה רבנו למשך תקופת מה במקנס בה התגורר בילדותו כמה שנים. כאן נקשר רבנו בקשר אמיץ וחזק עם אב"ד מקנס, הלא הוא הגאון הנודע רבי משה בירדוגו זלה"ה, רבנו העריץ אותו עד מאוד והפליג בשבחו.

עוד רבנו עוסק בתורה בצוותא חדא עם הרב המשביר, הגיעו שני קדושי עליון אלו למעלות רמות בצוותא חדא. על אחת הפעמים בהן נתכוננו שניהם לדבר אחד, כתב רבנו בספרו "חפץ ה'" כי "ממש רוח הקודש הופיעה, ונתכוננו לו בהסח הדעת בבית הכנסת, אני ואחי הגדול גדול החכמים הרב ר' משה בירדוגו אשר נפשי קשורה בנפשו!"

♦ בשנת תצ"א, בהיותו אך כבן שלושים וחמש, התיצב רבנו בפני רבני מרוקו ובידו תכריך חידושי על מסכתות ברכות ושבט, הוריות וחולין, כדי לקבל את הסכמתם להדפסת חידושי. הם יצאו מגדרם בתארם אותו ואת מדרגותיו, בלמו בהם רבני סאלי העיר בה גדל ושהכירוהו מילדותו. גם גדולי רבני מרוקו, עטרו את רבנו בהסכמות רבות ותשבחות.

כעת יצא רבנו לאמשטרדם כדי להדפיס בה את ספרו, שכן דפוס עברי ראוי לשמו לא היה במרוקו. גם רבני אמשטרדם קבלוהו בתשואות, והעניקו לו הסכמות נלהבות.

אחרי הפוגת הרדיפות לה זכה רבנו במהלך נסיעתו לאמשטרדם, בה הרחיק נדוד ממקום ההתנכלויות שבמרוקו, וגם ראה נחת בצאתו לאור עולם של ספרו הראשון, ביקש רבנו לשוב לביתו ואולי לישוב קצת בשלוחה. אבל המהומות שהתחדשו במרוקו ובעת ההיא בפרט בסאלי, נוסף על הצרות שאפפו אותו באופן אישי, לא הניחוהו.

♦ עמוס יגון ומתלאה, צרות ומפח נפש, ראה רבנו בכל הבא עליו ובכל המתחולל סביבו, רמו ברור לכך כי עליו לעזוב את מרוקו המציקה והרודפת, המתנכלת והפורעת, ולעלות לארץ הקודש. הוא יצא לכיוון ערי הנמל שלחוף הים התיכון, כדי להפליג לאירופה ומשם לנסוע לארץ ישראל. בדרכו עצר לשהות בקצרה בפאס, שנודעה בחכמיה. אלא ששהיה זו בפאס נמשכה שנים מספר. ומאת ה' היתה זאת, כדי לפרסם שמו וטבעו בעולם!

ישיבה גדולה ועתירת לומדים מופלגים היתה בפאס, בראשה עמד הגה"ק ר' שמואל בן אלבאז זלה"ה. משהגיע רבנו לפאס מצא כמובן את מקומו הטבעי בישיבת הרמה. הוא נכנס להיכלה, והתמסר בה ללימוד התורה ועיונה לילות כימים.

מתוך משא ומתן של הלכה עם ראש הישיבה, נתקשר עמו רבנו בקשר אמיץ וחזק עד מאוד, עד שהיה רבנו מכנהו "אחי". רבנו עסק אז בלימוד "יורה דעה" בעיון רב ועצום, ושקד על חיבורו "פרי תואר", ורבים מאוד מהעניינים שבספר ליבן בצוותא חדא עם הרשב"א. פסקיו ודעותיו של רשב"א פוזרים לכל ארכו של ה"פרי תואר", אם כי לא תמיד הסכימה דעת רבנו עמו, ולא אחת ארע שנחלק עליו, אבל גם עשה זאת ביותר הכבוד.

והנה הגיע היום, ורבי שמואל נקרא להצטרף כדיון בבית הדין הגדול של העיר פאס, לצידו של הגאון רבי יעקב בן צור וצ"ל, מכיון שכבדה עליו העמסה לשאת גם בראשות הישיבה וגם בדיינות, מסר את ראשות הישיבה לרבנו. תלמידיו המופלגים של רבי שמואל היו כעת לתלמידי רבנו.

כפי שכבר נזכר, נהגו במרוקו, כמנהג שהביאו עמם חכמי קסטיליה, להתיר באכילה בהמה שנמצאה סירכא בראתה, אם נפחו את הראה ולא מצאו בה נקב. דבר שנהגו בו איסור במרוקו טרם הגיעו לשם מגורשי ספרד. רבנו התקומם כנגד ההיתר, את צדדיו לאיסור העלה באריכות מרובה ב"פרי תואר" סימן למ, שם דן בכל הצדדים, כולל ההתיחסות למנהגי הראשונים שלפי דעתו נהגו בהם בטעות, הוא גם מספר על התחקות אחרי שרשי ההיתר.

באותם ימים הוה רבנו כמה פעמים סכנת מות, ואף ניצל מכבשן האש. ככל הנראה רצה המלך מולאי עבדאללה להענישו בשרפה רחמנא ליצלן כדרכו, וברגע האחרון ניצל בדרך נס. גם נסים נוספים ארעו לו אז בנידודיו הרבים.

ובך מספר אחד מחכמי דורו, רבי שלמה הכהן במו"ה יהודה זצ"ל, בספר דרושיו (ככת"י):

"לזה הבאתי מעשה הר' ר' חיים שהוא בדורנו, על מה הגיע עליו כמה מקומות גדודי היה ולסמים, אין יסורין גדול מזו..."
אם לא היה די בצרות שתכפו חדשות לבקרים על ראשם של יהודי מרוקו, בא הרעב הנורא וכמעט שלא כילה את יהדות מרוקו כולה.

תחילתו של הרעב בשנת תצ"ה היתה, והוא הלך והחריף הלך והתעצם, עד שהגיע לשיאו בשנת תצ"ח. הרעב הכה בכל קהילות מרוקו במלא עוזו, ותושבי ערים רבות נדרו ממקומם בתורם אחר מזון, עד שקהילות רבות נשמו מאין יושב.

באותה שעה בה נמלה פאס מנה כפולה של פורענות גלה רבנו לתיטואן, אפס כי לא שהה בה זמן מרובה. הוא החליט לבצע כעת את רצונו משכבר הימים, לצאת ממרוקו ולעלות לארץ ישראל, כאות נפשו. בדרכו לארץ הקודש רצה רבנו לעבור דרך העיר ליוורנו שבאיטליה. מסיבה לא ידועה לא יצא רבנו מתיטואן עצמה שהיא אחת מערי החוף של מרוקו, כדי להפליג משם בספינה אל איטליה שבעברו השני של הים, אלא עשה את דרכו אל חוף אלג'יר שגם היא שוכנת ימים.

לא קלה היתה הדרך וגם לא קצרה. כדי לצאת מתיטואן ולהגיע למחוז הפצו, אלג'יר, היה על רבנו להצות בדרכו מדבר הרה סכנות. אך הוא לא נבהל ולא נרתע, וכפי שכתב בהקדמתו לספר אור החיים "ואזרתי כגבר חלצי, וסכנתי בעצמי סכנות גדולות דרך מדבר באתי בו".

♦ **כאשר הגיע** לאלג'יר והגיש את שני חיבוריו "אור החיים" על התורה ו"פרי תואר" על יור"ד, לפני רבני העיר, הגאונים רבי יהודה עייאש ורבי יצחק שוראקי זצ"ל, כדי לבקש את הסכמתם, יצאו הללו מגדרם וכתבו לו הסכמה נלהבת ביותר. בסיום דבריהם צרפו ברכות המות לרבנו כי יזכה להדפיס את חיבוריו, לעלות לארץ הקודש, וגם לזכות סוף סוף לזרע של קיימא.

אחרי שהות קצרה באלג'יר, שם פעמיו לליוורנו. משהגיע ספינתו לנמלה של ליוורנו שהו נוסעיה זמן מה, כנהוג אז, במחנה ההסגר שבנמל, לצורך ביקורת רפואית. בעצם יום חג השבועות תצ"ט שוחרר רבנו משם יחד עם נשותיו ותלמידיו, והם מיהרו לבא לבית הכנסת המפואר שבליורנו.

שמו של רבנו כבר הלך לפניו בכל העולם היהודי כרב רבנן ואיש קדוש, וההתרגשות בקהילה עם בואו היתה עצומה. הם קבלוהו בכבוד גדול, ודאגו לו לאכסניה הגונה ומכובדת.

בליוורנו, בא רבנו סוף סוף אל המנוחה, אחרי שנות מצוקה רדיפות וסבל רבות כל כך. אנשי ליוורנו, בעלי הצדקה המפורסמים, אזרו כגבר חלציהם, והתארגנו לאסוף עבורו דמי מעמדות קבועים שיספיקו לו די הצורך. כעבור זמן לא רב מאז הגיע אליה, החלו בני ליוורנו להנות מזיו אור תורתו, כשהוא החל באמירת שיעורים ודרשות תמידין כסדרן כדרכו בקודש. משך היום כולו היה עוסק בתלמוד בעיון עם תלמידיו, ובלילות היו באים לפניו אנשי העיר עם נשיהם שישבו בחדר השני, ואז היה דורש לפנייהם בחכמה דברי דרוש ומוסר.

אחד מתלמידי החכמים שבעיר, רבי משה פראנקו, דבק ברבנו עד כלות, והעלה על הכתב חלק מדרשותיו של רבנו בליוורנו, ובראשיתם הקדים את תאור קורות רבנו בעיר. כתב היד עבר לגולים רבים, עד שנדפס בשנת תש"ב תחת השם "מאור החיים". זהו ספרו הבלתי מוכר של רבנו, שאם כי לא כתבו בעצמו אבל נרשם מפיו. זהו גם רישום יחיד של דרשותיו שבעל פה של רבנו, ממנו אפשר לתמוד קמעה על סגנונו.

♦ **התנהגותם** הנדיבה של עשירי ליוורנו שפשוט התחננו לפני רבנו לבקש מהם כל צרכו, והמה יתנו לו ככל אות נפשו ואף יותר מכך, עוררה בו את המחשבה כי אם לא עכשיו אימתי, וכי כעת הוא הזמן הנכון להתחיל להדפיס את ספריו ה"פרי תואר" וה"אור החיים".

יותר מכולם התיצב לימינו הנביר רבי שלמה אלוף ז"ל, שנמל על עצמו את עול הדפסת הספרים מהחל ועד כלה. כולל גיוס הכספים מעשירי ליוורנו והטיפול בכל הכרוך בהדפסה. בעול הדפסת ה"פרי תואר" על יורה דעה, הצטרף אל רבי שלמה אלוף תומך נוסף שהעדיף לשמור על עילום שמו.

עלייתו לארץ ישראל

◆ וכימים ההם, ימי המנוחה והמרגוע ושלות הנפש, הלכה והתקמה בלב רבנו תכנית חדשה בנוגע לעלייתו הצפויה לארץ ישראל!

בשנה ההיא, היא שנת הת"ק ליצירה, העיר ה' את רוח הגה"ק ר' חיים אבולעפיא זי"ע אשר ישב באיזמיר, לעלות ארצה ולחדש את הישוב היהודי בטבריה. בגליל משל אז השיך דאהר אל עמאר, אשר השליט בה סדר ומשמר והשרה בה בטחון, וגם היה מלך רב חסד ליהודים. מששמע השיך על רצונו של רבי חיים לעלות ארצה לעירו, העתיר עליו דברים לזרוז לממש את רצונו. ואכן, רבי חיים עלה ארצה, והשיך יצא מגדרו לקראתו. הוא שיקם את טבריה היהודית והפריח את הישוב.

הדבר העיר אף בלב רבנו התעוררות גדולה, הוא החליט לרכז סביבו קבוצה נבחרת מתלמידיו שיחד עמו יעלו ארצה, וישבו על התורה ועל העבודה בישיבה אשר שמה יקרא "כנסת ישראל". דרישות וסדרי הישיבה לא נועדו לכל אחד, רק גבורי מלחמות ה' יכלו לעמוד בהם. התנאים דרשו התמסרות והקרבה מוחלטים ללימוד ולסדרי עבודת הקודש.

לצד זאת, היה על רבנו לגייס תמיכות הגונות קבועות שבהם יוכלו תלמידי הישיבה להתפרנס, ולשם כך פתח בסדרת מסעות סביב המדינה, ואף מחוצה לה.

רבנו יצא לאלג'יר, ותוך זמן קצר מאוד התגבשה סביבו קבוצה מובחרת של תלמידים שקבלה תורה מפיחו. לצד הדרשות והשיעורים שמסר כהרגלו להמון העם, הקים באלג'יר ישיבה, וכעת הקיפוהו גם תלמידים מובחרים שישבו ועסקו בתורה כל היום, כשכל מחסורם עליו.

משהתארגן גרעין התלמידים המובחרים של הישיבה, יכל רבנו לצאת למסע התרמה וגיוס תומכים על פני אימליה המגינה. לצד עצם הזכות לתמוך בלומדי בעיר הקודש, שמורות היו עם רבנו "הטבות" נוספות לתורמים העתידיים. תפילות והזכרות במקומות הקדושים אשר ארץ המה, ואפילו שלטי הנצחה בישיבה.

בר"ח אב תק"א, יצא רבנו למסעו לארץ ישראל, כשהוא מלווה בחבורה בת שלושים איש. בעשירי לחודש עגנה ספינתם במסינה שבאי סיציליה. הנסיעה מליוורנו עד מסינה לא היתה קלה, ובאחד מלילי השבת סער הים, וגלי ענק התנפצו אל האניה ומלטלוה מצד לצד ככלי משחק, עד שכל כלי החרס שבאניה נשברו מרוב התהפכויות. רק בחצות הלילה שקט הים מזעפו, והנסיעה חזרה למסלולה השקט.

קבלת הפנים לה זכו רבנו וחבורתו במסינה, היתה נלהבת ביותר. הם השתהו במסינה עד כ"ב במנחם אב, ואז הפליגו לאלכסנדריה של מצרים, כשדרכם מלוות בסערות ים ונסים מרובים.

עקב קשיי העגינה בחופה של אלכסנדריה למי שאינו בקי ורגיל בכך, העדיף רב החובל שלא הכיר דיו את נמלה של אלכסנדריה, להמתין לאור בוקר כדי להכנס אל הנמל, מה שגרם לנוסעים, לעוד לילה של טלטולי גלים ומשברי ים עד שהגיעו ליעדם.

באלכסנדריה הגיע לאוזניהם של בני החבורה, הידיעה המעציבה על מגפה קשה שפרצה בירושלים. כיון שיעדם היה ירושלים עיר הקודש, היה עליהם לעגון ביפו, ומשם לעשות את הדרך החוצה אל השפלה ומטפסת בהרים עד ירושלים. אבל רב החובל העדיף לעגון בעכו מבלי לעצור בחוף יפו, והתעקש על כך.

משאך ירדו בחוף ימה של עכו, נודע להם כי נס גדול נעשה להם, ובהשגחה פרטית גלויה סרב רב החובל מבלי סיבה לעגון ביפו. הם שמעו כי ביפו ובירושלים משתוללת מגפה איומה.

את יתרת ימי חודש אלול וראש השנה של שנת תק"ב, עשו רבנו ותלמידיו בעכו. מיד אחרי ראש השנה, ניצל רבנו את שהותם בארץ הגליל בה מרובים כל כך קברי הצדיקים, ויצא עמם להשתטח על הציונים בקדושים, ולערוך בהם "זיירות" עם תפילות ותיקונים. הם שבו לעכו והתעכבו בה עד ערב יום הכיפורים, בו עשו את דרכם לחיפה, שהיתה אז כפר לחוף הים.

אחרי יום הכיפורים המרומם שחוו במערת אליהו, וההשתטחות למחרתו על קבר אלישע בן שפט הנביא, שבו בני החבורה ורבנו בראשם אל מקום מושבם הארעי, בעכו. שם עשו את חג הסוכות.

מיד לאחר החג, החלה ההתארגנות לקראת שהיה ממושכת של החבורה בעכו, עם הקמה בפועל של הישיבה, לבני החבורה שעסקו בתורה ועבודת ה' מתוך התמדה מופלאה.

וביום ראש החודש להודש מר השון, נפתחה באופן רשמי ישיבתו של רבנו. סדרי הישיבה היו ברורים וקבועים, ועל התלמידים היה לעמוד ברף הדרישות הגבוהה של הישיבה. אבל עבורם לא היה קושי בדבר, שכן היו אלו מהמסולתים שבתלמידי החכמים, שהתמדתם עוררה התפעלות בלב כל רואה.

יחד עם זאת הנהיג רבנו אצל בני חבורתו, לערוך זיכרונות על קברי הצדיקים בראשי החודשים ובשאר ימים המיוחדים. וכדרכם של קדושי עליון אלו זכו ל"הארה" בכמה וכמה מהמקומות הקדושים אותם פקדו, ובמקביל גם העתירו תפילות כמים לישועת הכלל והפרט, ויחדו תפילות לתומכי "כנסת ישראל" שבאימליה ובשאר מקומות.

הם פקדו את קברי הצדיקים הרבים שעל אם הדרך לצפת. משם הועידו פניהם לצפת, שם ערכו תפילות על כל קברי הצדיקים הקבורים ברכס הדרומי של הר בית החיים שבצפת, כאשר מסלול מהלכם הוא ממקוה האר"י שבראש ההר, דרך כל הקברים שבמורדו, ועד ציון רבי פנחס בן יאיר שבתחתית ההר. משם טיפסו והלכו על הרכס הצפוני ששימש אז כבית עלמין.

תאור נורא הוד, נשתמר על כוואו של רבנו בסילודין וברגשי קודש עזים לקבר רבי שמעון בן יוחאי "...וכשעלה למירון, הגיע לתחתית ההר שעולים משם אל המקדש, ירד מן החמור, והיה עולה על ידיו ועל רגליו, וכל הדרך היה גועה ככהמה וצועק: היכן אני השפל נכנס, למקום אש להבה, קוב"ה וכל פמליא של מעלה הבא, וכל נשמות הצדיקים שמה...".

במכתב מתאר רבנו, את שעות של התעלות נשגבת ולימוד זוהר במערת קבר הרשב"י, ומוסיף שאחרי שעות של לימוד "נתמלאה הבית ריח טוב אשר כמוהו לא נהיה, והריחו כולם אנשים ונשים, גם גביר אחד שהיה שם עמנו ושמהנו הרבה". ואף זאת, במוצאי שבת היו נעורים כל הלילה, ורבנו למד עם התלמידים את ה"אדרות" שבזוה"ק, "ובשעה שהתחלנו האדרות, היה הארה גדולה והרגש גדול בנשמותינו".

הקשר המיוחד בין רבנו לרבנו חיים אבולעפיא

♦ מאז הגיע רבנו ארצה, נכספה וגם כלתה נפשו של קדוש ה', רבנו חיים אבולעפיא זלה"ה שהתגורר בטבריה, לפוגשו. שכן, הערצה נפלאה שררה בין שני קדושי עליון אלו ששמש היה "חיים", על אף שמימיהם עדין לא פגשו זה את זה. והנה הגיע היום. בנסיעה שערך רבנו עם תלמידיו ל"זיארה" על קברי הצדיקים שבנגליל, המשיך רבנו בדרכו לטבריה, כדי לפגוש את הצדיק המופלא.

כאשר הגיע רבנו לטבריה, סר מיד לבית מדרשו של רבי חיים אבולעפיא. רבנו שהורגל ללמוד תורה מתוך הדחק, הופתע לראות את הרב הזקן יושב בראש חבורת תלמידיו ועוסק עמם בתורה, כשהוא נשען ונסמך על כרים וכסתות משני צדדיו. הוא נגש אליו ולחש באוזניו: "תורה בעיא הכי?" כאומר: וכי כך דרכה של תורה, ללמוד מתוך העונג? לא הקפיד עליו הרב הזקן, אלא נשא אליו את עיניו הטובות, ומיד הבין מיהו העומד לפניו. "חכם חיים, גשה נא אלי!" קרא לעומתו, ומשנגש אליו רבנו, קם מלא קומתו וקבלו במאור פנים. "מפני שיבה תקום" אמר, והוסיף דברים על שמחתו העצומה באורח החשוב שבא אליו.

אחרי קבלת הפנים הראשונה, ישבו שניהם לעסוק בתורה ופלפלו בסוגיא אחת, ומרגע לרגע היה רבנו מתפעל יותר ויותר על עוצם בקיאותו המבהילה של רבי חיים. או אז אמר לו הרב הישיש לרבנו: "אכן, תורה בעיא הכי, שכן זקן וחלוש הנני!" מיד עמד רבנו על רגליו, ובקש את מחילתו והרב סלח לו אתר.

באותה העת בה נפגשו שני קדושי עליון אלו שנשמתם משורש משיח, התעוררה עת רצון במרום וכמעט שלא באה גאולתן של ישראל, אלא שחלפה השעה. ובה העיד ר' יעקב חי זריהן זלה"ה רבה של טבריה, ששמע מפי רבנו קדישי זקני הדור ששמעו מפי הזקנים הקודמים להם:

"ויבקש ממנו שילכו יחד לקברו של התנא הק' ר' עקיבא, תכף שלא לאבד הזמן, ותכף שכרו בהמה להרב אב"א לרכוב עליה מפני זקנתו, כי אז היה בן צ"ג שנים. וכשהגיעו סמוך למערת התנא, ירד הרב מעל החמור וכבדו זל"ז מי יכנס ראשונה. ובו בפרק ישב הרב בן עטר ז"ל על הארץ, והתחיל מטפח על פניו בצעקות גדולות אוי ואבוי שגודמנו השני משיחים יחד בזמן הראוי, ובא ערפל חזק וחליף שעתא, ואח"כ לחשו זל"ז בבכי...".

בה בעת, בקש רבי חיים אבולעפיא מאת רבנו לבוא ולקבוע את משכנו וישיבתו בטבריה. הוא מצא בכך גם תקוה טובה לטבריה, וגם הצעה נפלאה לרבנו ול"כנסת ישראל", שכן התנאים הטובים ששררו אז בטבריה ואפשרו לשבת וללמוד במנוחה, לא היו קימים בשום עיר מערי ארץ הקודש.

נפש רבנו נקשרה בנפש הרב הקדוש בטבריה, וגם הדברים היו דברים של מעם. עם כל זאת, היה ליבו מהוסס אם להענות לבקשה או לא. כיון שכך, אמר לרבי חיים כי תלוי הוא בדעתם של גבירי ליוורנו, שממנו את הנסיעה על דעת שהישיבה תקבע בירושלים, וכי בהם תלוי הדבר.

לא שקט רבי חיים אבולעפיא על שמריו, ישב והריץ אגרת אל חברי "כנסת ישראל" שבליוורנו, וביקש מהם לשכנע את רבנו להתיישב בטבריה. הוא הוסיף והסביר להם במכתבו, מדוע גם למען טובת הישיבה עדיף לה לשכון בטבריה ולא במקום אחר. באגרתו נתן רבי חיים טעם נוסף, לכך ש"כנסת ישראל" אמורה להפתח דוקא בטבריה, באשר ראה בכך משום זרוז וקירוב הגאולה.

◆ משאך חזרו רבנו ובני חבורתו מצפת לעכו, התרחש עליהם אסון נורא. אחד מבני החבורה נפל למשכב באופן פתאומי, עד שנסתלק לבית עולמו בהותירו אלמנה ויתום קטן. עוד לא התאוששו מהאסון, ומקרה נורא נוסף פקד אותם, נער מבני החבורה נקטף אף הוא באופן פתאומי. רבנו תלה את האסון בכך שהתגוררו בעכו שהיא בספק ארץ ישראל, ומיהר לעקור עם תלמידיו לפקיעין.

כאמור, התלבט רבנו מאוד בנוגע להצעתו של רבי חיים אבולעפיא. הוא כתב לחברי הועד אגרת ארוכה, ובקשם לכתוב לרבי חיים שתי אגרות, באחת יכתבו כי מסכימים המה להקמת "כנסת ישראל" בטבריה, ובשניה יכתבו כי מתנגדים הם לכך, את האגרות ישלחו אל רבנו ירושלימה, ולכשתיפול ההכרעה יעביר הוא את האגרת המתאימה לגאון הקדוש שבטבריה.

בשלהי חודש תמוז, אחרי שהיה של קרוב לשנה בארץ הגליל, התבשרו רבנו וחבורתו כי סוף סוף פסקה המגפה מירושלים. ואז, כשנה אחרי הגיעם ארצה, ממשו רבנו ובני חבורתו את חזונם ועשו את הדרך העולה ירושלימה. העיר אשר בה בחר ה'!

◆ ירושלים נרעשה למראה עיניה. כל אשר שמעו אודות רבנו עד הנה, היה אפס קצה גדלותו האמיתית. מראה זיו פניו כשלעצמו כבר הרעיד כל לב.

מיד עם הגיעו חיפש רבנו מקום מתאים לקבוע בו את ישיבתו, ולא מצא. אדהכי והכי, הציעו לפניו לעת עתה, לפתוח את ישיבתו בבית המדרש שבחצרו של הגה"ק רבי עמנואל חי ריקי זי"ע, בשיפולי הרובע הארמני. הועד של גבירי ליוורנו שתמך ברבנו, הן בהכנות לקראת הקמת הישיבה והן בהדפסת ה"פרי תואר" וה"אור החיים", לא שקט על שמריו. חבריו מינו אחד מתוכם ל"פקיד", כלומר גזבר וראש ועד, שעליו הוטל לדאוג לגבות את התרומות מכולם ולהעבירן ליעדן. לימים הנהיגו חברי הועד, כי כל שנה מתחלף ה"פקיד", ואחד מהם נושא בתפקיד הרם.

עם סידור ישיבתו על מכונה, המשיך רבנו בסדרי קודשו הקבועים מקדמת דנא, שיעורים מסודרים וקבועים בעומק עיונה של תורה, לצד דרשות ערבות לקהל הרחב, תפילות ותיקונים, פעולות נשגבות וגם עשית חסד לאלפים. דבר יום ביומו היה יושב מעוטף בטלית ומעוטר בתפילין ופניו כמראה מלאך האלקים, ושונה תלמודו ומלמד לתלמידיו.

הנודע שבתלמידים הצעירים שדבק בו אז לאהבה, וראה עצמו כתלמיד המובהק, היה רבי חיים יוסף דוד אזולאי זלה"ה – החיד"א. אף הוא העלה את זכר רבנו במקומות הרבה, ומסר שמועות משמו בין בתרי ספריו הרבים, וכך מספר החיד"א בספרו:

"ועיני ראו גדולת תורתו, עוקר הרי הרים וקדושתו הפלא ופלא, ולפי דורנו היה לב הרב מבעית בתלמוד והיה כמעין המתגבר... וחכמתו נכרת מספריו, אך זה אחד מעשרה מחכמתו ורוחב ליבו והורפתו הפלא ופלא והופף עליו כל היום סדר קדושה והבדלה מענייני העוה"ז, ורבו עזוז נוראותיו..." (שם הגדולים)

"וכד הוינא פליא, ראיתי להרב המופלא חסידא קדישא כמהר"ח בן עמר ז"ל, שיסד קריאה נאמנה בכל ליל מוצאי שבת קודש מתחילת הלילה עד הבוקר, וחילק הלילה לד' משמרות, ובכל משמרה לומד משנה וגמרא וזוהר והלכה פסוקה, וכך הוא בכל לימוד מד' חלקים, והיה מיוסד הכל במספר במפקד שמות הקודש, ותפילות שיסד הרב ז"ל ליחד ולקשר כל העולמות ויתר כוונות פשוטות זי"ע..." (דבש לפי, מערכת ת אות מא)

◆ בסיון תק"ב, בעוד רבנו שוהה בפקיעין, ראה ה"אור החיים" אור בוינציה, וזכה לתפוצה מהירה באירופה. לא חלפו ימים רבים עד שהתגלגל ובא לחבל פודוליה שבאוקראינה של ימינו, בו שוכנת 'מוזיבוז', עירו של רבנו ישראל בעל שם טוב.

משראה הבעל שם טוב את הספר, הפליג עד מאוד בשבת רבנו, מה שהביא לתפוצה גדולה של הספר ברוסיה ופולין, והפך את הספר לאחד המיוחדים שבין הספרים הנלמדים במקהלות חסידים. הביקוש הגדול ל"אור החיים", הביא להדפסת עוד שתי מהדורות של הספר במזרח אירופה.

גם הרבה יסודות ועקרונות רוחניים המקבילים לתורת החסידות, נמצאים בספרו של רבנו. מרגלא בפומיה של הגה"ק רבי יעקב יוסף מסקווירא ז"ל: "הספר החסידי הראשון הוא 'אור החיים' הקדוש!"

נימים נסתרים קישרו בין שני קדושים אלו, מה שהביא את הבעש"ט לידי השתקקות להתראות פנים בפנים עם רבנו. לפי דברי צדיקי הדורות, רצה הבעל שם טוב להביא בכך לידי זירוה הגאולה והבאת משיח בן דוד.

לפי מסורת חסידית אחת, שלח הבעל שם טוב לשם כך ארצה את גיסו, הרה"ק רבי אברהם גרשון מקיטוב זלה"ה, כדי שיבדוק עבורו את האפשרות להפגש עם רבנו. רבי גרשון אכן נסע לארץ ישראל, עדיין לא לשם השתקקות בה, נפגש עם רבנו וערך עמו הכרות ראשונה, בשנת תק"ג. הוא שאל את רבנו בשם גיסו הבעש"ט אם יעלה לארץ, ורבנו השיב לו "שיעיין ויכתוב לו אם בעת שרואה את צלם דמות תבניתו בעולמות העליונים, אם הוא רואה את כל איבריו ודיוקנו אם לא". הבעש"ט השיב כי אינו רואה את עקביו, ואז שלח רבנו להודיעו שלא יסע כי לשוא תהא מרחתו. המכתב לא הגיע לבעש"ט שיצא לדרך. מסעו של הבעש"ט לארץ ישראל שאחת ממטרותיו היתה כדי לפגוש את רבנו, נעשה מתוך מסירות נפש של ממש. הוא הגיע כידוע לאיסטנבול, וניצל בנס מטביעה בים. לאחר מכן שב למזיבוב אחרי שהורו לו כך מן השמים אחרי אותו מעשה שב רבי גרשון מקיטוב לארצו ולמולדתו. כמה שנים לאחר מכן, בשנת תק"ז, שב ועלה לארצה, והפעם לשם ישוב של קבע.

מסורת אחרת גורסת כי רבי גרשון מקיטוב לא עלה לארץ בחיי רבנו, וכי כל הקשר של רבנו הבעש"ט היה שמימי ורוחני, ובעקבותיו רצה אכן רבנו הבעל שם טוב לעלות ארצה ולהתראות עמו פנים בפנים. כאשר הגיע רבי גרשון לארץ, בשנת תק"ז, ושמע מחכמי ירושלים אודות רבנו, נזכר כי בשעתו שמע מהבעש"ט נפלאות אודות החכם המערבי הזה, והוא מיהר להריץ אגרת לגיסו ורבנו, הבעש"ט:

"אהובי גיסי, אדכרנא מילתא, כד הוינא במדורך קדוש, אמרת לי פעם אחת שראית במראה שבא חכם לירושלים תובב"א ממדינת מערב, והוא ניצוץ של משיח, רק שהוא בעצמו אינו יודע. והוא חכם גדול בנגלה ובנסתר ובעל בכי, ואחרי כך אמרת לי שאין אתה רואה אותו, ואמרת שכדומה לך שהלך לעולמו. וכשבאתי לכאן, חקרתי אחר זה הדבר וסיפרו לי מזה האיש פלאי פלאות, ושמו היה ר' חיים בן עטר והיה חכם גדול חריף ובקי בנגלה ובנסתר, והיו כל חכמי ישראל בפניו כקוף בפני אדם, וסיפרו בשבחיו גוזמא. ובא לירושלים עם כמה תלמידים וחכמים גדולים בקישור, והיה הרבה קדישא ופרישא. ובעוונותינו הרבים לא האריך ימים בירושלים, כי אם שנה אחת, וחיי למר שביק זה כמו ד' שנה בזה הזמן שאמרת לי, וסיפרתי להחכמים דבריך מה שאמרת עליו, ונבהלו משמוע".

מלבד ישיבתו של רבנו בנגלה, היתה לו ישיבה מיוחדת ללמודי נסתר אשר לא נודע ממציאותה מלבד אלו שזכו לשמוע לקחו. וכשעלה הרה"ק ר' גרשון מקיטוב לארץ ישראל, גילה לו הרה"ק רבי ישראל בעש"ט מציאות ישיבה זו, ואמר שישתדל להמנות בין החברייא. וכשבא רבי גרשון מקיטוב למקום רבנו, ביקש ממנו רשות ללמוד בישיבתו הנגלית, והתחיל לדרוש מהחברים על הישיבה הנסתרת. והיה הדבר לפלא מאין ידע ממציאות ישיבה זו, ובכל זאת לא גילו לו, ובא לפני רבנו וביקש רשות ללמוד בישיבה הנסתרת, ושאל לו רבנו מי גילה לך כי יש לנו ישיבה נסתרת, אמר, מורי ורבי רבנו ישראל בעל שם טוב. ויאמר לו רבנו לא אדעהו, אף על פי כן הרשה לו ללמוד בישיבתו זו לאשר הכיר בו כי ראוי הוא לכך, אבל אחרי ימים אחדים לא הניחו שומר הפתח ליכנס בפקודת רבנו, באשר לא שימש ת"ח בפועל, וחכה רבי גרשון עד שהלך רבנו לעשות צרכיו והיה מנהגו להחליף כל שמלותיו מכתנתו עד מצנפתו, ואז הביא לו רבי גרשון מנעלים המיוחדים וקיים בזה שימוש ת"ח, ומני אז הניחו השומר לכנוס, אבל אחרי עבור ימים אחדים, לא הניחו ליכנס מחדש. וכשבא לרבנו לשאול על סיבת פקודתו הקפיד עליו על אשר לא אמר לו שגיסו הוא רבי ישראל בעל שם טוב, שעל ידי זה לא נהג בו כבוד כראוי, וכמעט שנענש על זה, לולא שביקש הבעל שם טוב רחמים עליו שמכיר אותו על ידי ראייה דקה בעולמות עליונים, ובכל זאת לא הרשהו יותר ליכנס להישיבה כי אין לו צורך ברב, מאחר שהוא תלמיד הבעש"ט.

♦ רצה רבנו לישוב בשלוה סמוך למקום קודש הקודשים, ולעסוק בתורה ובקרוב הגאולה, קפץ עליו רוגזם של כוחות הטומאה והס"א שעמם נלחם כבר בעבר. ביום מן הימים, כאשר הלך רבנו אל הכותל המערבי להתפלל כדרכו, נגלה לעיניו מחזה נורא, "דמות אשה שחורה עומדת נגדו, והיא היתה קליפה ואמרה לו שהיא רודפת אחריו בזו השנה".

בחהג השבועות של אותה השנה, שנת תק"ג, לבש בגדים הגיגיים. נהרה הציפה את פניו הקדושות, והוא אמר לחבר תלמידיו בני העליה: "הבא ונצא לקבל פני משיח צדקנו שבא!"

התמלאו התלמידים בגיל וברעדה, והתכוננו לצאת עם רבנו לקבל פני משיח צדקנו, אבל כחלוף רגעים מספר חלפה עננה על פניו, וימהר לפשוט את המחלצות המיוחדות. גנה ואמר: "קרובה היתה הגאולה. העולם היה במצב של מחצה זכויות ומחצה עוונות וכמעט ולא היה רובו זכויות, והיתה הגאולה באה לאלתר. אבל בזה הרגע נכשל עשיר אחד באיסטמבול בעברה המורה, והכריע אותו ואת העולם כולו לכף חובה!"

עלייתו לשמימה

לא חלף כי אם כחודש ימים, ורבנו נפל למשכב ומצבו החמיר. הוא השאיר הוראות וצוואות לבני ביתו ותלמידיו, ובחד קמירא אתקמרא!

היה זה במוצאי שבת פרשת פנחס, אור למ"ו בתמוז תק"ג. בטבריה עמד רבי חיים אבולעפיא בתפילת ערבית, ולפתע התעלף וכל המאמצים לעוררו עלו בתוהו. לאחר מחצית השעה התעורר, ובקול רועד סיפר כי בירושלים נפטר זה עתה רבנו, וכי הוא ליווהו עד לשערי גן העדן.

כמה שעות לאחר מכן, במזיבוז' הרחוקה, רבנו הבעל שם טוב ניגש ליטול ידיו לסעודה השלישית, לפתע נעמד שקוע בהרהורים משך שעה ארוכה. משנטל ידיו, הסב לסעודה וברך "המוציא", ואז אמר קצרות: "כבה הנר המערבי!"

סתם ולא פירש. כיון שכמעט ולא היה מדבר בשבת לא שאלוהו התלמידים למה כוונתו, אבל אחרי ההבדלה אמר לתלמידיו: "בארץ ישראל הלך לעולמו רבי חיים בן עטר שבא מארצות המערב, ולכן אמרתי שכבה הנר המערבי!"

שאל אחד התלמידים: "ומנין זאת לרבנו?"

נענה הבעש"ט ואמר: "ישנה כוונה אחת בנמילת ידים, שאין מגלים אותה משמים אלא לאחד בכל דור. עד עתה היתה הכוונה מסורה בידיו של אותו צדיק, והיום כשעמדתי ליטול ידי נגלה לי רז זה, ומכאן ידעתי כי כבר איבד עולמינו את הצדיק הזה!"

♦ איש לא חלם כי בעודו בתוקפו ובגבורתו, פחות משנה אחרי שנטע אהלו בעיר הקודש, והעלה את רמתה הרוחנית לשיאים לא נודעו, יקפד פתיל חייו של רבנו והוא בקושי בן ארבעים ושבע שנים.

קברו של רבנו נכרה במורד הר הזיתים. לגודל חשיבות רבנו בעיני בני ירושלים, נשתנה צורת מצבתו מכל המצבות שנהגו אז להקים על הקברות. שכן אז לא היה מקובל להניח אבן מצבת אחת כי אם יציקה מאבנים קטנות, וגם לא היה נהוג לחקוק שבחים על המצבה. על מצבתו שהוקמה או נחקקה כמה שנים מאוחר יותר, חקקו תלמידיו ובני ביתו כדברים האלו:

"ציון נברשתא דדהבא, ההר חמד אלקים, אבן יקרה, ושיחה קלה שלו אלקים חשבה לטובה, והארץ האירה מכבודו כאשר יאירו שבעת הנרות. ירכה וקנה היא העולה עמו וקרא שמה חפצי בה, מוציא לאור כל תעלומה, הוא זיוה הוא הדרה, ה"ה הרב המופלא וכבוד ה' מלא המקובל אלקי' חסידא קדישא כמוהר"ר חיים בן עטר ז"ל, נתבקש בישיבה של מעלה יום פ"ו לח' תמוז שנת התק"ג להנות מזיו השכינה, הוא המחבר ספר הפן ה', וס' פרי תואר, וס' אור החיים, וס' ראשון לציון".

בסמוך לקברו נכרו לימים קבריהן של שתי נשותיו הצדקניות, הרבנית פאצוניה ע"ה והרבנית אסתר ע"ה.

רק באותו השבוע, הגיעו לירושלים האגרות שהתעכבו בדרכן כמה חודשים, ובהן הידיעה המזועזעת על רציחתו של ר' עמנואל חי ריקי זלה"ה הי"ד. בחלום הלילה נגלה רז לאחד מגדולי העיר, הגה"ק רבי אברהם מיוחס זלה"ה, כי הסתלקותם של שני גאוני עולם אלו באותה השנה, קשורות זו לזו וסוד יש בדבר.

"בליל א' לפרשת פנחס ש' תק"ג שהיה פטירת מוהר"ר חיים בן עטר, חלמתי כמה פעמים בענין זה. כי חשבון משיח חשבון שליח, ועוד עשר היתרים רמז ל' הרוני מלוכה, כי כיום בא שמועת הרב מוהר"ר עמנואל חי ריקי זלה"ה,

איך נהרג על קה"ש ביום ר"ח אדר שנת תק"ג כשהלך שליח בעיר מודינה ונמצא הרונג... ביום א'... וגם א"ל בחלומי כי למחר הוא כיפור, הוא יום קבורה של הרב הנז"ל, תנצב"ה. וכל שאר החלום איני זוכר, ולמחר נעשה הספר גדול מאוד למוהר"ר חיים הנז"ל...".

♦ בקדושה של מעלה התקדש ציונו של רבנו מאז, ולדורות נודע כמקום המסוגל לשפוך בו שיח ולישועה. כבר בדור הראשון אחרי רבנו, אמר פעם הרה"ק פנחס מקוריץ זי"ע: "אם יזכני ה' לעלות לארץ ישראל, לא אסור מקבר רחל ומציון האור החיים הקדוש!"

רבנים מגדולי ישראל הרבו להשתטח על הציון הקדוש ולפעול בו דבר ישועה ורחמים. מפורסם הוא הסיפור, איך בעיצומה של מלחמת העולם השנייה והשואה האיומה, כאשר עמדו רגלי הנאצים ימ"ש בשערי הארץ, עלו יהודי ירושלים בראשות הרה"ק רבי ישראל מהוסיאטין והרה"ק רבי שלמה מזוועהיל להשתטח על ציון רבנו, והעבירו את רוע הגזירה.

בין תש"ח לתשכ"ז, עת היה הר הזיתים נתון בידי הישמעאלים הירדנים, חללו הללו הרבה ממצבות ההר, ובפרט באזור מקום מנוחת רבנו. אחרי שחזר ההר לידיים יהודיות, הופתעו הכל לראות כי המצבה היחידה שנשארה שלימה ולא נגעה בה יד, היתה מצבת רבנו. ספרו אז, בשם ערביי האיזור, כי טרקטור שניסה לפגוע בציון התהפך ונהגו נהרג, וכן גם טרקטור נוסף שנסה לחלל את המצבה. כאשר ניגש, בשלישית, פועל ערבי וניסה להרוס את המצבה, פגע הגרון שבידו בראשו והוא נהרג במקום. הערבים שהבינו כי מקום קדוש הוא זה נאחזו בעתה, ויותר לא ניסו לפגוע במקום.

מעלת תוקף הספה"ק "אור החיים"

♦ רבים מצדיקי החסידות וגדולי ישראל נוספים, ראו בלימוד ה"אור החיים" סגולה גדולה ליראת שמים. הרה"ק רבי משה מקוברין זי"ע "אמר על ספר אוה"ח אשר המחבר שם כוחו בחיבורו, ויכול האדם להתפעל בלימוד ספרו הקדוש, כמו שהיה שומע מפורש יוצא מפי קודשו זי"ע".

"כאשר הייתי צעיר למדתי הרבה בספר 'אור החיים', כי איך יהודי יכול לראות את אור החיים אם אינו לומד את האור החיים?" נמסר בשם הרה"ק ר' יצחק מסקווירא זי"ע. ואילו בנו, הרה"ק רבי יעקב יוסף מסקווירא זי"ע המליץ למתנכים ומדריכים, שיהגו עם הצריכים חיוק ביראת שמים ב"אור החיים" הקדוש, "ובאורו יראו אור".

הרה"ק רבי יוחנן מקארלין זי"ע אמר: "בנוסף לזה שכל אחד מתעלה בלימוד 'אור החיים' כפי הדרגתו, יש בזה ענין סגולי כהכנה לשבת. ב'אור החיים' יש הכל: לומדות, חסידות. זוהי סגולה לאמונה".

וכאשר באו פעם אל הרה"ק רבי אליעזר זוסיא מסקולען זי"ע, לבקש עצה עבור בחור שסבל מספקות באמונה רח"ל, הורה כי ילמדו עמו "אור החיים". ומששאלוהו אם כוונתו דוקא על מאמרים המדברים מענייני יראת שמים, השיב כי התכוון ללימוד הספר על הסדר. הוא היה נוהג ללמוד עם כל התן את דברי ה"אור החיים" על הפסוק "כמעשה ארץ מצרים" (ויקרא יח, ג) באומרו שראוי ללמוד מאמר זה, שזהו מקור ליראת שמים ומחשבות טובות. וצדיקי הדורות היו אומרים: "שיש סגולה שלא למות בלי תשובה, ללמוד פירוש האור החיים הק' בפרשיות אחרי קדושים".

ומקובל כי הרה"ק בעל ה"יסוד העבודה" מסלונים "היה אומר לאברכים ללמוד את האוה"ח על פרשיות תזריע קדושים, המדבר מענייני קדושה". ואילו הרה"ק בעל ה"שפע חיים" מצאנו קלויזנבורג זי"ע הגיד בשם אחד מגדולי הדור שלפניו: "כשהייתי אברך, כאשר למדתי "אור החיים" על התורה הרגשתי בעצמי שנהייתי בריה חדשה". ומקובל היה בפי חסידים שחזרו ולמדו את ה"אור החיים" מידי שנה: "בכל שנה יש ל"אור החיים" הקדוש אור חדש".

הגאון המופלא ר' חיים פלאני זצ"ל בספרו "כף החיים" מאריך בחשיבות לימוד פירוש האלשיך הקדוש על התורה, ומצטט את דברי החיד"א ז"ל על כך ש"בצרות פולין נגלה (-האלשיך הק') לחכם אחד בהקיץ להצילו מתוך ההפכה, על שהיה לומד תדיר דרשותיו". והוא מסיים וכותב: "...ומעין כיוצא נגלה אלי בחלום על ס' אור החיים להרה"ק מוהר"ח בן עטר זיע"א!".

הרה"ק רבי פנחס מקוריץ חשק מאוד כי ירבו להדפיס את ה"אור החיים", ופקד על בניו כי ידפיסוהו בכל שנה ואז ינצלו מכל רע. כך אכן עשו עד שהתרבו כל כך הרבה ספרי "אור החיים" במדינתם, שכבר לא נמצאו קונים לספרים. אז חדלו מלהדפיס את הספרים, ובאותה שנה היתה ההלשנה הידועה שבעטיה התיסרו רבות וישבו במאסר

ממושך. ועוד מסופר על הרה"ק רבי פנחס מקוריץ כי פעם אחת חלה בנו, והוא קיבל על עצמו ללמוד בכל יום דף מהאור החיים בחומשים הגדולים מדפוס שקלוב.

עובדות ומעשים

רבנו נודע בצדקותו כבעל מופת שבכחו לשנות את דרכי הטבע וספורים נפלאים מסופרים על רבנו.

קודם שנפטר רבנו, ז"ל נגשה אליו זוגתו הרבנית ותבך לפניו ותאמר, מאין יבוא עזרי לפרנס את עצמי, הלא אשאר בעירום ובחוסר. ויען ויאמר, מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה, לבך יהיה נכון ובטוח שיבוא איש אחד מאסטנבול ויתן לך שלוש מאות אדומים בעד התפילין שלי, רק תזהירי אותו לבל ידבר בהן שיחת חולין. ויהי כן אחר פטירת רבנו ז"ל, בא איש אחד מאסטנבול וקנה התפילין בעד שלוש מאות אדומים, והרבנית הזהירה אותו לבל ידבר בהם שיחת חולין, ומאמר הרבנית קיים האיש הנ"ל. וכאשר הניח התפילין, הרגיש התעוררות נפלאה והתפלל בהתלהבות ובדביקות כדת. פעם אחת בא איש אחד בחנות שלו ודיברו יחד מענין מסחרי זמן מועט, ואחר כך כשהתחיל להתפלל, הרגיש אשר רגשי הקדושה סרו ממנו, אז אמר להגיה התפילין וכאשר נפתחו התפילין ראה כי הקלף ריק.

פעם אחת, היה איש אחד מאנשי שלומו וקרוב אל ביתו אשר נתפרנס מיגיע כפיו, ופתאום נהפך עליו הגלגל ל"ע, ובא בקובלנא לפני רבנו ז"ל ושפך לפניו מר לבבו שבביתו עניות יהלכון ממש מחוסר לחם ר"ל, ובתחנונים ידבר רש לעשות לו טובה להעיתר בעדו ולהבטיח לו בברכה מרובה להטיב מצבו. ונכמרו רחמיו של רבנו ז"ל עליו מאד, וצקת הדל הקשיב להושיע, וכתב פתקא וכרכה היטב, ונתנה בידו של העני ואמר לו, תחזיק היטב בידך הפתקא הזאת ותלך ישר לכותל המערבי, ובין אבני הקודש תחפש מקום חלל מעט, ושם תשים את הפתקא ותלך לביתך ותהי לך לישועה. והאיש עשה כן וחלף הלך לו ובידו החזיק הפתקא, ובדרך הליכתו נעשה בחוץ רוח סערה עד שהשליך מעל ראשו כובע העליון, והוא לא חש לכ"ז, ונשאר בכובע התחתון אשר החזיק בו בידו השמאלית, ואת הפתקא בידו הימנית, והמשיכה הרוח סערה, ותשא מעל ראשו גם הכובע התחתון, ונשאר חפוי ראש ובהתאמצו להגביה הכובע בתוך הרוח החזק, והנה נפלה הפתקא מידו ותעף ברוח ואיננה, ובלב מר חזר לבית רבנו ויספר לו כל המאורע. והשיב לו, מה אעשה לך איפוא שלא אסתייעא מלתא. ואח"כ מצאו ברחובות ירושלים פתקא הנז' שחתום עליה חיים בן עטר והביאוה להרב רבנו הק', ואז ראו שהיה כתוב בא בזה"ל: להשכינה הקדושה כביכול אחותי רעיתי תמתי, אבקשך ברחמים להשפיע פרנסה טובה לפב"פ, וכתב וחתם עליה שמו הק' הנ"ל. ע"כ המעשה אשר תסמר שערות השומע ובוזה אפשר להבין קצת, שאין ערוך לעומק קדושת רבנו וגדולתו זי"ע ועכ"י אמן.

נוהג מיוחד במינו היה לו לרבנו בעת כהונתו כרב בעיר מארוקו טרם עלותו לארץ הקודש.

מידי ערב שבת, היה מספק לתלמידי החכמים שבעירו צרכי שבת, ובין היתר סיפק נתח בשר כדי שיעשו שבתם בהרחבה.

קרה פעם, ומסיבת איזו מחלה שפגעה בבהמות של העיירה, נטרפו רוב הבהמות, והבשר התייקר שם עד למאוד, ואף עשירי העיירה לא היה בידם להשיג בשר לשבת קודש.

היה זה בערב שבת, ורבנו צווה לשחוט עגל כדי לחלק את בשרו לאנשיו, ובחסדי השי"ת הוברר כי העגל הזה לא הוטרף וכך לא נשתבש מנהגו וחילקוהו לבני התורה.

בעת החלוקה, נכנס אחד מעשירי העיירה אל רבנו ז"ל ובקשו שיתן גם לו איזה נתח בשר תמורת תשלום הגון.

רבנו ענהו בתקיפות, כי אין הוא מוכר בשר, וביתו לא איטליו, ואינו רוצה לתת לו, כי הבשר מיועד רק לתלמידי החכמים, ולנגד עיניו מסר חתיכת בשר לאיזה אברך שזה עתה נכנס לבית הרב.

העשיר האדים מכעס ופנה לרב בלשון זלוול "הגם זה האברך בין התלמידי חכמים, מה לו ולחלוקת הרב".

הרב לא השיב לעשיר כלום, ומלא סיפוק עלה על יצועו בהודאתו להשי"ת שמנהגו לא הופרע על אף חסרון הבשר.

בעת שינתו, פקד את רבנו חלום קשה בו מודיעים לו כי בשמים התעורר קטרוג גדול עליו על שלא מחה בעת שהעשיר זולז בתלמיד חכם לעיניו, ולזכך חטאו זה יקבל על עצמו גלות שנה אחת.

במוצ"ש ק' ארז האור החיים את חפציו ויצא לערוך הגלות. פסק השמים פסק הוא, ואין לערער עליו.

כך נודד לו האור החיים מעיר לעיר ומכפר לכפר, אכסנייתו ביום לא היתה אכסנייתו בלילה, בקיצור הדברים הוא קיים את הגלות לכל פרטיו ודקדוקיו. כך לאחר כמה שבועות של נדודים מצא את עצמו בערב שבת פרשת בחוקותי,

במרכזו של שדה רחב ידים. כוחותיו כמעט ואזלו ממנו, ולפתע ראה מרחוק איזה אילן. בשארית כוחותיו, נגש אל האילן, התישב על ידו לנוח והניח ראשו על גזעו.

מחשבותיו ורעיונותיו של האור החיים הקדוש החלו לשוטט בעולמות העליונים, כל כולו נתון לעשתונותיו שסבבו והלכו לחדש חידושי תורה על פרשת השבוע בחוקותי, ובשעה קצרה זו חידש יותר מארבעים ושניים פירושים על פסוק ראשון של "אם בחוקותי תלכו".

כשהתאושש מרעיונותיו נסכו בו כוחות חדשים ורעננים והחל לפסוע אל העיירה הקרובה. כשהגיע אל העיירה עם מדומי חמה, כבר היו תושבי העיירה בבית הכנסת לתפילת מנחה וקבלת שבת. רבנו הצטרף אליהם, וקבע לו מקום בפינת ביהכ"נ ליד כל הארחי פרחי. כמובן שאת גדלותו הסתיר, ולא עלה על דעת אף אחד מבני העיירה שקדוש עליון, האור החיים נמצא בתוכם. אחר התפילה, הוזמן אל אחד מבעלי הבתים הפשוטים כדי שיעשה שבתו אצלו. באמצע סעודת שבת, פנה בעה"ב אל רבנו והודיע לו שמנהג העיירה שאת סיום הסעודה וברכת המזון עורכים בצוותא כל בני העיירה בבית הרב, ולכן מבקשו שיצטרף אתו, רבנו לא התנגד והצטרף עם בעה"ב אל בית הרב.

בהגיעם אל בית הרב, היה כבר הבית מלא מבני המקום שהתאספו בצוותא לשמוח בסעודת שבת קודש ולזמר את זמירות השבת יחד עם רבם שהיה מצדיקי הדור.

רבנו תפס לו מקום בקצה השלחן. לפתע השתררה דממה. הרב הניח ראשו בין ידיו והתעמק בעשתונותיו. בני העיירה מנוסים בזאת, שבעת הרב מתעמק ברעיונות קדשו, חזקה שזה עתה מרחף הוא בעולמות העליונים ומשיג השגות קדושות, ועל כן השתררה דומיה וחרדת קודש על פני כולם.

כך יושב לו הרב, אחוזו שרעפים, פניו מאירות ומוזהרות, וכאילו אש להבה אהותו. לפתע מזדעזע הרב, והוא אות כי השיג השגות גדולות, ועתה יורידם כאן אל קהל עדתו היושבים בצפיה, ובכלות הנפש לשמוע מה בפיו.

התגלו עתה לפני – פותח הרב – ארבע עשרה דרכים בפירוש הפסוק אם בחוקותי תלכו, וכך החל לבארם אחד לאחד. כל הקהל יושב בפרח ואינם מאבדים אף מלה מפיו הקדוש של הצדיק. חידושי תורה אלו – מסיים הרב לאחר פירושו האחרון – נשמעו ונלמדו עתה בפמליא של מעלה והם החידושים הנוראים שחידש הצדיק קדוש עליון רבנו חיים בן עטר החי בעלמא הדין.

רבנו קם מפינתו והכריז: חיים בן עטר. כל הקהל בשמעם מפי איזה ארחי פרחי את בזיון האור החיים הקדוש, בערה בהם חמתם, כן בקש הרב לכלות חמתו באדם הפשוט היושב בצד ומעיז לזלזל בכבוד קדשו של האור החיים, אף שהרב לא הכירו מימיו, אבל אם בפמליא של מעלה לומדים את תורתו – חזקה שקדוש עליון מופלג האיש, אך בעה"ב שאצלו סעד האור החיים הרגיע את הרב ושאר האנשים הנרגזים.

אחרי כמה שעות של שמחה בצוותא בתורה ויראה, חזר בעה"ב ולצדו אורחו ולא החליפו ביניהם אף מלה אחת.

למחרת בסעודה שניה של שבת, שוב חזרה הפרשה כדאמתמול, הרב בעליית נשמתו, ואחר כך אמר עוד ארבעה עשר חידושים ששמע בפמליא של מעלה, ובסוף הכריז שוב הרב: תורה זו נאמרה בפמליא של מעלה והיא מתורותיו של קדוש העליון ר' חיים בן עטר החי בעלמא הדין, – רבנו ז"ל קם ממקומו והמהם בקול חלוש: חיים בן עטר. חמתו של הרב בערה עתה בכפלים, ושוב רצה לכלותה באיש שזלזל בכבודו של ר' חיים בן עטר. בעה"ב חזר שוב והתחנן לפני הרב שלא יפגע באורחו ויניחנו לנפשו.

בסעודה שלישית, שעת רעוא דרעיון, התלהב הרב במאד, ושוב נשמתו עולה למעלה למעלה בתבערת לב עצום, והוא נשאר על מקומו מתעלף כאילו ניטלה רוחו ממנו. כעבור איזה זמן, ירד אל קהל אנשיו, ועתה בפיו ארבעה עשר חידושים נוראים נוספים על הפסוק אם בחוקותי, ולסוף הכריז: אמרים נוראים אלה הם מפיו של קדוש העליון רבנו חיים בן עטר.

רבנו קם מלוא קומתו, ובקול ברור וחזק הכריז, חיים בן עטר. מהומה החלה להתחולל. הרב מלא זעם שאג לכל גבול, יותר לא נחשה, המזלזל בקדושת האור החיים ישלם את גמולו במעצר. מרם גמר הרב את הציווי, וכבר תפסו את רבנו וסגרוהו באיזה תא חשוך והשאירוהו לבדו.

הסעודה השלישית נמשכה כרגיל כאילו לא קרה דבר. רבנו סגור על מסגר בחדר חשוך על שביזה את קדוש העליון ר' חיים בן עטר... לפתע פתאום החלה להשתולל רוח סערה אלימה, רעמים מהרישי אונים פילחו את האוויר

וברקים מסנוורי עינים האירו את פני הרקיע החשוך, עצים נעקרו ממקומם ונגות הבתים עפו לכל עבר, פחד ורעדה אפפה את בני העיר צעקות אימות נשמעו מכל צד, בני העיר התנפלו לפני הרב ביודעם שרק הרב בכוחו להציל את המצב הנורא שמן הסתם יגרור אחריו קרבנות אדם.

הרב פעל מיד עליית נשמה, ושאלת נפשו אתו, בשל מי כל הסער הזה והתשובה הגיעתו מן השמים "במשך כל שעות השבת קודש נחים הרשעים מן הגיהנם הבוער בכל ימות השבוע, הגיהנם שובת בשבת. מיד בצאת השבת, ור' חיים בן עטר מבדיל על היין מכירים בשמים שימי החול הגיעו, הגיהנם מתחיל לפעול והרשעים נשלכים לתוכו, אך עתה בשעה זו ר' חיים בן עטר סגור אצלך בתור אסיר – ואינו יכול להבדיל – שוררת א"כ אנדרלמוסיה בעולמות ולכן משתוללת הסערה כעת.

בדרך אגב הודיעו לרב מן השמים שילך ויבשר לאור החיים הקדוש, שבשעה זו שהיה סגור בחדרו, נתכפר לו עונו על שמיעת בזיונו של הת"ת, ושוב אינו צריך לסיים את שנת גלותו.

מיד כהוודע לאור החיים דבר זה, נפרד מהרב וחזר לעירו.

פעם אחת באו שני בעלי דינים, תובע ונתבע, והגישו טענותיהם לפניו. שמע רבנו את טענות שני הצדדים והנתבע יצא חייב בדינו. התחיל הלה לחרף ולגדף את רבנו והוא יושב ושותק, שומע עלבונו ואינו משיב, תמהו התלמידים ושאלו אותו, היכן תקיפותו של רבנו, ומה הייתי צריך לעשות, שאל רבנו בתמימות. לפי דעתנו, השיבו התלמידים, צריך היה רבנו לנווף בו לגרשהו מן הבית ולהכריז עליו שמתא. חייך רבנו ואמר: איש זה צריכים אנו לדון אותו לכף זכות, הוא יצא חייב בדינו ונפשו מרה עליו, אבל הבריות אינם חושדים בי כלום, הם מאמינים כי יפה דנתיו וחייבתיו, אלמלא הייתי נוזף בו מגרש אותו הבית ומכריז עליו שמתא בשביל שפגע בכבודי בשעת כעסו ומרירות לבו, כי אז הייתי נותן פתחון פה לבריות לפקפק גם בפקס דיני.

רבנו חיים יוסף דוד אזולאי (החיד"א) בטרם עלותו לארץ הקודש, נכנס אל רבנו ז"ל להפרד ממנו ולקבל את ברכתו. רבנו ז"ל קבלו בשמחה, והחיד"א שהה במחיצתו כמה ימים.

כשנפרד מרבו, האציל עליו רבנו מברכתו, ובצרוף מסר לו פיתקא שיתחבנה בין חגווי כותל המערבי לכשיגיע ארצה. באהבה עמוקה לרבו הנערץ, הבטיח החיד"א למלא שליחותו, והסתיר את הפתק היטב בבגדיו לכל יאבד עד הגיעו לארץ הקודש.

תלאה העט מלתאר את טלטולי הדרך הקשים שעברו על החיד"א, ולאחר שבועות מרובים של יסורי גוף ונפש דרכו רגליו של החיד"א על אדמת הקודש.

מיד עם פסיעותיו הראשונות העלה על דעתו את בדידותו בארץ החדשה, אך עם כל זאת החליט נחושות שלא יהנה ממתנת בשר ודם אלא את לחמו ירויה על ידי יגיע כפיו.

את גדולתו וצדקתו הסתיר כמובן החיד"א מעיני רואים, ושכר לעצמו סוס ועגלה עליהם היה מטעין חמר וסובב בשוקי ירושלים למכור סחורתו, כך השיג לו את פרוטותיו המעטות להחיות את נפשו.

קרה פעם והסוס צנח ארצה מת באמצע עבודתו. בראותו את אשר קרהו, החל החיד"א לחשוב בצער, ודאי חטאי גרמו שפרנסתי תקופח בצורה הזו תוך כדי עבודתי.

החיד"א הקדוש החל לפשפש במעשיו ועיין בתוך תוכם של מעשיו ולא מצא שום חטא עליו יתלה המקרה המצער שקרה לו.

תוך כדי עיונו, נגש החיד"א אל בגדיו ובתומו החל לחפש בהם, ומה נדהם כאשר ראה לפני עיניו את הפתק אשר מסר לו רבו הקדוש האור החיים לפני עלותו ארצה, ואשר משום מה יצא לגמרי מזכרונו, ולא השלים את תפקידו לתחבו בכותל המערבי.

מלא חרטה וצער החליט החיד"א שאכן זהו החטא שבעבורו ניטלה ממנו פרנסתו, בזאת שלא מילא שליחותו הקדושה אותה ייעד לו רבו הגדול.

ימים מספר בילה החיד"א בצומות וסינופים לכפר על חטאו. לאחר מכן, לקח ברטט את פיסת הניר אותו צוהו רבו להכניס בתוך סדקי הכותל ותחבה ברעד וברטט ונפשו שבה אליו ביודעו שעתה מנוקה הוא מחטא זה ואת תפקידו מילא בשלימות.

בשמחה ובטוב לב חזר החיד"א מהכותל המערבי, ומיד שם פעמיו אל ביהמ"ד לעסוק בתורה ועבודה. מיד בהכנסו לביהמ"ד, נפל איזה פחד סמוי על כל יושבי ביהמ"ד בראותם את תואר פניו של החיד"א שעד כה השבוהו לאדם פשוט.

בפחד ובמורא נגשו אליו אחד אחד לתת לו שלום ושאלוהו: מאין רבנו ועוד כמה שאלות על מוצאו. החיד"א התפעל מאד ולא הבין פשר דבר, מדוע עד כה לא התעניינו עליו כלל ועתה מי גרם לזאת שבאי ביהמ"ד יביטו בו בהערצה ובתשומת לב, ופנה אליהם להסביר לו הענין.

אין אנו יודעים מה קרה עם מר – מיד בהכנסו לביהמ"ד נדהמנו בראותנו שתואר פניו השתנה במאד ומאיר כאילו נחה עליו רוח הקודש – ענו באי ביהמ"ד.

החיד"א התפלא מאד ואמר: אף אני איני יודע מה גרם לזאת.

"החכם באשי", מנהיג העדה, נגש אליו מיד והסתגר עמו בחדרו ואמר לו: אנא, הגד לי דברים כהווייתן מהו הגורם לזיו תואר פניך אל תעלם ממני דבר.

את הטאי אני מזכיר היום – ענהו החיד"א – לפני עלותי ארצה בעת הפרדי מרבי הקדוש האור החיים, מסר לי פיתקא שאכניסה בכותל המערבי, ומשום מה נשכח הדבר מאתי. והיום בעבור איזה מקרה שההשגחה זימנה לי, מצאתי בעזה"ת את הפיתקא ומלאתי תפקידי ועתה אחרי מלאותי משאלת לבו של רבי חזרתי לביהמ"ד.

א"כ פנה אליו "החכם באשי" ברצוני לדעת תוכנה של הפיתקא ואבקש ממך שתראני המקום בו הנחת אותה.

החיד"א ניסה לא ליענות לבקשתו, אך לאחרי הפצרות מרובות, ולאחר שהחכם באשי גזר עליו בגזירת התורה, נענה לו החיד"א והסכים ללכת עמו לכותל המערבי להראות לו המקום.

החכם באשי נגש והוציא את הפיתקא. מלים ספורות היה כל תוכנה של הפיתקא, – "אני מבקש שתבוא לעזרה לתלמידי היקר בשעת מצוקתו".

החכם באשי פנה והלך מבלי לומר מילה אחת. למחרת הוכתר החיד"א בכבוד גדול למורה צדק בעיר הקודש ירושלים.

ביאור ההפטר

הפטרות חוקת

הקשר בין ההפטרות לפרשה

בהפטרות מסופר על מלחמת ישראל עם בני עמון, ועל הארץ שכבשו ישראל מסיחון שהוא כבש מעמון, וזה מענין הפרשה שמסופר על בני עמון שישראל לא נלחמו אתם, אך נלחמו עם סיחון וכבשו ממנו את הארץ, שכבש מעמון.

תוכן ההפטרות

יפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ואביו היה גלעד אך לאשת גלעד היו עוד בנים, וכאשר גדלו, גרשו את יפתח בטענה שהוא בן לאשה אחרת. יפתח ברח מאחיו והלך לארץ טוב, התלקטו סביבו אנשים והוא היה להם לראש.

וכאשר פרצה מלחמה בין בני עמון לישראל, הלכו וקני גלעד לארץ טוב וביקשו מיפתח שיבוא אתם להלחם עם בני עמון ויהיה להם לראש ולקצין, יפתח הוכיחם על שבתחילה לא מיהו באחים, שנישלו אותו מנחלת אביו, ואילו עתה שצר להם באו אליו.

אמרו לו זקני גלעד בשביל זה באנו אליך אנחנו בעצמנו, ולא שלחנו שליח, כי התחרטנו על מה שעשינו לך, ועתה באנו לרצותך, אמר להם יפתח אני מבקש שמעתה תמנו אותי לראש ולקצין, כי אחרי המלחמה אין צורך במינוי שלכם, כי אם אנצח את בני עמון, ברור שאהיה לראש.

זקני גלעד הסכימו לדרישתו ומינו אותו מיד למלך עליהם, אחרי כן שלח יפתח מלאכי שלום למלך בני עמון, וביקש לדעת על מה נלחם אתו, אמר לו מלך בני עמון, שיחזיר את הערים שלקחו ישראל ממנו בעלותם ממצרים וירד מעליו.

אמר לו יפתח, שישראל לא לקחו מעמון מאומה, כי ה' צוה שלא להלחם אתם, אך סיחון הוא שכבש מעמון וישראל כבשו מסיחון, והערים האלו היו ביד ישראל יותר משלש מאות שנה, ואפילו בלק לא ניסה להלחם עם ישראל להחזיר את הערים, כי הוא ידע היטב שישראל לא לקחו ממנו ישירות.

מלך עמון לא שעה לדברי יפתח, ואז שרתה על יפתח גבורה מה' יתברך והוא החליט להעביר את המלחמה לארץ בני עמון, יפתח נדר לה' שאם ישוב בשלום מהמלחמה הרי מי שיצא לקראתו יעלהו עולה לה'. תפילתו נתקבלה וה' מסר את בני עמון בידו וכבש מהם עוד עשרים ערים.

שופטים פרק י"א, א' – ל"ג.

א וַיִּפְתַּח הַגִּלְעָדִי [א] הָיָה גִבּוֹר חַיִּל וְהוּא בֶן-אִשָּׁה זֹנָה בן פילגש ומכיון שיחדה לו היה ברור לכולם שוַיּוֹלֵד גִּלְעָד אֶת-יִפְתָּח שיפתח הוא הבן של גלעד (מלבי"ם): ב אחרי כל זה נאמר וַתֵּלֶד אִשָּׁת-גִּלְעָד הנשואה אליו בחופה ובקידושין לֹא בָנִים וַיִּגְדְּלוּ בְנֵי הָאִשָּׁה וַיִּגְרְשׁוּ בְתוּזָקָה אֶת-יִפְתָּח וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא תִנְחַל בְּבֵית אָבִינוּ כִּי בֶן אִשָּׁה אַחֲרָת פילגש אָתָּה והיה זה שלא כדין כי בן פילגש יורש נחלה עם יתר הבנים (מלבי"ם): ג וַיְבָרַח יִפְתָּח מִפְּנֵי אָחִיו כִּי רָצוּ לְהוֹרֵגוֹ (מלבי"ם) וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ טוֹב איש ששמו "טוב" (רד"ק), וי"מ למקום שפטור מן המעשרות (ירושלמי שביעות) [ב] וַיִּתְּלַקְטוּ מַכְמָה מִקּוֹמוֹת נֹאסְפוֹ וְנִתְלַקְטוּ אֶל-יִפְתָּח אֲנָשִׁים רִיקִים שאין בהם מעלות טובות [ג] וַיֵּצְאוּ עִמּוֹ לְכָל מְקוֹם שִׁיצָא יֵצְאוּ עִמּוֹ (מצודות): ד וַיְהִי מִיָּמִים מִסּוּף יָמִים רַבִּים אַחֵר שֶׁנִּתְגַּרַשׁ יִפְתָּח (מ"ד) וַיִּלְחֲמוּ בְנֵי-עַמּוֹן עִם-יִשְׂרָאֵל: ה וַיְהִי כִּי פָאֲשֶׁר-נִלְחָמוּ בְנֵי-עַמּוֹן עִם-יִשְׂרָאֵל וַיִּלְכּוּ זִקְנֵי גִלְעָד לָקַחְתָּ אֶת-יִפְתָּח לְהַשִּׁיבּוֹ אֶל גִּלְעָד (מ"ד) כַּאֲרֵץ טוֹב ולא מצד היושר אלא מפני שאין להם מי שילחם

עינינים והארות

עזר להם בעת צרתם, וכך נאמר (שבת קנא): "כל המרחם על הבריות מרחמים עליו מן השמים", ובמסכת יומא (כג) נאמר: "כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו", וזכותו של יחיד יכולה להכריע עצמו וכל העולם לכף זכות. [ב] ויברח יפתח מפני אחיו וישב בארץ טוב – אמרו בירושלמי דשביעית ארץ טוב שפטורה מן המעשרות והוא קשה מכמה צדדין ואפשר לומר כי יפתח גבור חיל ועם כל זה השפיל עצמו ולא עשה שום מחלקת ולא בלבול ונדחה מפני השעה וברח מפני אחיו. ואם היה הולך לאיזו עיר מא"י היה מחוייב לעלות לרגל ולאכול מעשר שני בירושלים. ומדי העלותו הש שמא יבא להתגרות ולחלוק עם זקני העיר ואחיו לכן ברח לח"ל ששם אינו חייב לעלות לרגל כמ"ש התוס' ריש פסחים ופטור ממעשרות ובא וראה כמה רזיו ונשכר ובורח מהמחלקת (חומת אנך). [ג] במצודת ציון (שופטים ט, ד) ב' ריקים – ריקנים מכל מעלה ועי"ש ברד"ק.

[א] נאמר (שופטים י פסוקים יג-טז): "ואתם עזבתם אותי, ותעבדו אלהים אחרים, לכן לא אוסיף להושיע אתכם; לכו וזעקו אל האלהים אשר בחרתם בם, המה יושיעו לכם בעת צרתכם; ויאמרו בני ישראל אל ה' הטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך, אך הצילנו נא היום הזה; ויסירו את אלהי הנכר מקרבם ויעבדו את ה', ותקצר נפשו בעמל ישראל" (לא חפץ לראות עוד בסבלם – בצרתם). ובפסוק יח נאמר: "ויאמרו העם שרי גלעד איש אל רעהו. מי האיש אשר יחל (יתחיל) להלחם בבני עמון – יהיה לראש לכל יושבי גלעד". באותה שעה הזמין להם הקדוש ברוך הוא את יפתח, ללמדם לקח, כי כשם שגרשו את יפתח ואחר כך בעת צרתם פנו אליו לעזרה והכניעו עצמם לפניו, כך ראוי להם לעשות עכשיו, להכניע לבם לפני השם יתברך, ואז יושיע אותם מידי אויביהם. ועוד למדנו מוסר השכל, כשם שיפתח העביר על מדותיו, כי אף על פי שגירשוהו בא לסייע להם בזמן מצוקתם, כך הקדוש ברוך הוא נהג עם ישראל, שאף על פי שעזבוהו, כאשר התפללו ובקשו רחמים

להם (מלבי"ם): **וַיֹּאמְרוּ לִיפְתַח לָכֹה וְהֵייתָ לָנוּ לְקָצִין לְשֵׁר וּלְמִנְהִיג וְנִלְחַמָּה בְּבָנֵי עַמּוּן:**
וַיֹּאמֶר יִפְתָּח לְזִקְנֵי גִלְעָד הֲלֹא אַתֶּם שָׂנֵאתֶם אוֹתִי וְתִגְרְשׁוּנִי עזרתם לאחי לגרש אותי **מִבֵּית**
אָבִי וּמִדֹּעַ בְּאַתֶּם אֵלַי רק עֲתָה ולא מקודם, רק **כִּי אֲשֶׁר צָר לָכֶם** (מ"ד): **וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי גִלְעָד**
אֶל-יִפְתָּח אמת כדברך (מלבי"ם) **לָכֵן עֲתָה שָׁבְנוּ** [ד] **אֵלָיךְ** בגלל שהתחרטנו על מה שעשינו לך, לכן באנו בעצמנו להחזירך,
 ולא שלחנו שליח **וְהִלְכֶתָ** וכאשר תלך **עִמָּנוּ וְנִלְחַמְתָּ בְּבָנֵי עַמּוּן וְהֵייתָ לָנוּ לְרֹאשׁ לְכָל יִשְׂרָאֵל**
וְגִלְעָד כדן המנצח במלחמה (מלבי"ם): **וַיֹּאמֶר יִפְתָּח אֶל-זִקְנֵי גִלְעָד** אם אתם מתחרטים ונכנעים לי באמת, תשימו אותי
 עוד קודם המלחמה לראש ולקצין, כי **אִם-מְשִׁיבִים אַתֶּם אוֹתִי** לארץ גלעד כדי **לְהִלָּחֵם בְּבָנֵי עַמּוּן וְנִתַּן**
יְהוָה אוֹתָם לְפָנַי או **אֲנֹכִי** מעצמי **אֲהַיֶּה לָכֶם לְרֹאשׁ** מצד הדין (מ"ד): **וַיֹּאמְרוּ זִקְנֵי-גִלְעָד**
אֶל-יִפְתָּח יְהוָה יְהִיָּה שִׁמְעַ והוא יהיה לעד **בֵּינוֹתֵינוּ אִם-לֹא כְדַבְּרָךְ בֵּן גַּעֲשָׂה** שתהיה מלך
 ומושל מיד (מ"ד): **יֵא וַיִּלְךְ יִפְתָּח עִם-זִקְנֵי גִלְעָד וַיְשִׁימוּ הָעָם אוֹתוֹ** מיד **עֲלֵיהֶם לְרֹאשׁ וּלְקָצִין**
וַיְדַבֵּר יִפְתָּח אֶת-כָּל-דְּבָרָיו [ה] דברי תפילתו ותחנוניו (מ"ד) **לְפָנַי יְהוָה בְּמִצְפָּה** למקום שנאספו כולם
 שהשכינה שורה על רוב ציבור (רש"י) [ו]: **יב וַיִּשְׁלַח יִפְתָּח מַלְאָכָיו אֶל-מֶלֶךְ בְּנֵי-עַמּוּן לֵאמֹר מַה-לִּי**
עֲלֶיךָ וְלָךְ עלי, ומה הסיבה לאיבה והשנאה אשר בינינו (מ"ד) **כִּי-בָאתָ אֵלַי לְהִלָּחֵם בְּאַרְצִי:** **יג וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ**
בְּנֵי-עַמּוּן אֶל-מַלְאָכָיו יִפְתָּח כִּי-לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת-אַרְצִי בְּעִלּוֹתָיו מִמִּצְרָיִם
מֵאַרְנוֹן וְעַד-הַיַּבֵּק וְעַד-הַיַּרְדֵּן וְעֲתָה הָשִׁיבָה אֶתְהֵן בְּשָׁלוֹם חשב לי את כל ארצי אלי בלי מריבה

עינונים והארות

באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר: רבון כל העולמים! ומה זה שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים. אתה, שכתוב בך "חנן ורחום", ואנו בני ידידיך, בני אברהם יצחק ויעקב, ומוזונתינו עליך, על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרווח העולם. ואומר על זה ה"מעם לועז": וזהו שאמרו ליפתח, אדרבה, עתה שתנהג בנו מדת רחמים תוכל להתפלל לה. ולכן נאמר (בפסוק יא): "וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' במצפה" שירחם עליהם, וזהו שאמר ישעיה (נח, ז-ט): "הלוא פרום לרעב לחמך, וענינים מרודים תביא בית, כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם; או יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח, והלך לפניך צדקך, כבוד ה' יאספק; אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני..." (עיין "מעם לועז" שהביא פירושים נוספים).

[ה] ורש"י כתב את כל דבריו - התנאי שביניהם.

[ו] במקום שהיה שם ביתו, כמו שאמר (להלן פס' לד) ויבא יפתח המצפה אל ביתו. ומה שאמר "לפני ה'", כמה שאמר (לעיל פס' י) ה' יהיה שומע בינותינו, או לפי שהשכינה שורה בישראל במקום שיתקבצו (סנהדרין לפ.), או הטעם כמו שפירשתי בספר יהושוע (יא, ג) כי היא המצפה שנודעו המלכים להלחם עם יהושע, ומפני התשועה הגדולה שהיתה שם היה המנהג בישראל להקבץ שם, והיה שם מזבח ותפילה. ולאותה מצפה הלכו אנשי גלעד עם יפתח לדבר שם דבריהם לפני ה' במצפה (רד"ק).

[ד] יש מבארים הדברים על פי הידוע, שיש שני סוגי צדיקים. יש צדיק שהוא טוב בטבעו, ויש צדיק שמטבעו אינו טוב, אבל הוא מעביר על מדותיו וכובש את יצרו, ובודאי מעלתו של הצדיק הזה גדולה יותר, ככתוב (אבות פרק ה, כג): "לפום צערא אנרא" - השכר נקבע לפי גודל הצער. והוא מטבע הדברים, שהאב מוריש לבניו את טבעו, ואם הוא טוב גם בניו טובים, וכן להיפך. והנה יפתח היה בן אשה זונה, ולכן גירשוהו, שהיו חושבים אותו למושחת המדות, אבל כשראו שהתרחק מהמחלוקת והלך בארץ טוב וכבש את יצרו, הרי "לפום צערא אנרא", וזהו שאמרו לו: "לכן עתה שבנו אליך", מפני שלפני כן הית רע, ואחרי כן כבשת יצרך הרי מעלתך גדולה.

ויש מבארים הדברים על פי המעשה המובא (ויקרא רבה לד, ועיין גם בילקוט שבע"ז, נא): בימיו של רבי תנחומא היו צריכים ישראל לגשמים. באו אצלו ואמרו לו: רבי, גזור תענית. גזר תענית יום ראשון, יום שני, יום שלישי - ולא ירדו גשמים. נכנס ודרש לפניו: בני, התמלאו רחמים אלו על אלו והקדוש ברוך הוא מתמלא רחמים עליכם, עד שהם מחלקים צדקה לענייהם ראו אדם מסיח עם גרושתו, ולא עוד אלא שנתן לה מעות. באו אצל רבי תנחומא ואמרו לו: רבי, אנו יושבים כאן (בצרה ובדאגה) ועבירה כאן! אמר להם: מה ראייתם? אמרו לו: ראינו אדם פלוני מסיח עם גרושתו, ולא עוד אלא שנתן לה מעות. שלח אחריהם והביאום אצל הציבור. אמר לו: מה היא לך? - גרושתי היא. מפני מה נתת לה מעות! אמר לו: רבי, ראיתי אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים.

ומלחמה (פ"ד): יד וַיֹּסֶף עוֹד יַפְתָּח וַיִּשְׁלַח מַלְאָכָיִם שְׁלִיחִים (ת"י) אֶל-מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן: טו וַיֹּאמֶר לוֹ ע"י השליחים כֹּה אָמַר יַפְתָּח וְלֹא-לָקַח יִשְׂרָאֵל אֶת-אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶת-אֶרֶץ בְּנֵי עַמּוֹן מִידֶם, כִּי בַעַת שְׁלַקְחָה יִשְׂרָאֵל לֹא הִיטָה עוֹד אֶרֶצָם (רד"ק): טז כִּי בַעֲלוֹתָם מִמִּצְרַיִם וַיֵּלֶךְ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר עַד-יַם-סוּף בְּדְרוֹמָה שֶׁל אֶרֶץ אֲדוֹם (רש"י) וַיָּבֵא קִדְרָשָׁה: יז וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכָיִם אֶל-מֶלֶךְ אֲדוֹם | לֵאמֹר אֶעֱבְרָה-נָא בְּאֶרְצְךָ לְבֹא אֶל אֶרֶץ כְּנָעַן | וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ אֲדוֹם וְגַם אֶל-מֶלֶךְ מוֹאָב שֶׁאֲרָצוֹ הִיטָה בְּמִזְרְחָה שֶׁל אֲדוֹם וּבְדְרוֹמָה שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (רש"י) שָׁלַח וְלֹא אָבָה לֹא רָצָה (פ"ז) וַיָּשָׁב יִשְׂרָאֵל בְּקִדְרָשׁ: יח וַיֵּלֶךְ בַּמִּדְבָּר יַם סוּף (רד"ק) מִן הַמַּעֲרָב לְמִזְרָח בְּמִצְרַיִם דְּרוֹמִי שֶׁל אֲדוֹם וּמוֹאָב וַיָּסֹבֵב וְסוּבֵב אֶת-אֶרֶץ אֲדוֹם וְאֶת-אֶרֶץ מוֹאָב וְאֶחָד פָּנּוּ לְצַפּוֹן וַיָּבֵא מִמִּזְרָח-שְׁמֶשׁ בְּצַד הַמִּזְרָח לְאֶרֶץ מוֹאָב וַיַּחֲנוּן בְּצַד דְּרוֹם שְׁלֹהֵם בְּעֵבֶר אֲרָנוֹן לְסוּף מִזְרְחָה שֶׁל אֶרֶץ מוֹאָב (רש"י) וְלֹא-בָאוּ בְּגִבּוֹל מוֹאָב כִּי חָנוּ בְּעֵבֶר מִזָּה (פ"ח) כִּי אֲרָנוֹן גִּבּוֹל מוֹאָב: יט וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מַלְאָכָיִם אֶל-סִיחֹן מֶלֶךְ-הָאֱמֹרִי מֶלֶךְ חֶשְׁבּוֹן וַיֹּאמֶר לוֹ יִשְׂרָאֵל נַעֲבְרָה-נָא בְּאֶרְצְךָ עַד-מְקוֹמִי אֶרֶץ כְּנָעַן, מְקוֹם אֲשֶׁר נָתַן לִי ה' (פ"ט): כ וְלֹא-הָאֱמִין סִיחֹן אֶת-יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבּוֹלוֹ כִּי חָשַׁב שֶׁלְרִמּוֹתָיו בָּאוּ, וְלִכְבוֹשׁ אֶת אֲרָצוֹ (פ"י) וַיִּיאָסֶף סִיחֹן אֶת-כָּל-עַמּוֹ וַיַּחֲנוּ בְּיַהֲצֵה וַיִּלָּחֶם עִם-יִשְׂרָאֵל [בְּאוֹפֶן שֶׁהוּא הַתְּחִיל בְּמִלְחָמָה (פִּלְבִי"ם)]: כא וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-סִיחֹן וְאֶת-כָּל-עַמּוֹ בְּיַד יִשְׂרָאֵל וַיִּכּוּם וַיִּירֶשׁ יִשְׂרָאֵל וְיָאֵל אֶת כָּל-אֶרֶץ הָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ הֵהיא: כב וַיִּירֶשׁוּ אֶת כָּל-גִּבּוֹל הָאֱמֹרִי מֵאֲרָנוֹן וְעַד-הַיַּבֵּק אֲשֶׁר כִּבֵּשׁ סִיחֹן בְּזַמְנוֹ מִמוֹאָב וּמִעַמּוֹן וּמִן-הַמִּדְבָּר וְעַד-הַיַּרְדֵּן שִׁשִּׁים הָיוּ רֶגַע מִדְּבָרוֹת (רש"י): כג וַעֲתָה יְהוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שְׁכַל הָאֶרֶץ שְׁלוֹ הִיא הוֹרִישׁ אֶת-הָאֱמֹרִי מִפְּנֵי עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל שִׁירְשׁוּ הֵם וְלֹא שִׁיחֹזֵר לָךְ, וְאִיךְ וְאַתָּה תִּירָשְׁנוּ (פ"ד): כד מִלְעִיג עָלָיו וְאוֹמֵר הֲלֹא אֲנִי אֲשֶׁר יוֹרִישְׁךָ בְּמוֹשׁ שֵׁם עַ"ז אֱלֹהֶיךָ שֶׁלֹּא הִצְלִיחַ לְהַצִּיל הָאֶרֶץ מִיַּד מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אוֹתוֹ תִּירֶשׁ וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר הוֹרִישׁ גִּירֶשׁ [מִלְשׁוֹן גִּירוּשִׁין] יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מִפְּנֵינוּ אוֹתוֹ נִירֶשׁ מִלְשׁוֹן יְרוּשָׁה (רד"ק): כה וַעֲתָה הַטּוֹב

עיונים והארות

וכי תימא אי אמרת דגוים לאו בני כבוש נינהו איך טהרו בסיוחן לזה אמר ועתה ה' אלהי ישראל הוריש את האמורי מפני עמו ישראל שהוא אמר ליתני סיוחן וכו' ובכחאי גונא סיוחן קנה ונקראת ארץ בני האמורי לפי שהיתה לקיחה ע"פ ה'. ועתה הטוב טוב אתה מבלק וכו' רמו לו שבלק הבין פעם זה ומשום הכי לא נלחם וכה היו דבריו עם בלעם כמו שפירשנו בעניותנו פ' וירא בלק (צוארי שלל אות ב' כט).

[III] ויירש ישראל את כל ארץ האמורי יושב הארץ היא - כונתו היתה הפלא ופלא לכבוש סיוחן וניכר ונתפרסם כי מה' היתה זאת. ולא עשה אלא בשביל ישראל. ויירש ישראל את כל ארץ האמורי יושב הארץ היא כונתו שקנאה סיוחן במלחמה והיה יאוש ממואב ושינוי רשות וכמ"ש רז"ל עמון ומואב טיהרו בסיוחן וזהו שאמר בתחילה לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון (נחל שורק אות ו').

[II] אמר יפתח לא לקח ישראל את ארץ מואב ואת ארץ בני עמון - אפשר כמ"ש בסנהדרין (דף ג"ט ע"א) דגוים לאו בני כבוש נינהו והק' הרב מהר"ך מדאמרינן בגיטין (דף ל"ח ע"א) עמון ומואב טיהרו בסיוחן ותי' דשאני עמון ומואב שלקה סיוחן שבך גזר ה' כמ"ש בחולין (דף ס' ע"ב) דאמר ה' ליתני סיוחן וכו'. ואפ' שזה טעם מלך בני עמון שהיה שואל דמכיון דארצם נחלת ה' וציוה לישראל שלא ליקח ארצם א"כ איך הותר להם ליקח ארצם שהיתה ביד סיוחן הלא לא קנה סיוחן דגוים לאו בני כבוש נינהו וגזל היא בידו וארעא בחזקת מריה קימא וקאי באל תצר (דברים פ,ט).

והשיבו יפתח דשאני הכא שבך רצה הקדוש ברוך הוא ואמר ליתני סיוחן וכו' וז"ש ויירש ישראל את כל ארץ האמורי דעמון ומואב טיהרו בסיוחן ונקראת ארץ האמורי ויירש ישראל את כל ארץ האמורי יושב הארץ היא דייקא דרוקא הארץ היא דהיתה ברשות סיוחן ונקראת ארץ האמורי ולא ארץ עמון ומואב.

טוֹב אַתָּה מְבַלֵּק בֶּן-צִפּוֹר מֶלֶךְ מוֹאָב אשר מלך בעת ההיא – והחריש, וכן היו אחריו מלכים רבים וכבר עבר זמן רב וישראל יושבים ומחזיקים בארץ האם אחד מהם **הָרֹב רָב עֲשֵׂה מְרִיבָה עִם-יִשְׂרָאֵל אִם-נִלְחַם נִלְחַם בָּם** בעבור ארצו (רד"ק): **כֹּחַ בְּשֵׁבֶת יִשְׂרָאֵל בְּחֻשְׁבוֹן וּבְכַנּוּתֶיהָ וּבְעָרֶיהָ וּבְכָל-הָעָרִים אֲשֶׁר עַל-יַדִּי אֲצֵל (רש"י) אֲרָנוֹן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה [ט] וּמְדוּעַ לֹא-הִצַּלְתֶּם** מיד ישראל הארצות האלה **בְּעֵת הַהִיא** במשך הזמן הזה (רד"ק): **כֹּחַ וְאֲנֹכִי לֹא-הִטָּאתִי לָךְ** כי לא עשיתי לך שום רעה (מ"ד) **וְאַתָּה עֲשֵׂה אֵתִי רָעָה לְהִלָּחֵם בִּי** ואין בינינו מוכיח (מלבי"ם) לכן **יִשְׁפֹּט יְהוָה הַשִּׁפְטֵי הַיּוֹם בֵּין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין בְּנֵי עַמּוֹן:** כח וְלֹא שָׁמַע מֶלֶךְ בְּנֵי עַמּוֹן אֶל-דְּבָרַי יִפְתָּח אֲשֶׁר שָׁלַח אֵלָיו כי רצה להלחם בישראל (רלב"ג), ואז: **כֹּחַ וְתִהְיֶה עַל-יִפְתָּח רֹחַ** גבורה ואומץ לב מאת **יְהוָה (מ"ד) וַיַּעֲבֹר אֶת-הַגְּלֵעָד וְאֶת-מְנַשֶּׁה וַיַּעֲבֹר אֶת-מִצְפָּה גְלֵעָד וּמִמִּצְפָּה גְלֵעָד עָבַר** אל ארץ (רד"ק) **בְּנֵי עַמּוֹן** להלחם בהם (מ"ד): **לֹא יִדָּר יִפְתָּח נָדָר לַיהוָה [ח] וַיֹּאמֶר אִם-נִתְּוֹן תִּתֶּן אֶת-בְּנֵי עַמּוֹן בְּיָדִי:**

עיונים והארות

המלך) דכתיב (שם שם, מה): "ויאמר דוד אל הפלשתי, אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון, ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר הרפת... ויקח דוד את ראש הפלשתי ויביאו ירושלים" (שם שם, נד).

יפתח (כאן): "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשווי בשלום... והיה לה' והעליתיהו עולה, אילו יצא לקראתו חמור, כלב או חתול, האם היה מעלהו עולה? וזמן לו הקדוש ברוך הוא שלא כהוגן, שנאמר (שופטים יא, לד): "ויבא יפתח המצפה אל בתו, והנה בתו יוצאת לקראתו בתופים ובמחוללות, ורק היא יחידה..." (לא היה לו עוד לא בן ולא בת).

שאל בעל "ענף יוסף" (עין יעקב, מסכת תענית ד): מדוע אליעזר עבד אברהם, כלב ושאלו ניתן להם כראוי, אף על פי ששאלו שלא כראוי, ואילו ליפתח ניתן שלא כראוי? הטעם, כי נדרו של יפתח היה לשם יתברך, והנודר לאביר יעקב צריך לדקדק בדבריו, כי אינו רשאי לדבר בענין הגבוה "והעליתיהו עולה", ואפילו אם יהיה כלב? לזה נענש וענהו שלא כהוגן, אבל השלושה האחרים, אף על פי ששאלו שלא כהוגן הכל היה בענין בשר ודם, ולכן נענו כהוגן. (עיין במדרש רבה בראשית פרשה ס, אות ג).

וראה בהגהות הרי"א חבר ז"ל (שם) דרמו בזה לשון הכתוב (כמדבר ל, ג): "איש" כי ידור נדר לה'. והוא ראשי תיבות ג' הנ"ל; אליעזר, יפתח, שאלו. וע"ז אמר לא יחל דברו, ר"ל שה' קיים בקשתם ונזדמן להם כהוגן. אבל לאחד מהם: ככל היוצא מפיו יעשה. והוא יפתח, שנודמנה לו בתו.

מהענין הזה של יפתח ילמדו כל הנודרים שלא לנהוג טעות בנדרים. וכך נאמר (שופטים יא, לה): "ויהי כראותו אותה, ויקרע את בגדיו, ויאמר: אהה בתי... ואנכי פציתי פי אל' ה' ולא אוכל לשוב". והלא פינחס היה שם, שהיה יכול להתיר לו נדרו, והוא אומר "לא אוכל לשוב?" אלא פינחס אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, ואיך אלך אצל עם הארץ? ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי אצל הדיוט? מבין שניהם אבדה אותה עלובה מן העולם, ושניהם נתחייבו בדמה; פינחס – נסתלקה ממנו רוח הקודש, יפתח מת בנשילת אברים (נפילת אברים מגופו), בכל

[ט] כתב רש"י: משכבשו את הארץ בימי יהושע עד יפתח. מכאן יש ללמוד שנות השופטים הנוכרים עד הנה. שנינו (למדנו) בסדר עולם (פרק יב): יהושע פרנס את ישראל עשרים ושמונה שנה, (ואין מקרא ממי ללמוד זה), עתניאל בן קנז (שופטים ג, יא): ארבעים שנה – ובתוכם נכללו שנות השעבוד של כושן רשתים (שופטים ג, ח). אחריו אהוד (שם, שם, ל). בתוכם שמונה עשרה שנה שעבוד של עגלון, (שם שם, יד) – הרי מאה ארבעים ושמונה שנה. דבורה ארבעים שנה (שופטים ה, לא) ושני שעבוד יבין מלך כנען (שם ה, ג) בתוכם. (הרי מאה שמונים ושמונה). אחריו, שבע שנים של שעבוד מדין (שופטים ו, א) וארבעים של גדעון (שם ח, כח) ושלוש של אבימלך (שם ט, כב), הרי מאתים שלושים ושמונה שנים, אחריו עשרים ושלוש של תולע בן פואה (שופטים י, ב) ועשרים ושתים שנה של יאיר (שופטים י, ג), אלא שעלתה שנה אחת לשניהם, ושמונה עשרה שנה של בני עמון (שופטים י, ח) עד שלא בא יפתח, הרי שלוש מאות שנה (עיין הרד"ק וגם מעם לועז שהביא השבונות שונים).

[ז] בענין נדר יפתח – נאמר (במדרש רבה בראשית פרשה ס, סימן ג): ארבעה תבעו שלא כהוגן, לשלושה ניתן כהוגן ולאחד ניתן שלא כהוגן. ואלו הם: אליעזר עבד אברהם, כלב, שאלו ויפתח:

אליעזר אמר (בראשית כד, יד): "והיה הנערה אשר אומר אליה המי בא כךך ואשתה – ...אותה הוכחת לעבדך ליצחק...", ואם היתה יוצאת שפחה ומשקה אותה, האם היה משיאה לבן אדונו? ובכל זאת זימן לו הקדוש ברוך הוא כהוגן: "ויהי הוא מרם כילה לדבר והנה רבקה יוצאת..."

כלב אמר (שופטים א, יב): "ויאמר כלב, אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי לו את עכסה בתי לאשה", אילו לכדה עבד היה נותן לו אותה לאשה? בכל זאת זימן לו הקדוש ברוך הוא כהוגן, שנאמר (שם, יג): "וילכדה עתניאל בן קנז, אחי כלב הקטן ממנו, ויתן לו את עכסה בתו לאשה".

שאלו אמר (שמואל א' יז, כה): "והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו לאשה", אילו יצא גוי או עבד והכהו, האם היה נותן לו את בתו? וזימן לו הקדוש ברוך הוא כהוגן (דוד

לֹא וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדִּלְתֵי בֵּיתִי לְקִרְאָתִי בְּשׁוּבִי בְּשָׁלוֹם מִבְּנֵי עַמּוֹן וְהָיָה לִיהוָה אִם הוּא בִלְתִּי רֵאוּי לְקִרְבֵּן, אֲבָל אִם הוּא רֵאוּי לְקִרְבֵּן וְהֶעֱלִיתָהּ [יא] עוֹלָה (ט"ה): לִבַּי וַיַּעֲבֹר יִפְתָּח אֶל-בְּנֵי עַמּוֹן לְהִלָּחֵם בָּם וַיִּתְּנֵם יְהוָה בְּיָדוֹ: לִגְוִיָּם מֵעֲרוֹעֵר וְעַד-בּוֹאֵד מְנִית אֲשֶׁר בְּמִרְחַק הַמָּקוֹם הַהוּא הִיוּ עֹשְׂרִים עִיר (ט"ד) וְעַד אֲבֵל (ט"ו) מִיִּשׁוּר (ט"ז) כְּרָמִים מִכָּה גְדוֹלָה מְאֹד וַיִּכְנָעוּ בְּנֵי עַמּוֹן מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

עינים והארות

ורמ"ד וואלי (בספרו אור זרוע) כתב, שבת יפתח היא גלגולה של שרה אמנו שנזר עליה שתשרף ע"ג המזבח מפני שנצטערה על עקידת בנה. ויפתח היה גלגול אברהם שתיקן את אשתו ע"י עולת בתו שהיתה כנגד עולתו של יצחק.

והגהיד"א בספר דבש לפי (מערכת פ' אות ז') כתב בשם ספר הליקוטים דיפתח ניצוץ זמרי ובתו נצוץ כזבי ע"ש שהאריך בזה. [יב] מובא בספר מעם לונו: יש מבארים הלשון "מפני" שבפסוק זה [מלשון "פנים"], על פי המעשה שהיה בשני האחים באשקלון, שהיו להם שכנים גויים ונתנו עיניהם בממונם. אמרו: כאשר יעלו השכנים לירושלים לעולי רגל, נכנס לבתיהם ונגזלו את כל רכושם. מה עשה הקדוש ברוך הוא: כאשר שני האחים עלו לרגל, שלה מלאכים לביתם, וצר קלסתר (זיו פנים) פניהם כמו האחים. הגויים אמרו זה לזה, לשוא קוינו, הרי לא עלו לירושלים. וכאשר חזרו האחים מירושלים, הביאו פירות גינוסר ושאר דברים טובים. שאלו אותם הגויים השכנים, מהיכן הבאתם את הפירות הללו? אמרו להם: מירושלים. אמרו להם השכנים: והלא ראינו אתכם כל הזמן בבית. וענו להם לא היינו בבית, כי עלינו לרגל כרגיל. באותה שעה אמרו השכנים: ברוך אלהי היהודים, שלא עזבם ולא יעזבם לעולם (עיין ילקוט שבע-יא קסא), באותה שעה הבינו הגויים, כי המלאכים שמרו להם על הבתים, וכן כאשר ישראל נלחמים ומנצחים, הקדוש ברוך הוא שולח מלאכים בדמותם, ומה שישאל לוחמים אינו אלא לפנים, וזהו שנאמר (תהלים צא, טו): "אחלצהו ואכבדהו". אני מצילו ונותן לו כבוד כאילו הוא המציל את עצמו. ולכן נאמר כאן: "ויכנעו בני עמון מפני בני ישראל", מדמות בני ישראל וקלסתר פניו.

מקום שהיה הולך לשם — היה אבר ניטל ממנו, והיו קוברים אותו שם, וזה שנאמר (שופטים יב, ז): "וימות יפתח הגלעדי, ויקבר בערי גלעד". בעיר גלעד לא נאמר, אלא "בערי גלעד"... וכך נאמר בפניחם (דברי הימים"א ט, כ): "ופניחם בן אלעזר נגיד היה עליהם לפנים ה' עמו" — כתוב "היה" ולא עבשיו "לפנים ה' עמו" ולא עבשיו.

[יא] דעת חכמינו שונה בענין קיום הנדר, יש אומרים שאכן קיים את נדרו ממש, ויש האומרים שנשארה ענוה עד יום מותה (עיין מלבי"ם, רד"ק וגם ברש"י על פסוק לט). ובמדרש תנחומא (בחקותי) נאמר: כיוון שביקש יפתח להקריב את בתו, היתה בוכה לפניו ואמרה לו: אבי, אבי! יצאתי לקראתך בשמחה ואתה שוחט אותי! שמא כתוב בתורה, שיהיו ישראל מקריבים נפשות בניהם על גבי המזבח? אמר לה: בתי, כבר נדרתי. אמרה לו: הרי יעקב אבינו נדר (בראשית כח, כב): "וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך", ונתן לו הקדוש ברוך הוא שנים עשר בנים, שמא הקריב להקדוש ברוך הוא אחד מהם? ולא עוד, הלא חנה נדרה ואמרה (שמואל"א א, יא): "ותדור נדר ותאמר... אם ראה תראה בעוני אמתך... ונתתה לאמתך זרע אנשים, ונתתיו לה' כל ימי חייו" שמא הקריבה את מה להקדוש ברוך הוא? כל הדברים הללו אמרה ליפתח, ולא שמע אליה. עלה והקריבה... ורוח הקודש צווחת; נפשות הייתי מבקש שתקריב לפני? אשר לא צרתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (ירמיה יט, ה). ובסדר הדורות כתב, דבת יפתח היתה אשת חם שלא פירשה מבעלה בתיבה ולכן נשחטה ע"י אביה. והוסיף שהיא נתגלגלה אח"כ בביתו של רבי חנינא בן תרדיון. ורבי חנינא בן תרדיון גלגול יפתח ולכן נשרף.

שאלות ברש"י על הפרשה

- א. למה דווקא מצווה זו של פרה אדומה נקראה "חוקה"?
 תשובה.....
- ב. הסבר: אדומה תמימה.
 תשובה.....
- ג. והוציא אותה אל מחוץ למחנה – איזה מחנה?
 תשובה.....
- ד. הסבר: והזה אל נוכח פני אוהל מועד.
 תשובה.....
- ה. לכמה חלקים נחלק אפר הפרה ולמה כל חלק מיועד?
 תשובה.....
- ו. הסבר: למי נדה.
 תשובה.....
- ז. וכל כלי פתוח – איזה סוג כלי? ומה דינו?
 תשובה.....
- ח. מדוע כתוב פעם אחת את משכן ה' ופעם את מקדש ה'? (ראה שפתי חכמים)
 תשובה.....
- ט. מאין לומדים שמזה מי הנדה מהור?
 תשובה.....
- י. למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה? ובאיזו מיתה מתה מרים?
 תשובה.....
- יא. למה הכה משה את הסלע פעמיים?
 תשובה.....
- יב. הסבר: ויקדש בם.
 תשובה.....
- יג. מאין לומדים שהאבות מצטערין בקבר כשפורענות באה על ישראל?
 תשובה.....
- יד. מהיכן לומדים שהנביאים קרויים מלאכים?
 תשובה.....
- טו. הסבר: הר ההר. והאם היו הרים בכלל? הרי הענן ישר את כל ההרים!
 תשובה.....
- טז. וישב ממנו שבי – כמה שבויים לקח?
 תשובה.....
- יז. מהיכן לומדים שמי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהיה אכזרי מלמחול?
 תשובה.....
- יח. למה עשה משה את הנחש מנחושת הרי ה' לא אמר לו כך?
 תשובה.....
- יט. הסבר ואשד הנחלים.
 תשובה.....
- כ. הסבר: ונשים עד נופח.
 תשובה.....

שאלות מספר בן איש חי שנה א'

- א. איך צריך לברך ברכת המזון? ומדוע?
 תשובה.....
- ב. למה דומות ארבע ברכות של ברכת המזון? ובמה צריכים להזהר בהן?
 תשובה.....
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בעניין זה? ובעניין הדרת זקן?
 תשובה.....
- ג. האם אומרים ברכת המזון מעומד או מיושב? ומה הדין לגבי ברכה מעין שלש ושאר ברכות?
 תשובה.....
- ד. מה אסור לעשות בזמן ברכת המזון?
 תשובה.....

-תשובה.
- ה. מה צריך להסיר מעל השולחן בשעת ברכת המזון?
תשובה.
- ו. באיזה חוזה קול צריך לברך ברכת המזון? ומדוע?
תשובה.
- מה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בעניין זה?
תשובה.
- ז. האם חייבים לשתות באכילה? ומדוע?
תשובה.
- ומה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בעניין זה?
תשובה.
- ח. האם נשים חייבות בכרכת המזון?
תשובה.
- ט. בכמה זמן צריך לאכול הכזית פת? ומדוע?
תשובה.
- י. מתי צריך לומר מגדול במקום מגדיל?
תשובה.
- יא. מה פירוש רצה והחליצנו? ומה יעשה אם שכח לומר רצה והחליצנו ובירך בונה ירושלים? ומה הדין אם אינו יודע מה לומר?
 ומה דעת רבנו עובדיה יוסף ע"ה בעניין זה?
תשובה.